

ایچیندا کیلر

- ۲ ————— بیز کیم؟
- ۶ ————— ملی دیلیمیزه قووانمالی
- ۸ ————— تور کمئصأحرالی تور کمئلر...
- ۱۵ ————— ملی منتالیت
- ۱۶ ————— دیللرینگ اولمگی بیلن
- ۱۷ ————— ملی دیلیمیزی بایلاشدیرمالی
- ۱۸ ————— ایراندا پارس دیلی نأدیپ رسمی دیل بولدی؟
- ۲۶ ————— بیزینگ دیلیمیز هم بایدیر
- ۲۸ ————— انه دیلیمیزده یازماق ملی بورچدیر
- ۲۹ ————— دیلیمیزینگ قادیمیتی هم بایلیغی حاقیندا
- ۳۷ ————— ملی دیلیمیزه ایه لیق قیلایلینگ
- ۴۰ ————— نوایی: محاکمه الغتین
- ۴۲ ————— ملی دیلیمیزده رفورما
- ۴۳ ————— دیلکترلینگ أهیمیتی باراسیندا کلام آغیز سؤز
- ۴۵ ————— تور کمئیستاندا دیلکترلر...
- ۴۷ ————— پارس دیلینه گیرن تورکی سوزلر
- ۶۸ ————— الپ- بی میزینگ دورلی گؤرنیشی
- ۶۹ ————— تور کمئن دیلی باراسیندا قوشولان قوشغولار

بیز کیم؟ (مانگقورتلیق حاقیندا کلام آغیز گوررینگ)

بیرینی آتا- بابا داپلریندن داشلاشدیریپ، گچمیشینی اونوتدیریپ، اوز حالقی نینگ ملی و روحی بایلیقلارینا دوداق چؤوبره ر درجه سینه یتیرماگه سیاسی ترمینولوگیدا "الینه اتمک" دیلیار.

الینه/ الیناسیون سؤزی نینگ مانیسینا دولی دوشونمک اوچین قیرقیزستانینگ دونیا بللی یازجیسی چنگیز آیتماتوف ینگ "عاصیرا بارابار گون"¹ رومانینی اوقاماغینگیزی ماصلاحات بریارین. شول رومان اساسیندا تورکمنیستان- تورکیه کینوماتوگرافلاری نینگ اورتاق صورتا دوشورن فیلمی- ده دیسنگ تأسین. شول فیلمده تورکمنیستان مشور آرتیستکاسی مایاگوزل آی مآدوا و حوجادوردی نارلیف، تورکیه لی طارق تارجان یالی آرتیستلر اوز روللارینی دیسنگ باشارجانگیل یرینه یتیریپدیرلر.

رومان یا- ده فیلم شنیله باشلانیار. پاراخات اوتوران تورکلرینگ اوستونه چین طاراپیندان سیل یالی آقیپ گلین "ژوان- ژوان" دیین واغشی بیر توپار هجوم ادیب، اولاری غیریار، ماللارینی تالایار و بیگیتلرینی قول اتمک اوچین یسیر آلیپ گیدیار. یسیر دوشنلرینگ آراسیندا طوی توتوپ اویله نیپ دوران حانینگ اوغلی- دا (فیلمده یول آمان/طارق تارجان) بار. "ژوان- ژوان" لار یسیر آلیپ گتیرن بیگیتلرینگ ساچلارینی سیریپ، تازه سویولان دویانینگ حامینی تلپک یالی ادیب اولارینگ باشینا یاپشیران یالی ادیب داقیپ، ال-آیاقلارینی دانگیپ گونینگ آشاغیندا یاتیریارلار. بیرناچه گوندن سونگرا حام غاتاپ باشلایار و اونی گه یدیریلن آدمی غاتی غینایار. اونونگ ساچی بولسا ترسینه یاغنی به ینسینا طاراپ اؤسیار. غراض شیدیپ اول اوز گچمیشینی اونودیپ، تازه حوجایی ینگ قولونا اؤوریلیار. بو واقعاتان آی، یئل گچیار. یول آمانینگ اجه سی (فیلمده مایاگوزل آی مآدوا) اوغلونینگ گوزله گینه چیقار. چوپانه اؤریلن حان اوغلونی تاپیار. اونی آلیپ غاچجاق بولیار. اما یول آمان اوز اجه سینی تانامایار. اجه سینی چاغالیدان اونونگ بوینونا داقیلان دوومانی جینگیردادیپ باشلایار. یول آمان بیراز اویلانیپ گچمیشینی یادلاچاق بولیار ولی واغشی حانینگ سرکرده سی: "اول عیال سنگ دوشمانینگ، اونی آتیپ اؤلیر" دیپ یول آمانا بویروق بریار. بیگیت گوزینی غیریمانی، اجه سینی اوقا توتوپ اؤلدوریار. اینه بو بیگیت دولی مانگقورتلاشان یاغنی مانگیزی/ به ینیسی غوران(مانگ = مانگیز، قورت = غوریماق)

مانگقورت بولان آم سؤگونه، کاییجه، کمسیدما بویر بولیار، اوندا بو زاتلار غارش دوشونجه دویوندن یوق. اول بریلن بویروغی، گورکزمائی گوز یوموپ یرینه یتیریار، بریلن بویروق حاقیندا اویلانانوق، اونونگ اویلانماغا حاقی یوق، اونگا گوزی- ده یته نوق. بارپ یاتان "لپبه ی آقا". "تلپک گتیر دیسنگ، کله گتیریار". مانگقورت یاد مدنییتی اوزینگکی یالی سویییار، اونگا ایخلاص بیلن حیذمات ادیار.

یورت باسارلار حالقینگ گرچک اوغللارینی سایلپ اولاری اوز "اؤسن" مدنیتلرینده یتیشدیرمک! اوچین مرکزه اییریارلر. اولارینگ آنگینی زاهرلأپ، اشیتمه دیک خوش سؤزلری بیلن به بیئلرینی یوویارلار و اولاری صادق غولا اؤویریارلر. (آتش بدون دود سریالینده تهرانده اوقاپ دکتور بولوپ تورکمنصأحرا اؤوریلیپ گلن پالاس ینگ رولی). بیز بو تراگه دیانینگ ارضاشانینگ دؤورینده عامالا آشیریلانیدیغینی بیلایاریس. تهراندا اوقاتماق بهاناسی بیلن بیرتوپار تورکمن بیگیدینی آلیپ گیتدیلر. بندرشاه (حاضیرکی بندرتورکمن) و آستراتادا (حاضیرکی گورگن) شأهرلرینده به بیئلری یوویان مرکزله دؤره تدیلر. شول مرکزله اوقاپ یتیشن تورکمن بیگیتلر سونگرا "توده" یا- دا "دموکرات" پارتیانینگ آکتیویستلرینه اؤوریلیپ، اولارینگ پروپاگانداسینی ایخلاص بیلن، جان ادیب یؤره تدیلر. بو پروسس حتی پهلوی رژیم آغداریلاندان سونگام، بو گونلرم دوام ادیب

- اول پارسچا "روزی به درازی قرن" آدی بیلن ترجمه بولاندیر.

گلیار. نه باتیر بیگنلریمیز فدایی لارینگ یا- دا پارسلارینگ باشغا بیر سیاسی پارتیاسی نینگ یا- دا قوربانی بولدولار و بولوپ گلیارلر.

بیر یوردی غان چاپقامازدان باسیپ آلیپ بولمیشی یالی، تالانگیلار گۆز دیکن یوردی نینگ آدملارینی "واغشی"، "غالتامان" ... دیپپ اولاری غارالاپ، هجوم اتمگه اساس دۆره دیارلر. کولونیالیستلر ایلکینجی تاپغیردا بویون اگن حالقینگ بایلیغینی تالایارلار، دورا- بارا اول حالقینگ تاریخی، دیلینی، ملی بویسانجینی قالدیریب، اولاری یوق اتمگینگ اوغرونا چیقارلار. عالیم سومقلارینی یوللاپ، ازین حالقینگ آراسیندا اۆز مکیرلی پلانلارینی عامالا آشیرماغا سینانشیارلار. ارضاشانینگ دۆورینده تورکمنصأرادا حاری مکدپلر یولا قویولیب، تورکمن بیگنلرینی زور بیلن اول یرده اوقادیپ، به بیلرینی زأهرله دیلر. آياغا غالمز یالی ازین حالق حور- حومسی ساقلائیار. مونگا غارامان اگر- ده اولار باسیبالجیلار غارش غوزغالانگ توروزایسارلار غیزغین گوته، اوق- یاراغ ایشلاپ باشلایار. بو گزک باسیبالجیلار بار گویجی بیلن ازین حالقی ماسغارالاپ، اوستوندن گولیب، ینگیشلرینی طویلایارلار. (شیلات دیین فیلمده حوجامحمدینگ- داود رشیدی نینگ، شیلات ینگ رئیس- قنکچیان طاراپیندان ماسغارا ادیلیشی یالی). موندان یئلاک ارک- اختیار، مردلیک قادالاری بوزولیار. بئله یاغادی دۆرتمکده باسیبالجیلارینگ پسخیولوگیق قوللوقلاری بار گویجی بیلن ایشله دیلار. پهلوی رژیم نینگ حکم سورن ۵۰ یئلیق دۆرینده بو شوم سیاست اۆز میوه سینی بردی. سونگی دۆورلرده حتی تورکمنچه گپله مانی اونودان ماشالالار دوش گلیندی.

یورت باسارلار یسیر بولان حالقی مانگقورتلاشدیرماق اوچین هر دورلی فاکتورلاردان حتی دین دن هم پئیدالانیارلار. اولارا اۆزینی ساتان ملا- مفتی لر گرک. مونگا بیز هم پهلوی هم- ده حاضیرکی دۆورده شایات بولدوق. رژیم طاراپیندان کأبیر آخونلریمیزینگ آغزینا امگزیک بریلیار. انتک سیلاخ- مزدا ماشین و ... اولاری رژیمینگ حیذماتکارینه اؤویریار. اونسونگ جمعیتده تأثیرلی بولوپ بیلجک روحانیلار رژیمینگ ادن- اتدیلیگینه "یوق" دیپپ بیله نوقلار. اوبادیر، شاهر آدلاریمیزی پارسلاشدیرسینلار، دریدان قاقاق بالیق اولایارلار دیپپ بیگنلریمیزی پایخین اتسینلر، تاپودی یوق اولار بو یاغادیا غارشلیق گۆرکزیپ بیله نوقلار. باسیبالجیلارینگ ظالیم سیاستینا بویون اگمه دیک حاقیقی روحانیلاریمیز بولسا ایزارلانیار، اولارا اولوم حاوی آباندریلیار.

مانگقورت بولان آدم "حأ، دوغریدر" دیمکدن باشغا زادا یارانوق. اول حتی عالیم یا- دا یازجی بولاندا- دا، اۆز حالقی نینگ حاقیقی، اینگ دروایس طالاپلاری بیلن مشغوللانمان، آنیق-اوشاق مسئله لر بیلن گویمنیار. شئله اومیدسیز یاغادیا حالق اۆز آرزو- ایسلگلرینی دویشلرینده، دستانلارینا، اوسلاریندان گۆزله یار. سالئر غازان، گۆروغلی، ماغتموقولی یالی شاخصیتلرینگ اوبرازلاری بیلن یاتیپ توریارلار. "قاهریمانا مأتأچ بولان حالقینگ داد گونینه" دیین ناقیل بو یرده اۆز آیدینگ میثالینی تاپیار.

مانگقورت "یل نیردن اؤسه شول طاراپا غیشاریار". شئله یاغادیا دوچار بولان بیر اینتله گنتینگ دورموشینی شئله صورتلاندیرسا بولار:

اول ایلکی بادا داشاردان آبانان مدنیتینگ آراسیندا اریپ، آسیمیله بولیار. ایکینجی تاپغیردا اونگا سانجی دگن یالی شوکه بولیار. ایندی "بارسا گلر یا- دا بارسا گلمز" یولونگ چاتریغیندا دوراندیغینی آنگیپ غالیار. بو تاپغیردا اول اۆز حالقی نینگ چکیپ گلیان جبرینی اؤورنمگه سینانشیار. اما مونی تويس یۆره گی بیلن دأل، مکانیکی گۆرنیشده- کیچی دیلدن بارده ادیار. شول سبأپدن حالقینگ یۆره گینده اورناشیپ بیلمه یار. جانسیز ماشین یالی دویغولانیار.

اوچونجی تاپغیردا جادیلانان دونی سیریپ تاشلاپ، سؤوش دونوی گه بیار و اۆز حالقی نینگ ایسلگ-آرزولارینی بیان ادیب باشلایار. چاغالاری بیلن انه دیلینده گورلشیار. یئلار بوی "اینترناسیونالیزمه" "حالقلارینگ دوستلوغینا" ادن قوللوی نینگ

پوچدىغىنا دولى گۆز يېتەيۇر. موندان بويانا اول اوز ناسيونينا/ حالقينا قوللوق اتمآگه انمىتيلار. شونلوق بيلن اول اوزىنى تاناپ باشلايلار. "اۇزىنى تاناپ ولى" دىيلىپدۇر.

قورقى دوگمى/ علاماتى آيرىلىپ باشلانسونگ اول يورت باسارلار يىنگ غارشىسىندا باشىنى دىك توتماغى باشايلار. ايندى اول اوزىنى تازە دن دونيا اينىن يالى، حاقىقى انسان يالى دويبار. اونونگ هر بير سوزىندە "واپان"، "ايل-گون" سۇيگوسى مۇچ اوريار. حالق اونونگ داشينا يۇغانشار. اونونگ دوشونجه سىندە "اركىنلىك" بيلن "حالق" بيرى- بيرىندن آيرىلماز "اغورداش" سوزلرە اۇورىلار. كۆمورىنگ مونگ غات يىرىنگ آستىندا الماسە اۇرىلىشى يالى، بىزىنگ بو اينتللە گىتىمىز- دە تاپلانپ باشلايلار، كىگىر آلمانا اۇرىلار. شۇئە لىك بيلن تازە بير اينانچ دۇرە يار. اينە اوندان سونگ اول "بىز كىم؟" دىيپ اۇزىنە سوراغ برىار.

آدم پاخير گۆزىنى آچىپ داش- تۆو رگىنى تاناپ باشلانسونگ اونونگ آنگىندا مونگ دورلى سوراغ دۇرە يار. اول ايلكى بادا انه- آتاسىنى، يادىنى- ياقىنىنى، قونگشى- قولامىنى تاناماغا سىنانشار. حاص دوغروسى اوزىنى تاناماغا سىنانشار. توركلرىنگ ايلكىنچى سوزلىگىنى دوزن كاشغارلى ماخمىدىنگ "ديوان الغات تورك" اثرىندە ايكي آدم دوشوشاندا "كىملردن بوليار سىنگ" دىيىن سوراغىنگ برىلاندىگىنى، سورالان آدم بولسا "يدى آرقاسىنى" تانامالىدىغىنى بىلەپ كىچار. گچمىشىنى بىلمە دىگىنگ، گلجى بولماز "دىيىن آتا سوزدن پاهيم آلىپ، خيوە حانى ابولغازى نىنگ بو يروغى بيلن يازىلان "شجرە تراكمە" دىيىن اثرىندن بير مىثال گىتيريارىس:

بير ماحال آسودە اوتوران توركلرىنگ اوستونە دوشمان چوزوپ، بار حالقى غىريار. غىرىنچىلىقدان سانلجا آدم غوتولپ، گور جنگلە غاچىپ آتار. اولار اول يردە ياغى "ارگنە قون دا" ياشايلار. سانلار كۇيلار. بيرباردا اولار يىنگ آنگىندا: "بىز كىم" دىيىن سوراغ دۇرە يار. اولار آتا يورتلارنى تاپماق اوچىن يولا دوشايلار. گور جنگل يىنگ ايچىندە نىرا گىتجىلرىنى بىلمە يارلر. شوندا "بوزقورت" (بوز= خاكستى) اولارا: "اگر- دە شو اولى داشىنگ آرقاسىندا اوت ياقسانگىز كۆمور داش اريپ، سىزە يول آچىلار" دىيار هم اولارى ساغ- آمان آتا يورتلارنى آشيريار. اولار يىنگ آتا يورتلارنى بارىپ طوى توتان گونى ۲۱- نجى مارسە/ تازە يىلا غابات گلندىكى- دە آيدىلار. شوندا سونگ هر يىلنىڭ شو گونىنى يۇرىتە دابارا بيلن بىلەپ گلپىدورلر. ارگنە قون دان يورتلارنى گلشلىرىنە اولى داغىنىڭ آرقاسىندا اوت ياقىپ گلجە تاپىلاندىغىنى ياتلاماق اوچىن، حان، اوتدا غىزىپ دوران دمىرى اورماق بيلن طوبى باشلايدۇر.

اينە بو- دا تازە يىلنىڭ باشقاچا آيدىلاندا نوروزىنگ توركلرىنگ آراسىندا اولى دابارا بيلن بىللە نندىگىنە بير دىل. يۇنە دوشمانلار يىنگ يالان تاثيرىنە دوشوپ، "نوروز پارسلار يىنگى، كرلرىنگى" دىيىن پروپاگانداسى و بىزىنگ آخونلار يىمىز يىنگ اسلامدا بار بولان بايرامچىلىقلار ياور ادلىگى سبألى تارە يىل/ نوروز بايرامىنى بىللە مان گلدىك.

بو رواياتى ياتلاماقدان ماقصادىم هر بير حالقىنگ اوزىنى تاناماغا ايچىن سىزىپ گلىان دويغولارى نىنگ باردىغىنى گۆركىزىمىكەن عبارت. بو پاهيم دورلى آدملاردا، دورلى غاتلاقلاردا آز- كان تاپاوتلى بوليار. كىم- دە كىم باشىمىز اورتىلن غارا پردانى تىزراك سىرىپ، اوندان حالص بولسا، شونچا- دا تىز اوزىنى تاناپ ولى لىك درجە سىنە يىنار.

دوغوسى، حق يولونى، حاقىقاتى تاپماق آنگسات هم دال. اونى "يدى غات يىرىنگ آستىندا" گىزلايدورلر. حاقىقات بير ماحال "قىرات" بولوپ گلىار، گۆر و غلى بگ اونى تاپماق اوچىن اودا- سوا اوروپ، قالداندار اشكىنە گىريار، يا- دا ماغىمغولى شاھىر حاقىقاتى دوشوندە گۆرن ارنلردن سورايلار. ارتكى لرىمىزدە "حاقىقاتىنگ"، "دىرلىك سوينىڭ" گۆزلىگىندە دىيىن تىمالاردا- دا اونى گۆرسە بوليار.

كأما حال " ير غاتی بولسا، اۈكوز اۈكوزدن گۈرە ر " دىيلىشى يالى بىز - م دردلىرىمىزە ام بولجاق درمانى اۈز آرامىزدان دأل - ده شول بلانى باشىمىزە سالان دوشمانلاردان آريارس. باشىمىز ا اينن بلا - بترىنگ سبأينى دىنگە داشاردان آبانان حاويلاردا گۇرمانى، " بلانىنگ صاپى نىنگ اۈزمىزدە دىگىنى - دە اونوديارىس. بو بارادا شئىلە روايات بار:

" بىر ماحال گور جنگل ينگ ايچىندە آلا غالماغال توريار. كيچى آغاچلار بارىپ غاررى آغاچا: " پالتا دىين بلا تاپىلدى، بارىمىزىنگ كۈكونى كسىپ گليار، نأتسك " دىيارلر. اونها غوجا آغاچ: " بارىنگ گۇرىنگ اونونگ بىر زادى حۇكمان اۈزمىزدن دير " دىيار. گۇرسە لر پالتانىنگ ساپى آغاچدان اكنى ". يا - دا چویشانىنگ جانى اونىق چاگە دن، داشدان، اونونگ غانيم دوشمانى - دا داش دىغىنى يادلایلىنگ.

بىز اۈز انه دىلىمىزە، مىل مىدنىتىمىزە كم بها غاراساق، دوشمانلارىمىزىنگ حشللە قاقايپ بگنجكلرى ايكوچسىزدير. اونها گلىنگ دوستلارىمىزى شاد، دوشمانلارىمىزى مات " ادلىنگ.

ملى دىلىمىزە قىوانمالى

دىلسىز انسان حاواندان پارخى يوقدور.

هر ملتە بولشى كىمىن بىزىنگ گۇزل توركمەن حالقى مىزىنگ هم قىوانىپ بويسانار يالى، اۈرآن غادىمى هم باى گىچمىشە ايه بولان دىلى بار. آتا - بابالارىمىزىنگ اۈز نىسللرىنە يادىگارقالدىران بو اگىلىمىز حازىناسى حتى توركمەنلىنگ مىل دۇولتلىرى نىنگ دارغادىلىپ، ازىجىلرىنگ آستىندا حورلانان دۇورىندە هم مردانا دوروپ، حالقىمىزىنگ روحى ستونى بولدى. ۲۰ - نچى عاصىرىنگ چىلشىرىملى ياغدايى، توركمەنلىنگ سىياسى هم مدنى دوروشىندا آغىر ضاربا اوردى. بىر ياندان روس اىمپىريالىزىمى آبرى طاراپدان آوغانىستاندا يۇردىلىپ گلىنيان پشتون آقالىغى، ايراندا بولسا پارس شوونىزىمى حالقىمىزىنگ دىل بايلىغىنا ياوز تاثير يتىردى. اينها بو گون، شول الهنج سىياساتىنگ نتيجه سىنى بار تىنمىز بىلن چكىپ گليارس. ايراندا هم آوغانىستاندا ياشايان مىليونلارچا توركمەنلر اۈز انه دىللىرىندە اوقوو آلىپ بىلمدىكلرى اوچىن توركمەنچانى اونگات، دوغرى گىلاپ يا - دا يازىپ بىلمە يارلر. هر ناچه سۇزونگ آراسىنا پارس يا - دا پشتون سۇزلرى قوشوليار. بو دۇولتلىرىنگ قول آستىندا ياشاپ گلىان حالقىمىزىنگ مىل تارىخى و قادىمى مدنىيتى گىزلىنىپ ساقلانىانى اوچىن توركمەن بالالارى اۈز حاقىقاتلارينا گۇز يتىرىپ بىلمە يارلر، ادىل بو ياغدايدان پىدالانىپ گلىان عالم سوماقلار، ملتىمىزىنگ دىلىنى، تارىخىنى كىمسىدىپ، ماسغارالاپ، اونونگ بىرىنە اۈز اويدورما هم ياساما تارىخلارىنى بزآپ، ييرادىپ، اۈسوپ بارىان ياش نىسللرىمىزىنگ آنكلارىنى زاهرليارلر. بو ياغداي توركمەنستاندا هم شئىلە بولدى. مثال اوچىن بوتىن حالقارا ترمىنلر روسچا آيدىلىشىنا اۈيكە نىلىپ آيدىلماغا مجبور ادىلدى. يازوو حايطىمىز لاتىچادان روسچا اويتگىدلىدى. گۇيە بو دىلدىن باشغا دونيادە دىل يوق يالىدى. روس دىلىنى " بىيك روس حالقى نىنگ " دىلى، " انترناسىونالىست " دىلى، " زأحمتش پرولتارىانىنگ " دىلى دىيىپ جار چكىردىلر. بىز توركمەنلردە هر حىل سسى آيدىپ بىليان يوقورداق سازلاشىغى بولا - بولا، ادىل روسلارىنگ آيدىشى كىمين حايدارا گايدار، اسنقولا، گاسانقولى، هونگ - كونگ، گونگ كونك دىدىرىپ گلىنيار و بىزىنگ اينتللە گنتسىامىزام بو ياغداينىنگ دوپ كۇكىنى بارلامادان بو آقىم بىلن آقىپ بارىارلار. يئنە بىر مىثال. توركمەنستان اۈز مىل اركىنلىگىنى جار ادىندىن سونگ، عاراپ - پارس ترمىنلرى / ادالقالارى دىل بايلىغىمىزى ازىپ باشلادى، مرو، روزنامه، موضوع، طالپ، ولايت، حاكيم، اطراپ يالى سۇزلر مىل دىلىمىزىنگ بايلىغىنا سانجى بولوپ گليار.

تورکمن دىلى نىنگ ادبى دىلى، اونونگ يازو و حاطى، گرامرى و سۆزلوگى نىنگ اوستونده بىزىنگ عاليملاريمىز عمرىنى كول اتدیلر، استالين نىنگ غانلى ترورىندا آتیلدىلار، باسیدیلار، آغیر حویپاتلار، كمسیتىملره اوچرايدیلار. كومشالى بۇرىف يالى ياتان يرلرى ياغتى بولانلار بارىپ ۱۹۲۸- نجى يىللاردا تورکمن ادبى دىلىنى دوزمك باراسيندا گيجه لرینی گوندیز اتدیلر. شول دؤورده بو مسئلاً ۳ چؤزگوت آغترىلىدى:

۱- نجى: تورکمن ادبى يازو دىلىنه تورکمنلربيلن گليپ- چيقيشى و دىلى بير اهللى توركى حالقلارنىنگ ادبى دىلىنى اساس ادبى آلماق و شونونگ بيلن اوتغاشىپ اؤسمگىنى قازانماق،

۲- نجى: تورکمن ادبى دىلىنه اکتبر انقلابدان اؤنگه کلاسيکلارنىنگ اوزالى بيلن بىيک ماغتيغولى نىنگ دىلىنى اساس ادبى آلماق و دىلىنگ شول اساسدا اؤسمگىنى قازانماق،

۳- نجى تورکمن ادبى- يازو دىلىنى بوتىنلى تآزه چه تورکمن طايپالارى نىنگ گپلشيك شيوه سى اساسيندا اؤسدورمک.

شول دؤورنىنگ دىلچى عاليملارى تورکمن ادبى دىلى نىنگ اهللى تورکمنلره دوشنوکلى بولماغى اوچين بوتىن تيره- طايپالارنىنگ آراسيندا بار بولان سؤزلر هم ترمينلردن پيدالانماغىنى اؤنگه سورىيدیلر. اما کامونيستىک پارتىانىنگ ايده يالارينا قول بولانلار، مونىنگ دره گينه دىنگه روس آدالغلاردان پيدالانماغى اوندە ديلر. اولارنىنگ قبله گاھلىرى و مانگلايلارنى سجدە ادن یرى/اورىانتاتسياسى ماسکوانىنگ کرملينيدى. ۱۹۳۰- نجى يىلنىنگ ماى آينىدا اشغاباتدا گچيريلن ۱- نجى تورکمن دىل قورولتايىندا عاجايىپ قارارلار قابول ايدىلى، شولاردان بيرىسى بولسا، تورکمن ادبى دىلىنى ياد و آلىنما سؤزلردن اساسنام عاراپ- پارس ترمينلردن آراسسالاپ، اونونگ يرينه قادىمى توركى ديللرده بار بولان سؤزلردن پيدالانماق گؤز اؤنگونه توتولدى. شول قاراردا تورکمن دىلىنى اهللى تيره- طايپالارنىنگ دىل بايلىغى اساسيندا اؤسدورمک، حالقارا ترمينلرىنى آروپا اساسيندا دوزمک و اونى دىلى نىنگ قادالارينا اويغونلاشدىرماق يالى مسئله لر ماقصات ايدىلى. اما قىنانساغام بو عادالاتلى طالاپلار کامونيستىک پارتىانىنگ و شول واقىقى دولت سياساتى نىنگ باھييدى اوغروندا قوربان ايدىلى، و بو پىکيرلرى آرا اتان کيشيلر بولسا ملتچىلىکده ياناليپ بارسا گلزم يولا ايبرىلدى.

ايندى بو گون توپراغىمىزنىنگ اينگ اساسى بؤلومينده ياغنى تورکمنيستان جمهوريتينده تورکمنىنگ آدينا بير دولت بار، بو دولت ملتيمىزنىنگ دىلىنى آراسسالاشدىرماقدا، بايلاشدىرماقدا، شئيله هم ايراندير، آوغيانىستاندا ياشايان تورکمنلرىنگ دىللىرىنى اؤسدورمک يولوندا آغیر بورجى نىنگ بارديغىنى اونوتمالى دال.

تورکمنصأحرالى تورکمنلر اوز انه دىللىرىنده حاطلى- سوادلى بولمالى

ايرانىنگ باش قانونى نىنگ ۱۵- نجى ماده سيندا بو يورتدا ياشايان حالقلارنىنگ اوز انه دىللىرىنده سوادلى بولماغىنا حاق- حقوق تانالماغىنا قارامازدان مىلى دىلیمىزه بوليان باسغىلارنىنگ بير طاراپى يايوز پولىتيکالارى اساسيندا عامالا آشيرىليپ گليان بولسا، اونونگ باشغا گؤرنوشى يئنە شول الهنچ سياساتدان الهام آليان مانگقورتلاشماق ياغنى کالرىنگ اؤز انه دىلىنه دوداق چؤوريپ، آقالىق سورىانلرىنگ دىللىرىنى اؤز آيدان آرى، گوندين دورى، بالدان سويجى انه دىلیندن اوستون ساينپ اونگا يئقغىنجا ادمک يولى بيلن عامالا آشيرىليار.

بو ياغدايى نىنگ نيردن گؤزباش آليانديغىنى بىلمک اوچين گلينگ آرا آتيلان شو بيرنأچه سوراغا جوغاپ تاپماغا سىنانشايلىنگ:

الف- شأهرلرده ياشايان کأبير تورکمن ماشغالالارى اوز چاغالارىنى نىنگ گلجگى اوچين اولارىنگ پارس دىلىنده گورلمگىنى اوندە يارلر. سوراغ: پارس دىلى نىنگ تورکمن دىلیندين نأمه آرتىقماچلىغى بار؟

جو غاب: دىل، انسانلارنىڭ آراقتاشىغىنى، دويغى- دوشونجە لرىنى سازلاشدىريان بىر قورالدير. شول اساسدا پارس يا- دا توركمەن دىلى نىڭ بىرى- بىرىندىن آرتىقماچلىغى يا- دا كىچىلىگى بولۇپ بىلىمىز. بو دىللارنىڭ ھەرسى نىڭ ئۈزۈنە گۇرۇ تارىخى بار، بو گون مىليونلارچا انسان اول دىللاردا گۈرلە يار. شونگا گۇرۇ اولارنىڭ اوستونلىگى يا- دا آستىنلىغى ھاقىندا گۈرۈنگ ادمك گلشيكسىزدير. كىم- دە كىم ئۈز گۈرلىان دىلى نىڭ باشغا بىر دىلدن اوستونلىگىنى ثبوت اتمىگە يا- دا باشغا بىر دىلى پىسلىتمىگە، كىمىتمىگە چالىشسا ھەر زاتدان ئۈزى نىڭ اقماقلىغىنى گۈرۈزىشى كىمىن، شونىستىك بىر ايدە ياننىڭ پروپاگانداسىنى ايدىندىگىنى- دە اونوتمالى دال.

البته ايراندا ۵۰ يىللپ ھەم سۈرۈپ، ظالىملىقا ھەم پارس شونىسىم سىياساتىنى عامالا آشىرماقا ياقاسىنى تانادان پەلۈى رۈيىمى نىڭ دۈۈرىندە بىزىنىڭ مى دىلىمىز آغىر باسقى نىڭ آستىنا آلنىپ، اقاليق اديان پارس دىلى شىلە بىر پروپاگاندا ايدىلى ولين كآبىر توركمەن اينتللە گىتسىياسى/ روشنفكرى ھەم بو سىياساتىنىڭ آلدوچ دوزاغىنا دوشۇپ، ئۈز انە دىلى نىڭ پارس دىلىندىن آستىندىغىنا ايناندىلار. اولار توركى ھەم توركمەن دىلى نىڭ دىنگە ئۈزلىرى نىڭ ياشايان يىرلىرىندە(اوبا، شأھر) يۈرگۈنلى بولۇپ، پارس دىلىنە بولسا يورت مۇچىرىندە اولانلىيان بىر دىل ھۆكىمىندە قاراپ گلدىلار. بو يالنگىش دوشونجە باراسىندا ماقالايمىزنىڭ دوامىندا دورۇپ گچرىس.

تارىخچى عالىملار، دىل شناسلار/لىنگۈىستلر بىزىنىڭ دىلىمىزنىڭ قادىمىتى ھەم- دە كۆپ انسانلارنىڭ بو دىلدە گۈرلە ىشى باراسىندە انكار اديپ بولجاق فاكتلار گىتريارلر. يىر يۈزۈندكى توركى دىللى انسانلارنىڭ سانى پارسلار قارانگا آرىندان ۵- ۴ اسسە كان. چاقلانگجا حاسابا گۇرۇ پارس دىلىندە گۈرلە يان انسانلارنىڭ سانى ۵۰ مىليوندان بىراز كۆپ يا- دا آز، اولار ايران، آوغانىستان ھەم تاجىكىستاندا ياشايانلار، توركى دىللى انسانلارنىڭ سانى بولسا ۲۰۰ مىليوندانام گچيار.

آيرى طاراپدان تورك يازىچىلارى شول ساندان ناظم ھەمكىت، ياشار كمال، عزيزنسىن و باشغالار اينىڭ يوقارى ھالقار بايراقلارى قازاندىلار و قازاننىپ گلىارلر. بو يازىچىلارنىڭ اثرلرى انچە داشارى يورت دىللىرىنە شول ساندان پارس دىلىنە ھەم ترجىمە اديلىپ، ھتى كآبىر يورتلارنىڭ اوقو ساپاقلارينا ھەم گىرىزىلدى. بو ياغداى مدنىيتىنىڭ باشغا بوداقلارنى شول ساندان آيدىم- سازى- دا ئۈز ايچىنە آليار. بارىپ ۵۰- نچى يىللاردان باشلاپ بىزىنىڭ مشھور كامپوزىترلاريمىز "لىلى- مچنون"، "آلدار كۇسە" يالى اپرا اثرلرى دۇرە تدىلر. توركمەن سازى نىڭ اۈچمچك يىلدىزى، بللى كامپوزىتر نورى ھال مامدىنىڭ مودىمى لىك اثرلرى ملتىمىزنىڭ شانينا شان قوشدى.

ب: توركى دىللى ھالقارلى نىڭ انە دىللرى نىڭ اھمىتدن دوشۇرلۇپ ايكىنچى ھتى اوچونچى اوروندا قويوليانىڭ سبابى، ايراندا پارسلارنىڭ سانى نىڭ كۈپىدىگى اوچىن مى؟

جو غاب: يوق، بىيلە دال. ايراندا دۈۈلتنىڭ گۈرۈزىان رىسمى سانىنا گۇرۇ پارس دىلىندە گۈرلە يانلارنىڭ سانى بىيلە كى ھالقاردان كۆپ. مىثال اوچىن كۆپ ملتلى تآھرانىڭ ياشايچىلارى نىڭ بارىسى دۈۈلست استاتىستىكا/آمارىندە پارس دىللى دىيىليار. بو حاساباتدا تآھراندا ياشايان مىليونلارچا توركى دىللى شول ساندان مىليونلارچا آذربايجانلى، قاشغايى ھەم توركمەنلارنىڭ باردىغى آغزالمايار. شوچاغاز مىثال دۈۈلتنىڭ بىريان ماغلوماتلارلى نىڭ نادرچە دە دوغرودىغىنى گۈرۈزىار و بىزدە اول سانلار باراسىندا اينامسىزلىق دۈردىانلىگىنە اساس بار.

بو بارادا ھالقار استاتىستىك ماغلوماتلار دويىۈندىن باشغاچاراق. مىثال اوچىن ۱۹۹۱- نچى يىلدا يونسكو طاراپىندان ياپرادىلان حاساباتا گۇرۇ ايراندا توركى دىللى آذربايجانلى لارنىڭ سانى ۳۷% ، پارسلار بولسا ۳۶/۵% دىيىپ بللە نيار. حاساباتدا آذربايجانلاردان سۈنگ كىرلر، بلوچلار، توركمەنلر يۈردىنىڭ اينىڭ اولى ملتلىرى دىيىلىپ گۈرۈزىليار. اما مونگا قارامازدان ايراندا مىليونلارچا انسان ئۈز انە دىللىرىندە سۈادلى بولماقدان ماحروم اديلىپ گلىنيار.

ج: تورکمن دىلى نىنگ كىمىدىلمىگى، اولارىنگ ايرانىنگ تارىخىنده قالدیران ایزی نىنگ، دۇره دن مدنىتى نىنگ اونچاقلى گويچلى بولمادىغى اوچىن مى؟

جو غاپ: توركى دىلىنى شول ساندان بىزىنگ تورکمن دىلىمىزى كىمىدىپ يوق اتمك، پأهلوى رژیى نىنگ اساسى سياستىدى. قىناسغام بىزىنگ روشنفرلرىمىز يورتدا ياشايان حالقلارىنگ دوستلۇغىنا هم مدنى غاتناشيقلارينا چندان آشا كۆپ اونس برىپ، اۆز انه دىللىرى نىنگ ازیلمىگىنه كم باحا قاراپ، بو مهم مسئلاً سره ساپ بولمادىلار. البته دوش گلن پورصاتلاردا اولار حاكىمىتىنگ بو ظالیم سياستى نىنگ قارشىسىندا مردانا دورماغى هم باشارىپ گلیأرلر. شول مقدس گۆرشلرىنگ اولوسى ۱۹۷۱- نجى يىلنىگ گویز آيندا بولدى، اولارچا تورکمنىنگ رژیى ينگ گیزلین قوللۇغى بولان "ساواك" طاراپىندان قىناغ آستىنا چكىلمىگى بىلن تازە بىر صاحىيا آچىلىپدى. موندان باشغا، تورکمنلرىنگ ايركى آتا- بابالارى حاساپلانىان سومرلر، پارتلار(اشکانى لار)، حازارلار و بئيله كى توركى حالقلارىنگ دۇره دن مدنىتلىرى، بوتىن ايران استى نىنگ مدنىتى نىنگ حامىرماپاسى حاساپلانىار دىپ كآبىر انصابىنى يووتماديق ايرانلى تارىخچىلار شول ساندان مرتضى راوندی بويون آليار. شئيله- ده تورکمنلر بو گونكى ايران چأكلرىنى شول ساندان اۆز ياشايان توپراقلارنى داشاردان آبانيان حاويلاردان، هجوملردىن قوراپ گلدیلر. قادىمى دهستان اولكه سىنده حۇكوم سوروپ گچن چؤل حان عاراپلارىنگ هجومى نىنگ اؤنگونده باتىرغاى گۆره شىپ، بو يولدا جانىندان مايا قوشودى. سلجوقلى تورکمنلرىنگ حاكىمىت سورن دۇورىنده توپراغىنگ قورانماغى بىلن بىر حاطاردا، پارسلارىنگ دىلى هم مدنىتى نىنگ اؤسمىگىنه حتى وزير وکیل ليك درجه سىنه يتمكلىرینه ممكىنچىلىك دۇرىدىلى. سلجوقلى سولطان مآلىك شانىنگ باش وزىرى نظام الملک دى. صفويتلرىنگ حۇكوم سورن يىللارىندا توركى دىلى نىنگ يانى بىلن پارس دىلى هم رسمى أهميته ايه بولدى. دىمك، هر ايكى دىل رسمى دىل حاساپلانىپدى. بو ياغداى قاجار توركلرى نىنگ دۇورىنده ياغنى ۲۰- نجى عاصرىنگ يىگرىمىنجى يىللارىندا ايراندا تورك حاكىمىتى آغدارىلانىچا دوام ادىپ گلدى، اما شو گچن ۸۰-۷۰ يىلنىگ دوامىندا پارسلارىنگ حاكىمىت باشىنا گچن يىللارىندان بارى، شوونىستىك سياستى اساسىندا اولارىنگ "اينته للگنتلىرى" باشاردىقچالار تورك دىلىنى مدنىتىنى يوق ادمآگه سىنانشىپ گلدیلر.

د: تورکمن دىلى نىنگ اورنونى نىنگ پس توتولماغى، اولارىنگ ادبيات و صونغات عالمىنده گويچلى اثر دۇره دىپ بىلماندىگى اوچىن مى؟

جو غاپ: ادبيات هم صونغات عالمىندىن حابارسىز آدمالاردا شئيله شك- شوپهانىنگ دۇره مگى آخمال، اما آشاقدا گتيرجك بىرنأچه فاكتمىز مونونگ بئيله دألدىگىنه گواه گچيار.

كلاسيك شاهىرلارىمىز شول ساندان گنجه لى نىظامى، موحاممت فيضولى، مولانا جلال الدين روملى، شمس، نوايى، ماغنىمغولى و باشغالار اۆز انه دىلىندىن باشغا پارس دىلىنى هم سوو ايچىن يالى آراسا گورلمك-أ بئيله- ده دورسون حتى بو دىلده قوشغى-غازال هم دوزوپ ، دونيا ادبياتىنا اولى حىذمات اتدىلر. شول اساسدا يونسكو طاراپىندان ۱۹۹۵- نجى يىل ۱۶- نجى عاصىر تورکمن شاهىرى موحاممت فيضولى نىنگ يىلى دىلىپ ايغلان ادىلدى. اساسان ايرانىنگ چاغداش تآلىم- تربيه برىآن مکتب- مدرسه لرىنگ دويونى توتان حان مروى ياغنى مارىلى حان دىين شاخصيتدىر. بو آت ايرانىنگ پايتاغتى نىنگ اورتاراسىنداقى يوقارى مكدبىنگ آدىنى گۆترىپ گلدى. شئيله- ده ۱۹- نجى عاصرىنگ آياغىندان باشلاپ تورکمنلرىنگ اساسى اوتروملى شأهرى بولان كومىش دپه ده يوقارى درجه لى آرختىكتورا(معمارى) ياشايش جايلاز قورولدى، آدمالارىنگ اوروپا استىللى اگىن-اشىك گه ينىمك، سونگلار دورا- بارا تئاتر جايلارىنى دۇرتمك، ايلكىنجى گرك اوستاتلىق بىلن "زهره- طاهر" يالى اسپىتاكلارلى(نمايشلرى) يرنه يتيرمك، توركىه دن موغاللىم گتريپ، هم- ده توركىيا اوچى ايبرىپ سوادلى بولماق، مکتبلرده نوايى دان، ماغنىمغولىدان، حوجا آخمات ياساويدان تورکمنچه ساپاق برمك و شونگا منگزش ايشلر بىزىنگ

حالقیمیزینگ علمه- مدنیتته قویان صارپاسی نینگ آیدینگ شایادی دیر. بو آلالارینگ باریسی، ظالیم پاهلوی رژیمی حاکمیتی ایله لاندن سونگ دویپ آرادان گوتریلیپ، حالقیمیزینگ مدنی اؤسوشینه اولی بؤوت دؤره دیلدی. ایراندان مشروطه انقلابینی عامالا آشیرماقدا بار گویجونی، اوقیبینی صارپ ادیب، حالقینگ آنگ- دوشونجه سی نینگ اؤسمگینده گؤرشلرینگ حاطاریندا آنناجان آخون یارالی، عثمان آخون و رجب آخون یالی تورکمن وکیللری- دا باردی. چاغداش یازیجیلاریمیز شول ساندان آی محمد آی محمدی پارس دیلینده یازان اثرلری بیلن ایران ادبیاتینده اولی تأثیر غالدیردی. کومت قویزلی آی محمدی اؤزی نینگ تئاتر اوچین یازان " سنت " هم " قارا چویون " یالی اثرلری بیلن بوتین ایرانلی لارینگ آقیشینا میناسیپ بولدی. حاضیر بولسا گورنیکلی تورکمن رژیمسوری(کارگردانی) تئاترچی حکیم بهرامی نینگ یازان اثرلری یورتدا بیرینجی اورنی ایله لاپ حالقیمیزینگ شانینا شان قوشیار.

۵: تورکمن دیلی نینگ کمسیدیلیانی نینگ سبابی اولارینگ ایرانینگ سیاسی قوزغالانگلاریندا رولی نینگ آزیلیغی اوچین می؟

جوغاپ: تورک ملتی نینگ شول ساندان تورکمنلرینگ ایرانینگ قادیمی تاریخیندا قالدیران تأثیری باراسیندا ۳- نجی سوراغینگ جوغابیندا بیر آز دوروپ گچیدیک. اما بیزینگ حالقیمیزینگ ایرانینگ چاغداش تاریخیندا اویناپ گلپان سیاسی رولی دیسینگ قووانارا میناسیپ. ایراندان مشروطه انقلابی دؤورینده یاغنی ۱۹۰۵- نجی یئللاردا ۵۰۰ سانلی تورکمن آتلی لاری بو عادالیتی گؤرشدن آرقا چیقپ اؤز اق ساقغال لاری نینگ یولباشچیلیغیندا آستراباد شاهری نینگ(حاضیرکی گورگن نینگ) انقلابی گویچلرینه قوشولانديغی باراسیندا ایران تاریخچسی عبدالحسین نوایی اؤزی نینگ "انقلاب مشروطه نینگ تاریخی" دیین اثرینده بللپ گچپ، تورکمنلرینگ شاهره گلپ انقلابدان آرقا چیقاندیققلاری بارادا بیر آرشیو ماتریالی- (داسندی) گورکزیار. شول فاکتده (سندده) کابیر ایچی یتمه یان گویچلر حالقیمیزینگ بو مردانا حرکتینی یانگسا آلماق اوچین: " بو قوزغالانگدا هی- ده واغشی! تورکمنلردن هم ایزدا قالپ بولارمی؟" دیپ، تورکمنلرینگ بو گورشه قاتناشانديغینی آچیق بویون آیلارلار. ۱۹۲۵-۱۹۱۶ نجی یئلار آریغیندا تورکمنلرینگ جمهوریت قورماق اوغرونداقی گورشلر باراسیندا تورکمنیستانلی عالیم همت آتایفینگ ایشلرینده دولی ماغومات بریلیار. ۱۹۴۰-۱۹۳۷ نجی یئلار آراسیندا رضاشانینگ دیکتاتورچیلیق سیاستینا قارشی انچه ییگیتلریمیز شول ساندان حاجی حان اوغوزی، قوربان محمد سیوری Siveri، آنقالیچ بابایی، ساپار خطیبی یالی لار آغیر قیناغ آستینا چیکیلدی، اولاردان سیوری قیناغ آستیندا زنداندا شهید بولدی. شییله- ده ۱۹۴۵- نجی یئلدا گورشنجنگ افسرلرینگ قوزغالانگیندا مرحوم سروان عبدالرحیم ندیمی اولی رول اویناپ، شول دسلپدان محمدرضا شانینگ رژیمینه قارشی قوزغالانگ توروزیپدی. حالقیمیزینگ پاهلوی دیکتاتوراسینا قارشی گوزه شی بو رژیم آغداریلیانچا یاغنی ۱۹۷۸- نجی یئلا چنلی ایزی گیدرلی دوام ادیب گلدی، اوندان سونگق یاغداق بولسا کؤپله مألیم بولسا گرک.

و: نامه اوچین کابیر ایلدشلریمیز انه دیلیمیزه قووانماغینگ ده رگینه، یوردینگ ایچینده دال- ده حتی آوروپادا یاشایان بوسغونلرینگ اویلرینده- ده پارسچا گورلاپ، چاغالارینی- دا بو دیلده گپلتماگه مجبور ادیارلر؟

جوغاپ: ایران، کؤپ ملتی بیر یورت، اوندان آذربگجانلی لار تورکچه، پارسلار پارسچا، کورتلر کرد چه، بلوچلار، عاراپلار، قاشغایی لار و تورکمنلر هر قایسی اؤز دیلرینده گورله یارلر. اولاری اونسدن دوشوریر یالی، آسگرمزچیلیک ادر یالی بو دیلده گورله یانلرینگ سانلی بیر یا- دا ایکی یوز دال، سانلاری آز بولان یاغدايئندا- دا هیچ کیمینگ اولاری بو عادالیتی حاق- حقوقدان ماحروم اتماکه حاقی یوق. یوقاردا آدی آغلان حالقلارینگ هر هایسیسی نینگ سانلاری بولسا میلیونلارچا. حاضیر ایراندان ملی مسئله اینگ اساسی پرابلملارینگ بیرسی بولوپ دوریار. بئله یاغدايئنگ دؤرمگینده ظالیم پاهلوی اروغی نینگ کسگیتلی تأثیری بولوپ، اولارینگ شوونیستیک سیاستی اساسیندا پارس بولمادیق حالقلارینگ دیللی، ملی مدنیتلری کمسیدیلیپ، یوق ادیلک درجه سینه یتیریلدی. بو مسئلأنینگ دویپ کؤکی نینگ شول یردن اوغور آلیانديغینی، بو بلانی ینگمک

ايسله يانلر اونوتمالى دال، سبابى بو گونلر، پادشاهنىڭ قالان- قاچانلارى اوتانمادان يىننە- دە اورتا چىقىپ، اۇزلرىنى " دمكرات" اداملار دىيىپ تانىتماغا سىناشپارلار. بىزىڭ ايدىنگلاريمىزىڭ (روشنفكرلرېمىزىڭ) بو و يا- دا شونگا منگىزىش پارس شونىزمى نىڭ طاراپىنى چالغان گويچلرە ائىتمىلەملى دالدىڭنى تارىخ انچمە گزك ثبوت اتدى. ۶۰ يىللار يورتدا ظاليملىق بىلن حۇكۇم سورن پۇھلۇ رېژىمى نىڭ دۇرىندە اتنىك حالقلارنىڭ شول ساندان توركمىلرنىڭ قارشىسىنا ئالنىپ بارىلان كمىسدىچى سياستات بو گون ميوە سىنى بردى، سبابى، انچمە توركمىن ماشغالاسىندا بو باسغىدان "حالاص" بولماق اوچىن پارس دىلىندە گۇرلمىگى قاۋى گۇردىلر، چاغالارينا- دا كۇچە دە يا- دا مەكتەدە پارس دىلىنى آكسنتسىز(لەجە سىز) آراسسا گىلار يالى، اويده اولارا پارسچا اۇرتدىلر.

ز: كابىر توركمىن ماشغالالارى نىڭ بو اديان ايشلىرى، يورتدا بار بولان بو پرابلىمانى چۈزۈمگە كمك اديپ بىلرمى؟

جوغاپ: بولار يالى ايشلرە باش قوشماق اصلا مسئلانىڭ چۈزگىدى بولوپ بىلمىز، ترسىنە اونونگ چىلىشىرىملى بولماغىنا ئالپ بارار. ايراندا ياشايان كۇپ ملتلى حالقلارنىڭ دىللىرى حاقيندا بار بولان پرابلىمانى دىنگە دموكراتىك، ادامكارچىلىكلى پرنسپلرە(اصوللار) دايانىپ چۈزۈپ بولار.

چاغالارا زور بىلن ياد بىر دىلى اۋورتىك اولارنىڭ آنكىنى بولاشدىرىپ، گلجىكە باشغا حىلى قىنچىلىقلارنىڭ دۇرمىگىنە سباب بولپار دىيىپ پسخولوگلار ايدىپ گىلارلر. اساسان توركمىنلر پارسچا گورلۇپ باشلانلارينا اولارنىڭ توركمىندىگى مە سانگا بولوپ دورپار، اولار هر نۇدسە لر- م آكسنتىنى باسرىپ بىلمىز. البته بو بىر طبيعى زات باشغالارام توركمىن دىلىندە گىلانلرىندە اولارنىڭ آكسنتىندىن توركمىن دالدىگى ايبام بىلىنىار. چاغالارا غىشىش استىندا پارس دىلىنى اۋوردىپ، اولارنىڭ مىل كىملىگىنى باسپرماقچى بولپانلار چاغالارنىڭ روخونا هم- دە اونونگ قادالى (نورمال) اوسوش پروسسە سىنە يىتى ضاربا اورپارلار. بو چاغالار اولاندا اۋزونىڭ پارس دالدىگىنى، يۇنە توركمىن بولوپ هم اۋز انه دىلىندە گىلۇپ بىلمە يانى اوچىن آغىر پسخولوگىك(روخى) باسغىلارا دوچار بولارلار. چاغانىڭ كاراكتىرىندە(شاخصيتىندە) بىر- بىرىنە قاچما- قارشى ايكىلىك دۇرۇپ باشلار، اول اۋزونه: " من توركمىن بولسام نامە اوچىن اۋز انه دىلىمدە گىلۇپ بىلمە موق، پارس دىلىنى- دە پارسلار يالى گورلۇپ بىلە موق، اونها من كىم؟". اول اۋز روخى كاراكتىرىندە اولى بىر بوشلىق دويۇپ باشلار. اكسپرتلرنىڭ آيتماقلارىنا گۇرا اۋز انه دىلىنى بىلمە يان چاغالار باشغا دىلى اۋورنىمىكە هم اونچاقلى باشارجانگلى بولوپ بىلمە يارلر.

آوروپا- دا سۇد دۇولتى نىڭ بو يورتدا ياشايان داشارى يورتلى چاغالارنىڭ انه دىللىرى باراسىندا قازانان تجربە سى و بو اوغوردا ئالپ بارپان سياستى اۋورنىمىگە مىناسىپ. بو دۇولتدە بوسغون چاغالارنىڭ اۋز انه دىللىرىنى اۋورنىك باباتىندا اديان تاغاللاسى نتيجه سىندە سۇد دىلىنى آنگىستالىق بىلن اۋورنىمىگە ممكىنچىلىك دۇرە دىلپار. انه دىلىندە اونكات گورلۇپ بىلمە يان چاغا، ايكىنچى بىر دىلى اۋورنىمىكە قىنچىلىغا دوچار بولپار. سۇد دۇولتى نىڭ ماغاريف سىستىماسى ھفتە - دە ۳ ساعات گۇچىم چاغالارا اۋز انه دىللىرىندە علم آماغا ممكىنچىلىك برپار. گۇچىم چاغالارنىڭ اۋز انه دىلىنى اۋورنىمىگى بىلن اولارنىڭ سۇد دىلىنى هم چالتلىقدا اۋورنىمىگىنە و شول اساسدا تىز واقتدا جمعيته اينتگىرلنمىگىنە(انطباق تاپماغا) ئالپ گىلار.

شولار يالى تجربە لر بارقا ايراندا مىليونلارچا توركمىن اۋز ياشايان توپراقلارىندا اۋز انه دىللىرىندە سوادلى بولماقدان ماخروم اديلىپ گلىنىار. اوستە سىنە بارىپ ياتان ايزدا قالاق شونىستىك ايدە يا دايانپان پان ايرانىست توپارلارى، بو حالقلارنىڭ مىل دىلىنى، مدنىتىنى و كىملىگىنى يوق ادمىگە، حاص بولماندا اونى پارس مدنىتى نىڭ آراسىندا آسىمىلە(ايدىپ يوق) ادمىگە سىناشپىپ گىلارلر.

بىزىڭ ياشايان دۇورىمىز ادامكارچىلىگىنىڭ، علمىنىڭ، مدنىتىنىڭ و سوسىيال تايدان اۋسوشىڭ زاماناسى. ايندى حالقلارا اۋز انه دىللىرىندە حاظلى- سوادلى بولماغا ائىتمىلپارلار، ايرانىڭ اوچىن ايكى بۇلگى بولان آذربىجانلى لارى، كرلرى،

بلوچلاری، تورکمنلری، عاراپلاری و ... دۇنيا سىۋىلىزاتسىيە نىڭ اچىلىان بو ناغمايتىدىن ماحروم اتمك انسانىتە سىغمايان ايش.

اۈز انه دىلىنگە حاطلى- سۋادلى بولماق، هر بير انسانىنگ اينگ ايلكى هم اساسى حقوقى حاسابلانيار. بو بارادا حتى اسلام دىنى نىڭ تاغلىماتىندا- دا، يوردىنگ اساسى قانونىندا- دا شئىله- ده بىرلشن ملتار قوراماسى نىڭ انسان حقوقلارى نىڭ اهللى عمومى جارناماسىندا- دا اقرار ادلىيار. چاغانىنگ اۈز انه دىلىندە سۋادلى بولماق اۈنۈنگ روحى بايلىغى نىڭ هم مىلى كىملىكى نىڭ تاپلانماغىندا، ذهينلرى نىڭ اۈسمىگىنە، گلجكدە عالم آداملار بولۇپ يىتىشمىگىنە اولى رول اوينىيار. ايراندا اتتىك حالقلارنىڭ اۈز انه دىل لرىندە سۋادلى بولماق بىلن:

- ۱- ايرانىنگ ۳ دن ايكي بۇلگى اۈز مىلى كىملىكلرىنى، اينگ ايلكى مدنى حالقلارنى قازانىپ بىلر؛
- ۲- دموكراتىك اتموسفرانىڭ؛ مدنىت يىڭ، علم يىڭ و صونغات يىڭ پارجالاپ اۈسمىگىنە ممكىنچىلىك دۇرار؛
- ۳- يورتدا ياشايان مىليونلارچا انسان اۈزلرىنە قويۇلغان بو حورماتى دويۇپ، اۈزلرى نىڭ سىياسى، مدنى، اقتصادى تايىدان اساسى گويچىدىكلرىنە اينانىپ باشلارلار. بو ياغداى دورا- بارا حالقلارنىڭ آراسىندا دوستلىقلى آراقتاشىغىنىڭ اۈسمىگىنە يول آچار.

ملى منتاليت(دوشونجه) و انه دىلىمىز

هر بير توركمىن اۈز مىلى كىملىگىنى قوراپ ساقلاماق اوچىن، دىل منتاليتە تىنە ايه بولمالى. باشقا سوز بىلن آيتساق هر بير توركمىن اۈزۈنىڭ عاصىرلار بويى قوراپ، ساقلاپ و اۈسۈرۈپ گلىان انه دىلى نىڭ بو گۈن آلىنىپ بارىلغان ظاليم سياست اساسىندا يوق بولماق حاۋپى بىلن يۈزبە- يۈز دوراندىغىنا دولى گۈز يىتىرملى.

شۈۋىستلارنىڭ ۷۰ يىلدىن بارى يۈردىپ گلىان اساسى پلانلارلى حالقىمىزى روحى بويىسانچىلاردان بوشادىپ اولارلى قوللا اۈۈرمىكەن عبارات دىغىنا هر بير توركمىن بالاسى دولى گۈز يىتىرملى. كۈچىلىكلە بىن روحى يوق ادېشىنگ بىر گۈرۈنىشى ھىتلىرچى فاشىستلارنىڭ زاهىرلى گاز اوطاقلارىندا يا- دا دىكتاتور رېژىملرىنگ دار آغاچلارىندا فېزىكى تايىدان يوق اتمك بولسا، اۈنۈنگ باشقا گۈرۈنىشى اوقۇو كلاسلىرىندا حالقلارنىڭ انه دىلىنى قاداغان ادمك بىلن عامالا آشىرىلار. بو كۈچىلىكلە بىن يوق ادېش مىدانلارلى بولسا اوقۇو كلاسلىرى، مەكتەپ پروگراممىسى، رادىو، تلوۋىزىون و مطبوعاتدىر. اولوم بويىرۈغىنى بىرلر بولسا انگلىستانىڭ شوغولچىلىق اداراسى نىڭ اىچالىلارلى اردىشېر و اۈنۈنگ اوغلى شاپور رېپورتىرلاردان باشلاپ محمود افشار، احمد كسروى يالى لار، قالىبىرسە كۈچە سۈيۈرلارينا (دلقلىرىنە) بارىپ يىتدى، اولوم گۈللەسى، قورشون دال- دە ياساما هم قاللاشدىرىلان تارىخ بولدى. روحى تايىدان كۈچىلىكلە بىن يوق ادېش كامپانىيىسىنى عامالا آشىرماق اوچىن "يوردىنگ بىتە - ويلىگىنى" قوراماق مىئلەسى باھانا ادلىيار. اساسى ماقسات، مەركىزلىش بىر دولت دولاندىرىش سىستېمىسىنى دۇرتمەك.

كۈچىلىكلە بىن روحى يوق ادېش مىتلارلى شولاردان عبارات:

- ۱- ايرانداقلى كۈپ سانلى توركى حالقلارلى ھىچ ھىلى سىياسى، مدنى ھاق- ھقوق بىرلىملىك؛
- ۲- اتنىك حالقلارنىڭ دىلىنە رىسمى استاتوس(ھقوق) بىرمان، اۈنى دىنگە اۈيلردە، كۈچلەردە گۈرۈشلىيان دىلە اۈۈيرمەك؛
- ۳- اولارنىڭ دىلىنە پارس سۈزلرىنى آزالاشدىرماق.

ملى منتاليت دىيلىان دوشونجائى دىنگە اوقۇو كلاسلىرىندا قازانىپ بولمايار. يۈرگىنگە اۈز ملتىنگە اۈنۈنگ مىلى دىلىنە سۈيگىنگ غايناپ جوشمالى. اۈز انه دىلىنگەدەكلى دويغى- دوشونجە لرى يازۋا گچىرماگە غايرات اتملى، كۈسنىملى بولسا كۈسنىملى. توركمىنصأحرالى توركمىنلرىمىز اۈز انه دىللىرىندە سۋادلى بولماق اوغروندا آغىر شىرلردە اۈز بالدېر گۈيچلرىنە و غايراتلارينا دايانىپ گۈرە شىپ گلىارلر. غىناناساقدا ۷۰ يىللاپ دوام ادېپ گلىان شوم سياستىنگ تائىرىنى بو گۈنكى ياش

اوسمرلری میزینگ آراسیندا گۆرسه بولیار. قوی، حاضیرکی یاغادیدا یوردینگ ایچینده اوز انه دیلرینده یازیان تورکمنلر آز بولسون، قوی اولار دوزو یازیپ بیلمه سینلر، اما انه دیلده گپلمآگه هم یازماغا چمه لئشینلر، مسئلانیگ سیاسی اهمیتی- ده شوندا.

دیللرینگ اولمگی بیلن اوز کیملیکلرینی ییتریان حالقلارینگ سانی- دا بارحا آرتیار

آلماندا چاپ بولیان *Frankfurter Rundschau* قازیاتی اوزونینگ ۱۹۹۷- نجی یئلی نینگ ۲۲- نجی آگوست سانیندا یوقاردا آغزالان سۆزباشیلی ماقالاسیندا نوبل ادبی بایراغینی آلان مکزیکی یازیچی "Ostavo Pez" سالغیلانیپ «اولن هر بیر دیل بیلن آداملارینگ بیر کئشی اؤچیار» دییپ بللادی. غازیت دوام اتدیریآر: دیلر و شونونگ بیلن بیرلیکده بیر حالقینگ کیملیگی نینگ سالداملی بۆلگی گچن عاصیرلاردا هیچ حاجان حاضیرکیسی یالی بئیله چالت یتپ گیدمآندی. میثال اوچین موندان ۱۰ مونگ یئل اوزال یر یوزونده بیر میلیون چمه سی آدام یاشایارقا ۱۵ مونگ دیل بولوپدیر. حاضیرکی واغیتدا بولسا اکسپرتلرینگ چاقلامالارینا گؤرأ یر یوزونداکی دیللرینگ سانی ۷ مونگ تۆورگی. آلمانینگ بیلغیلد اونیورسیتتی نینگ دیلچی عالیمی "Christian Lehmann"- ینگ پیکریچه گلجک ۱۰۰ یئلینگ دوامیندا بولارینگ هم اوچدن بیر یوغالپ گیدر. پسیمیستیک(بدبینی) چاقلامالار حتی دیلرینگ یوزدن ۹۰- نی آرادان گیدر دیین پیکردن اوغور آلیار. دوسلدورف- ینگ "Heninrich-Heiene" آیدنقای اونیورسیتتی نینگ عالیمی Dieter Wunderlich- ینگ پیکریچه آمان قالجاق دیلرینگ سانی دینگه ۶۰۰.

هرنیچیک- ده بولسا، بیر زات مسه- مألیم. توتوش دونیاده دیلرینگ بیرسیخلی یوغالپ گلیانلیگی. اکسپرتلر مونگا گوناکار دییپ آزلیقدای ملتلرینگ حاکمیتدای رژیملر طاراپیندان آلا توتولماغی بیلن کۆچولیکله بین حاباربریش سریشده لرینی گۆرکزیآرلر. حاص- دا بتری استرالیا کونتی نیتینده(قاره سینده) دیلرینگ اولوپ آرادان گیدمگی دیسنگ ایلیغانچ. ۱۸- نجی عاصرینگ آباغیندا اول بردای دیلرینگ سانی ۲۵۰ بولان بولسا، Lehmann- ینگ آیتماغینا گؤرأ بوگون ایندی دینگه ۲۵. اینگ پاچیغالیسی- دا "Jaminjung" دیلی. بو دیلده گورله یائلرینگ سانی دینگه ۴ آدام. دمیرقازیق هم لاتین آمریکادا- دا قیزیل دریلرینگ دیلری، آقالیق ادیان کولونیال گوچلر طاراپیندان بیرسیخلی باسغیلانیپ گلیآر. میثال اوچین گواتمالادا بولشی یالی کۆپ حکومتلر اوزاق واقتلاپ دینگه بیر دیلی رسمیتته تانیپ گلدیلر. بو کونتی نیتنده بئیله کی دیلرینگ یوغالماغینا سباب بولیان آوروپا دیللی آفریکادا بولسا بیر یرلی دیل بئیله کیلری یوودیآر. شئیله لیکده بو یرده ۱۰۰۰ دیلدن دینگه ۲۲۰ دیله چینلاقای اولوم حاوی آبانپ دور.

بىر دىل يوغان حالاتىدا شول دىلدە گۈرلە يان آداملارنىڭ تارىخى ھاقىدا ھەم ماغلۇمات دىنىمىك مەكىنچىلىكى- دە يوغانلار. فېلوسوف Johan Gottfried von Herder- يىڭ ۱۸- نىڭ عاصىردا بېلىشى يالى " بىر ھالقىنىڭ ھىي اۈز انە دىلىندىن باشقا ماحىرم زادى بولارمى؟ اولارنىڭ داپ- دىسورى، تارىخى، دىلى و دورموش پرىنسىپلرى، پىكىر بايلىقلار، جانى، روھى، بارجا زادى شوندا ياشايار آخىرىن."

(ماقالانى توركىمىچا اۋورن: آراز)

ملى دىلىمىزى بايلاشدىر مالى

دىل انسانىنىڭ بارلىغى، كىملىكى ھەم دۇردىجىلىكى نىنىڭ سىمبولى. اۈز مىلى دىلى بولمايان ايل-اولوسىنىڭ دوينى، بو گۈنى ھەم گىلجى بولماز. اول ھالقىنىڭ گىچىشى تارىخى ھەم كۈكى بار دىيىپ بولماز. مىلى دىل، انسانى اۈز كۈكۈنە باغلاپ، اونى اۈز كۈكۈندىن سووارىار. بىر مىلت يىڭ دىلى ھەر نأچە باي بولسا، اوندە گۈرلەپ، يازيانلارنىڭ سانى كۈپ بولسا شونچە، باشقا ھالقىلارنىڭ يانىدا ھورماتلانپ سىلانار. دىلە، سۈزە باي بولان مىلتلەر غارەنگە بو آيدىلان زاتلار اۈز-اۈزىندىن دوشونكىلى.

بىزىنىڭ توركىم دىلىمىزدە ھەم عاصىرلار بويى يازىلىپ گىلىنار. يۈنە قىنانساغام ھەنيز بو گۈنە چىلى دىلىمىزنىڭ گرامماتىكاسى، اورفۇگرافىياسى (دوغرى يازوۋى)، فونىتىكاسى و سۈزلۈكى ھاقىندا اۋران آز ايش ادىلدى. دىلىمىزدە اولى-اولى اثرلر يازىلماغىنا قارامازدان اوندە بار بولان عاراپ، پارس، روس و باشقا ياد دىللردىن، دىلىمىزە گىچى سۈزلەر قارەنگە، دىلىمىزى آراسىلا ماقدە ھەنيز باردىن قايدىلاندىغى ھاسام گۈزە ايلار. بو ياد سۈزلر دىلىمىزنىڭ قورلىشىغىنى بوزوپ، شىلە بىر اورناشپىدىر ولىن بىزىنىڭ دىنگە عالمىلارمىز بولاماسا، اولارنىڭ ياد سۈزدىگىنى ھەم سايغارماياريىس. بىر توپارلارمىز بولسا بىلىپ يا- دا بىلمان ياد و آلىنما سۈزلردىن پىدالانىپ، دۈشۈمىزى گرىپ اۈزۈمىزى يوقارى بىلىملى آداملار ساياريىس، ادن ايشىمىز، سالان ناغشىمىز بولسا اۋران ايركى درورلردىن بارى آيدىلىپ گىلان" مارىنى"، "قىدىمى مرو"- ھ، ھازار توركلرنىڭ ياشاپ اۈز آدلارنى بو دىنگىزە برىپ بىزە مىراث قالدىران بو آۋادان سۈزى "كاسپى" يە اۋىتگىمىك و ش م.

بىر ھالقى يوق ادىمك اوچىن اىلكى باشدا اونونىڭ دىلى يوق ادىلار. دوشمانلارمىز شۇ پلانى عامالا آشىرىپ گىلارلر. توركىمىستاندا روس مىنىتى مىلى دىلىمىزە باسقى بولان ھەم بولسا توركىمىك اقانىنىڭ ھالال سۈيت امن اوغول- قىزلارى اونى گۈز مونجىغى يالى قوراپ گىلدىلر.

توركىمىستان اركىنلىكىگە قاۋىشىدى. ىر شارىندا ياشايان اھلى مىلتلر يالى بىزىنىڭ شانلى ھالقىمىز ھەم اۈز مىلى بويسانچلارنى شول ساندان دىلىنى آلىنما سۈزلردىن ھالاص ادىپ، اونى چاغداش مىنى بىر دىلە اۋورىپ، قوراپ ساقلامىغى ايندى اۈز بورجى ھاساپلار. بىز دىنگە شۇ آلدالار بىلن اۈز مىلى اركىنلىگىمىزى ھاپدان- ھاپاردان ساقلاپ بىلرىس. آۋغانىستاندىر ايراندە ياشايان مىليونلارچا توركىمىلرنىڭ دىللىرىنە زىچىر اورلۇپ دوران بىر ۋاقتدا، كىمىدىجى سىياساتىنىڭ دوام ادىپ دوران بىر ياغدايندا نادىپ آسودا اۋتورۇپ اونگا گۈز يۈمۈپ بولار؟ سىياسەت، پولىتىكا و دۈولتلر آراغاتاشىغى دىيلىان زات قارشىلىقلى

بولمالی. نأمة اوچین یکه سانی پارس بولمادیق تورکمنیستاندا ایران دؤولتی انچه پارس دیلینی ساقاپ بیریان کورسلار یولا قویوپ بیلیرده، بیزینگ ارکین دؤولتیمیز میلیونلارچا ایرانلی تورکمنلرینگ آراسیندا یکجه ده تورکمن دیل کورسینی آچماغی باشارمایار؟

ایراندا پارس دیلی نأدیپ رسمی دیل بولدی؟

یورت آدی حؤکمینده تانالیپ، اوندایاشایان ۶۰ میلیون چمه سی ایلاتدان ۳۷/۵٪ ده قاوراگی تورک دیلینده گپلهیان ایراندا پارس دیلینینگ رسمی دیل استاتوسینی قازانماغیندان ۷۰ یئل هم گچه نوق^۲، اما یوردینگ اوزاق تاریخیندا تورکی دیل اؤز بارلیغینی ساقلاماگی- دا باشاریپ گلیار، حاریبی نظام دوزگونینده تورکی دیلی اولانیلیپدیر، شول دوردن قالان اونلارچا ترمین/آدالغا(اصطلاح) بو گون هم شول دورقینی ساقلاپ گلیار. باریپ ۱۵- نجی عاصرا چنلی ایران دیین بیر یورت آدی یوقدی اونونگ یرینه ارکانا ولایتلار بولوپ، هر ولایتینگ اؤز حقوقی، ایه منلیگی باردی، شول ولایتدا یاشایان حالقینگ دیلی یورگونلیدی. تورک آسیلی غازنالی سلطان مأخیمیت اؤز کؤشگینده اونلارچا شاهیردیر عالیمی یغناپ، علمی، مدنییتی اؤسدورمکده اولی حیزمات اتدی، اما اونونگ یانی بیلن دری دیلینینگ میدان آلماغینا- دا یول بردی و بو مسئله تورکلرینگ زیانینا، یرینی دولدوریپ بولماجاق کیمستمیلره آلیپ گلدی. عومان غازنالی پادشالار اؤز آلیپ باریان پولیتیکاسینی، سود(عدلیه) دوزگونینی حالقینگ دوشونجک دیلینده یؤردمأندیرلر. ادبیاتدا بولسا کسکی دیله/دری- فارسچا میدان برمک کسلی/اول بو گون هم شئیله/ سبأپلی ملی ادبیاتیمیزه غاتی اورغی بولدی. اوندان سونگراقی تورکی سولطانلار شول ساندان سلجوقلی سلطانلارام حوجه نظام الملک یالی پارس دیلی کیشینی اؤز لرینه وزیر ادیب آلدیلار و تورکی دیلینینگ یرینه پارس دیلی نینگ یورگونلی بولماغینا ممکینچیلیک بردیلر. تورکی دیلی نینگ حالق آراسیندا یورگونلی بولوپ قالماغینا قارامازدان شیغیر، ادبیات و دؤولت دیلی پارس دیلینده آلیپ باریلانی اوچین آتا- بابالاریمیزینگ عاصیرلارینگ دوامیندا دوردن دیلی دورا- بارا اهمیتدین دوشدی. تورکچه آیدیلیان آیدیملار، فولکلوریک اهنکداکی حالق دوردیجیلیگی دؤولتدن حمایت گؤرمأن، عاصیرلارینگ توملیگینه سینگیپ گیتدی. کؤشک یازیچی، شاهیرلارینگ سرپای تاماسی بیلن پادشالاری اویپ یازان قوشغیلاری بولسا "آلطینا غاپلانیپ" یازوو گچریلیپ، دیوانحانالاردا ساقلانیپ گلدی. اوندان سونگراقی دؤورلرده یئنه- ده شول اثرلر "ملی" حازینا حؤکمینده قورالیپ

^۲، ترکان آذربایجانی با سی وهفت وچهاردهم درصد، و ۲۳،۵ میلیون نفر، اکثریت نسبی اهالی کشور ایران را دارا هستند، و فارسی زبانان در ایران با سی و پنج درصد و ۲۲ میلیون نفر اکثریت نیستند: (ضمن جذب وحل چهار میلیون ترک آذربایجانی و همین مقدار از دیگران در طی ۸۱ سال، یعنی از سال ۱۳۰۴ تا به امروز). آنگاه مطابق همان آمار ۱۹۹۸ سازمان ملل متحد، به ترتیب نوبت به: کردها، لرها، گیلکها و مازندرانیها و اعراب خوزستان (بقول خودشان اهوازی ها) و سواحل جنوب میرسد که بین پنج تا سه میلیون نفرند و سپس: ترکمن ها با دو و نیم میلیون نفر و بلوچ ها حدود دو میلیون نفر و در نهایت، قشقانی ها با یک و نیم میلیون و لک ها با یک میلیون و لارستانی ها با نیم میلیون نفر. در کشور ما حدود نیم میلیون هم اقلیتهای دینی و گاه زبانی- دینی وجود دارد (دکتر ضیاء صدرالاشراقی- ایران و مسائل ایران)

گلیار، اما اوزانلارینگ، باغشیلارینگ، حالق دۆره دیجیلیگی نینگ آغلاباسی، لاله لر، حوودیلر... یازغا گچمأنسونگ آغلاباسی دورا- بارا یتپ گیتی.

ایراندا تورکی دیلی نینگ رسمی استاتوسینی یتیرمکده تورک آصیللی صفوی لر اوروغی اولی رول اوینایار. موغان چۆلینده تآچ گیش داباراسیندا شاه اسماعیل یاشولی لارا یوزلینیپ اؤزونینگ ایرانینگ شاسی دیپ ایغلان ائنده، دابارا قاتناشان یاشولولار گنگ قالپ: "بیز ایران دیین بیر یوردینگ باردیغینی بیلمه یأریس، اونونگ آدی دینگ شاهنامادا تورانینگ آدی بیلن بیله لیکده آغالیپدی، بیز خوراسان، آستراباد، کرمان یالی یورتلاری بیلأریس" دیینلرینده، شاه اسماعیل: "ایندی من شول داغنیق ولایاتلاری بیرلشدیریپ، مرکزلهن بیر ایران یوردینی دؤرتمکچی" دیپ جوغاپ بریدیر.^۲ تورک سردارلارینگ گویچلرینه دایناماگینگ یرینه صفوی شالاری دورا- بارا اولارینگ گویچلرینی آزالدیار، شول اساسدا ۷ سانی تورک طایپاسیندان عمله گلیپ، باشلاریندا قیزیل بۆریکلری بولانی اوچین قزیلباش آدینی آلان توپارینگ یرینه، شاه عباس، شاه سؤین (شاهسون) دیین یۆریته توپاری دؤردیپ، اولاردان حارای گۆزله یأر. اول پایتاغتی تورک توپراغی تۆوریزدن، اصفهانا اویتگدیار، شای مذهبینی یوردینگ رسمی مذهبی، پارس دیلینی بولسا رسمی دیلی دیپ جار اتدیریار. یورتدا بئیله یاغادیینگ عمله گلمگینه گۆنیدین- گۆنی انگلیسلرینگ داخلیلارینگ باردیغی آیدینگ، سبأپ دیسنگ عثمانلی تورک دؤولتی گونباتاردا، ایندی بولسا ایراندا- دا تورک دؤولتی نینگ عمله گلمگی انگلیسلرینگ غونجونا غور قویباردی. اولار آسیاداقی کولونیالیستیک(استعماری) سیاستلارینا قاتی ضاربا اورولجاغینی گۆریأریلر. شونگا گؤرأ حایل ادمان بو ایکی تورک قارداشینگ آراسیندا اوروش اودونی توتاشدیریپ بیلجک بهانالاری آغترپ باشلایارلار، نتیجه- ده صفوی لرینگ مذهبلی نینگ هم دیللی نینگ عثمانلی لاردان تاپاوتلی بولماغی یولوندا قوللارینی قاوشیریپ، شاه اسماعیلینگ حضورنا گلیارلر و بیر آز وقت گچیپ- گچمأنکا عثمانلی لار بیلن صفوی لر آراسیندا چالدران دیین یرده اولی سؤوش توریار. انگلیسلر اورشدا ینگیلن شاه اسماعیل "یاردام" برمک ماقصادی بیلن توپ یاساپ بیلان دوغانلار آنتونی هم رابرت شریلی شاهینگ کؤشگینه یوللایارلار، شئیدپ دورا-بارا بو حیله گارچیلیکی سیاست یول آلیپ باشلایار. شاه عباس بریتانیادان گلن انگلیس وکیلینه: "من بیر انگلیسلی نینگ کؤوشی نینگ نالینی، عثمانلی پادشاسی نینگ تآجینه برمه رین" دیپیدیر. صفوی لردن سونگ اوشار تورکلریندن بولان ندیرشاه- ده اؤز سويداشلاری نینگ باهیدینی آياق آستینا سالیپ، موغان چۆلینده تآچ گیش داباراسیندا پارس دیلینه هم شای مذهبینه قوللوق اتدجگینه سؤز بریار. ندیرشاه تورکمن توپراغینی انچه گزک قانا چاپقایماق بیلن برن سؤزونده تاپیلار.

تورکمنلرینگ قیلیجی نینگ سیاسیندا یوردینگ تآج- تاغتی ایهلأن قاجارلار حاکمیت باشینا گچن گونیدین بیلاک دینگه تورکمنلرینگ زبانینا، کسه کیلرینگ باهیدینی قورادیلار. ۱۸۲۹- نجی یئلداق روسلار بیلن قول چکیلن گلستان هم تورکمنچای ایلالاشیقلاری اساسیندا آذربگجان، ۱۸۸۱- نجی یئلینگ ۹- نجی دکابرینده بولسا تورکمن توپراغی ایکا بؤلونیار. شئیدپ، تورکی دونیاسینه ییتی ضاربا اوریلیان بیر واغیتیدا پارس دیلی هم مدینیتی گون ساینن اؤسیار. ناصرالدین شانینگ وزیرى امیرکبیر پارس دیلینده دارالفنون آدیندا اولی آکادمیانینگ دویونو توتوپ، پارس دیلی هم مدینیتی نینگ اؤسمگینه اولی حیذماتلار ادیب، تورکی دیلینی پسه دوشوریار. غفلت اوقوسیندا یاتان قاجار شالاری نأمانینگ نأمه دیگینی آنگلامان قالیلارلار.

بیرینجی جهان اورشی یئلاریندا انگلیسلرینگ پلانی دولی عامالا آشیریلیپ، هر ایکی تورکی دؤولت یاغنی هم عثمانلی ایمپریاسی هم- ده قاجار دؤولتی دویپ دارغادیلار. یونه اولارینگ حیله گارلیکی سیاستی آنادولیدا پاشمانی، عثمانلی دؤولتی- نینگ یرینه مصطفی کمال آتاتورکونگ یولباشچیلیغیندا بوگونکی مدرن تورکیه قورولیار. ایراندا انگلیسلرینگ دیکمه سی

^۲ امانام سرزمین ایران واقعی بصورت رسمی و بین المللی، تنها از زمان قاجارها بعنوان "ممالک محروسه ایران" مطرح شد (روی تمبرها، سکه ها و در قانون اساسی ۱۹۰۵ م/ ۱۲۸۴ هجری شمسی= ۱۳۲۴ هجری قمری) و از اواسط سلطنت رضا شاه، رسماً نام کشورما، چنانکه خود می گفتیم تنها ایران نامیده شد، و واژه یونانی "پرس" تحمیلی لغوگشت. ازیکسو درمقابل خارجیان کاربسیارخوبی بود، ولی تالی فاسد هم داشت. گفتنی است ازبشانشی ایران (باستانی وژادی- زبانی) سازان ما، این ایلخانیان مغول بودند که بعداز مرگ "منکوقان" و درمقابل "قوبیلای قان" و مغول مرکزی، خود را پادشاهان کشور ایران نامیدند و بعنوان واحدسیاسی به این نام، هویت سیاسی مشخصی دادند (ض. اشرافی. ایران و ...)

ارضا شاه گویچی ایهلاندن سونگرا توركلره قارشى انگىرباش شونىستىك سياست يوره دىليار. اينها، بىزىنگ اساسى صۇحبىتىمىز هم بو دوردى بئىلاك باشلانار. بىز اوز گوررونكىمىزه باشلامازدان اۇنگ اورسىتده بولشويكلرىنگ- ده توركى حالقلارينا قارشى آليپ باران شونىستىك سياستينا دگىپ گچمكى ماخول گوردوك.

بولشويكلر اورسىتده فدراتيو دوزگونى جار ادن بىر واغتىندا اورتا آسيانى بولوپ، فدراتيو دوزگونىنگ توركى جمهوريتلرده يول آماغينا روغصات برمه ديلر. اهلى ادالاردا، مکتبلرده روس دىلى بىرىنجى اوروندا ساقلاندى، اونگا "زأحمكتشلىرىنگ دىلى" دىديلر، لاتىن حاطى، روس/كريل حاطينا اوينگه دىلدى. توركمىلرى، تاتار- باشغىرتلارى، آذربىجانلارى... توپار- توپار ادىپ، سىبىريه سورگون ادىپ، قازاغىستانا و بئىلهكى توركى جمهوريتلره يوز مونگلرچه روس گۇچرىلپ كتىرىلدى. بئىله ظاليم سياست اساسىندا قورلان توركى جمهوريتلرده شول ساندا توركمىستاندا پىكولوگىكى، هم-ده تكتولوگى تايىدان روسلار اوركله نن بوركاتلار عمله گلدى. بو سياست سونگقى دوردده اوز ميوه سىنى بردى، توركمىستان قاراشسىزلىغينا غاوشانام بولسا هنوزه چنلى اورسىته باقنا سياست يوردىلپ گلىنار.

ايندى اوز اساسى صۇحبىتىمىزه اؤورىلپ گلسك. حاوا، ايراندا پارس دىلى نادىپ بوگونكى اورنونى قازانىپ بىلدى؟ پارس دىلى بئىلهكى حالقلارىنگ شول ساندا توركى دىللى حالقلارىنگ دىلىنن باى هم قادىم دىلمى؟ بىز بو و شونگا منگزش سوراغلارلا جوغاپ برماگه سىنانشىارىس.

اىكىنجى جهان سۇشىندىن سونگ اؤروپادا تكتولوگىيانىنگ هم شول اساسدا انسان حقوقلارىنىنگ قوراغىنگا چىقيان جمعيتلر، قورامالار اؤسوپ باشلان بىر دوردده، كاپىتالىستلار آسيانىنگ چىگ مالىنى، آزان ايش گويجونى تالاماق بىلن بولدولار. بو پروسس ازىلن حالقلارىنگ دونياده نامه لر بولوپ گچياندىگىنه اويلانماغىنا و اونونگ سبابىنى آنگلماغا آليپ گلدى. حالقلار اوز مىلى حق- حقوقلارىنى قازانماق اوغروندا آياغا قالدىلار. انگلىسلرىنگ باهىبىنى قوراماق اوچىن اوتوردىلان ارضاحان يالى دىكمه، ايراندا پارس بولمادىق حالقلارىنگ بو گۇرشلرىنى دىنگه ياراغ گويچى بىلن باسىپ ياتىرماق بىلن چاكنمان، ايسم فارس شونىسم سياستىنى بارها يايىبانگلاندىرىپ، توركى حالقلارى اوز مىلى كىملىكلرىندىن داشلاشدىرماق، انگلىس جاسولارى اردشير و شاپور رىپورتلر يالى لارىنگ كؤمكى بىلن گىجه- گوندىز دىمان مكىرلى پلانلار دوزدى. اوقوو جايلاردا، قازيات- ژورناللاردا، پارس مدينىتىنى پروپاگاندا(تبلىغ) ادىلپ، بئىلهكى حالقلارىنگ دىللى و مدينىتلىرى ماسغارالانىپ اوغرايلار. اوسته سىنه بو حالقلارىنگ عاصىرلار بوى دوردن مىلى مدينىتلىرى اوغورلانىپ، پارسلارىنگ تارىخىنا هم ادبىيات قوشولدى. مثال اوچىن ايندى مختومقولى شاهىرىمىزى- دا ايرانىنگ اورتاق مدينىتى دىيپ، اليمىزدن آلماغا سىنانشىارلار.

مركىزى حؤكومت اوز پروپاگاندا لارىندا ايراندا ياشايان حالقلار بىرك- بىرگه دوشونمك اوچىن اوز ارك- ايغىتارلارى بىلن پارس دىلىنى اورتاق دىل حؤكىمنده قابول اندىكلرىنى، هم اونى اؤسدورندىكلرىنى، اوز انه دىللىرىنى بولسا دىنگه ياشايان توپراقلارينا گوندەلىك گپله شىك حؤكىمنده ساقلاندىقلارىنى و اونى ادبى دىل درجهسىنده اؤسدورمأندىكلرىنى اۇنگه سوريار.

داشارى يورتلاردا يۇرن و اؤزلرىنى پارسلارىنگ اۇنگده بارىجىلارى سايبان سياسى توپارلارىنگ- دا بئىله يالان واغىظلارلا اينانماقلارى هم- ده شول آقىم بىلن اماقلارى بو سياستىنگ بىر يردن گوزباش آلياندىغىنى آچ-آچان گوركزىار. بو "اينتله گنتلر" بىر طاراپدان سؤزده ايراندا ياشايان اتنىك حالقلارىنگ مىلى حق-حقوقلارىندان ارقا چىقانىكش بوليارلار، آيرى طاراپدان ادىل رژىمىنگ حالقلارلا غارشى ازيجىلىك سياستىنى تاصىصىقلايلارلار. بولار اوز نشىر اورگانلارىنى پارس دىلىنده آليپ بارىپ، كچه سؤز هم اتنىك حالقلارىنگ دىللىرىنه يازمايلارلار يا- دا يازماغا روغصات برمان، پارس دىلىنىنگ باى بىر دىلدىگىنى نيغتاپ، اونونگ يورتدا اورتاق دىل بولماغى اوغروندا آرىقلارىنى قىنايلارلار. اولار پارس دىلىنىنگ بئىلهكى حالقلارىنگ دىللىرىندىن "آرتىقماچدىغى" اوغروندا آغلارينا اش قاتىقلاديلارلار.

۱۹۱۱-۱۹۰۵- نجى يىللار آرالىغىدا ايرانداقى مشروطه قوزغالانگى نتيجه سىنده اتنيك حالقلار يىنگ شول ساندان توركمىلر يىنگ مىلى آنگ- دوشونجه سى اوسيار. ائلايتا- دا مشروطه انقلابىدا گوز اونگونه توتولان ايالتى و ولاياتى دوزگون بو ياغدا يىنگ چاللاشماغىدا رول اوينايار. بو سيستمدا، يوردىنگ ولاياتلار بولونمگى اقرار ادالياير و اول ولاياتلاردا ياشايان حالقلار يىرلى حقوق تانالياير. مجلسه اوز وكيللر يىنى ايرماگه ممكىنچىلىك برىلار. اما از وقت گچىپ- گچمأنا ايلكى روسلار يىنگ دىكمه سى بولوپ اولار يىنگ دىيه نىندىن چىقىپ بىلمه يان مأمدهلىشاه، سونگ بولسا روس قشونىدا قازاق بولوپ يىتشىن، گىزىلىكده انگلىسلر يىنگ قولونا اؤورىلن ارضاشاه، مشروطه انقلابى نىنگ برن ميوه لار يىنى بىر- بىر بولوپ، اونى ماضمون تايىدان پوچا چىقار يارلار. ائلايتا- دا ارضاشانىنگ حاكميت باشىنا گچمگى ۱۹۲۵- نجى يىلدا عثمان آخونىنگ باشتوتانلىغىداقى توركمىن جمهورىيتىنى باسىپ ياتىرماق بىلن همراه بوليار. توركمىلر يىنگ اركىنلىك اوغرونداقى حركتلىرىنى باسىپ ياتىرماقدا دىنگه انگلىسلر يىنگ دىكمه سى بولوپ، پارس شونىزىمىنى يايىچى ارضاشاه دال ايسىم روس بولشويكلىرى هم اولار بىلن اورتاق ايش آلىپ باردىلار. بو مىلى حركتدن ارقا چىقماقچى بولان توركمىنىنگ مردانا اوغوللار قايغىسىز آتابايف يىنگ هم ندىرباى آيتاكوف يىنگ اللرى- قوللار باغلى دىين يالى ياغدا قويلدى. آتابايف يىنگ اترك- گورگن توركمىلرى نىنگ قوزغالانىنگ ياردام برىك بولوشى نىنگ اؤنگونى آماق باراسىندا اونونگ اگىندىش يولداشى حالىمىرات صأحتىمىرادف يىنگ توركمىستانىنگ كامونىست پارتىياسى نىنگ مركزى اجرايه كامىيتى نىنگ بىله لىكدأكى پله نومى نىنگ استهنوگرافىك (صورتجلسه) حاساباتىندا قى دكومنتده شىله دىيلىدۇر^۴:

"صأحتىمىرادوف: ايندى آتابايف اىكمىز يىنگ آرمىزداقى گورش حاقىندا، يوغسام بو گورشى حأضىره دنگىچ يولداش آتابايف و اونى قولدايان يولداشلار يىنگ، پارتىا لىنىياسى بىلن گورش دىيىپ حاساپلاپ گىلدىلر.

بىرودا[حزبه] ناحىلى آغزالىق باردى؟ بىرىنجىدىن، اىكىنجىدىن، اوچونجىدىن (دىيىپ صأحتىمىرادوف توركمىستاندا يىر- سوو رفورملار حاقىندا گوررونك قوزغايار)

دوردونجى مسئله: يموتلار يىنگ گورگىندأكى قوزقالانگى؛ آتابايف توركمىن ياراغلى گويچلر يىنگ كمگى بىلن اولارا ياردام برىك و اولارى بىزه بىرىكدىر مىك مسئله سىنى قويدى. بىز مركزى كامىيتده مسئلانى باشغاچا قويدوق، ياغنى بىله اتمك لىگىنىگ ملتچىلىكدىگىنى، بو تناللى چوزگودىنگ بورژواز اينتله گنتسىيانىنگ- عؤصبايفلار يىنگ، بككى بردىف لرىنگ- ايسله ياندىگىنى آيتدىق. "آتابايف، سن اولار يىنگ ايدئولوگىياسىنى يۇردىانگ، بىله اتمك بولماز، بو بىز يىنگ پارتىامىز يىنگ پرنسىپلر يىنه قارشى، بو پرولتارىات دىكتاتوراسى- نىنگ باهىيتلر يىنه ترس گلىار".

آتابايف شىله جوغاپ برىار: "نامه اوچىن بىز اوز مأخرىبان دوغانلار يىمىز يىنگ قوراغىنا چىقمالى دال، بىز اولارا حوكمان كؤمك اتملى، توركمىنلر حاسىدىر بىر پرولتار سىياساتىنگ پىداسى بولمالى دالدىر". بو دولاندىرىچى[مدىريت] بىرونىنگ آغضالارى نىنگ قاوى يادىنداير. بو مسئلأ، مركزى كامىيتى نىنگ بىروسىندا سرادىلدى، آتابايف يىنگ پارتىيانىنگ چىغرىندان چىقايان بو تكلبىنى قولداپ آتابايفونىگ اوزى و آيتاكوف سس بردىلر. حايب، شوندا يئغناغىنگ استهنوگرامما يازغىسى يۇردىلدى. دولاندىرىچى بىرونى كؤپلىك بولوپ گچىرنىمىز سبألى، آغزالان يولداشلار يىنگ ابرانى قاجىرماللىق اوچىن، بىز بو مسئلانى سونگ پله نومدا قوينايم اوتورمادىق. شو اساسدا يولداش آتابايف و آيتاكوف بىلن اراقتاشىقلار بوزولدى، اولار بو گورشده توپارلايىن گورشى گوردولر.

^۴ توركمىستانىنگ كامونىست پارتىياسى نىنگ آرخبوندىن

باشىنچى مسئلە: گورگن قوزقالانگى نىنگ باشىندا آتابايف اوزالقى آفيسر سىدىمراد عۇض بايى داشكندە چاغىردى و توركىمنلر نىنگ يولباشچىلىغىنى قورماق اوچىن اونى اورگنجه ايبىرماگە سىنانشىدى. بىز عۇض بايى نىنگ ايبىرلىمگى نىنگ اونغونى آلدىق".

حاوا، بو و شونگا منگىز مونغلرچە حاقىقات روس بولشويكلىرى نىنگ- دە ادبل ايرانداقى پارس شونىستلارى كىمىن توركىمن حالقى نىنگ مىلى باهىبىدنه ضاربا اورماقدا اورتاق ايش آلىپ باراندىقلارى نىنگ آيدىنگ مىثاللى دىر. ايراندا ارضاشاه حاكمىته گچمزدن اۇنگ رسمى ياغدايدا اتنىك حالقلار نىنگ دىللر نىنه قىسش گورگىزبان هىچ بىر قانونى مادە يوقدى، اما ۱۹۲۵- نجى يىلدا سونگ اهللى اوقو جايلاردا، دؤلت ادارالارىندا توركى دىلى قاداغان بولوپ، بوتىن اوقو كىتاپلارى، قازيات- ژورناللار پارس دىلىدە نشىر ادلىپ باشلاندى. يۇنه بو باسىشلار قارامازدان ۲۰ يىلاپ اوزاغا چكن ارضاشاه نىنگ دىكتاتوراسى، مىلى دىلمىز، هم- دە اركىنلىك اوغروندا قى حركتلىرىمىز يوق ادلىپ بىلنمە دى، ترسىنە بادلى موج آلدى. توركىمن اينتله گىنلرلى حتى داشارى يورتلاردا توركى دىلىدە چاپ بوليان "ياش توركىستان" يالى ژورناللارى توركىمنصاحراالى اوقىجىلار نىنگ آراسىندا ياپراتىار دىلار، حاجى حان اوغوزى و سىورى يالى لار يىگىتلىرىمىز شانىنگ زندانلار يىندان حاوپ ادمان، اركىنلىك يولونداقى گورشلرىنى دوام اتدىرىدىلر.

۱۹۴۰- نجى يىل نىنگ اگوستىندا، ۲- نجى جهان اورشى دؤرىندە انگلىسلردن يوز دؤندە رىپ، آلمانلار نىنگ طاراپىنا گچن ارضا شاه، انگلىسلر طاراپىندان توساخ ادلىپ گونورتا آفرىكا سورگونه ايبىرلىار. شاه بوينى بوكوك يوردى ترك ادن گونىدىن بىلا، ايرانىنگ دؤرت كونجىندە شول ساندان توركىمن توپراغىندا آزادلىق اوغروندا قى گورشلر موج آليار. شول وقت گورگن شاهرىندە شوروى نىنگ كىسولى بولوپ ايشلان توركىمنىستانىنگ گورنوكلى يازىجىسى مرحوم قلىچ قولىف نىنگ تاغاللاسى بىلن توركىمنىستاندان ساخى جبار، نورجمال آدى يوا يالى باغشى- سازندالار گىرلىپ، توركىمنصاحرانىنگ انچمه شاهر دىر اوبالارىندا كانسرت برىلدى، "توركىمن سىسى" آدىندا قازيات چاپ بولدى و شونگا منگىز اونلارچا مىلى حركتلىرىنگ باشى باشلاندى. بىنله عادالاتلى حركتلىرىنگ بارها موج آلمانغىندان حواطىر ادن مركزى حكومت، هم اولارىنگ شونىستىك سىياساتىنى نىنگ ياپىرماغىنيا ياردامچى بولوپ، شوروى دؤولتى نىنگ جارچىسى حوكمىندە دؤردىلن توده پارتىياسى، توركىمنلر نىنگ آرارىنا قوشولوپ، بو حركتى باشغا يانا چكىپ باشلايار. آرارىندا توركىمن افسرى سروان عبدالرحىم ندىمى نىنگ- دە بولماغىندا باشلانان "افىرلر قوزغالانگى" كومت قاويزدا باسىلىپ ياتىرىلدى. بو حركته نه توده پارتىياسى نه- دە آسترآباد- كومت قاويزدا بولان قىزىل قشون ياردام بردى.

اىكىنجى جهان اورشى تمام بولاندا سونگ، ايراندا آمريكالىلار انگلىسلر نىنگ پرىنى ايه له دىلر. بو دؤورده ايرانىنگ اىچىنداكى حالقلار نىنگ مىلى- آزات ادش حركتلىرى باسىلىپ ياتىرىلان هم بولسا قونگشى اولكه لرده پاكىستاندا بلوچلار نىنگ، عاراپ يورتلارىندا عاراپلار نىنگ، عراقدا توركىمنلر نىنگ و كردلر نىنگ قوزقالانگى موج آلىپ اوغرايار. اولارىنگ بو حركتى بللى درجه ده ايرانىنگ اىچىندە ياشايان اتنىك حالقلار اوز تاثيرىنى يتىرياردى. ارضاشان نىنگ اوغلى مامدرضاشاه بىر طاراپدان اىچ آلى لىق ايشلر بىلن مشغوللانىان س. ا. و. ا. ك (سازمان امنيت و اطلاعات كشور) نىنگ گوىچى بىلن، آبرى طاراپدان بولسا پارس شونىزىمىنه قوللوق ادبان ايدئولوگلارلى نىنگ كؤمگى بىلن بو عادالاتلى حركتى باسىپ ياتىرماغا سىنانشىاردى، شول ايدئولوگلار نىنگ اورتا آتان الهنچ سىياساتى نىنگ بىرىسى، يوردىنگ آدىنى ملت نىنگ آدىنا برىپ، يورتده دىنگه "ايران ملتى ياشايار" دىيپ، ياساما گوروشىده بىر ملت دؤرتماگە سىنانشىغىدى. ادبل شىله سىياساتى روس بولشويكلىرى هم اۇنگە سوروپدىلر، اولار هم اوزالقى شوروىدە ياشايان اهللى ملتلىرى يوغروپ، بىر "شوروى حالقىنى" (ساويت حالقىنى) عملە گىتىرماگە چالىشىدىلار. اوغانىستاندا پشتونلار- م يوردىنگ آدىنى بىر ملت نىنگ آدىنا برىپ، اوغان ملتى دىين يالى ترمىنى توسلاپ تاپدىلار.

° توركىستانى بلشويكلردن خلاص اتمگى اوندە يان و پارىس ده گوروشىنگ يىگت مصطفى چوقاى طاراپىندان ۱۹۳۷-۱۹۲۷ نجى يىللار آراسىندا چاپ بولان ژورنال.

اینها، شنیدید ایراندا، پارس بولمادیق اتتیک حالقلارینینگ عادلاتلی گۆرشلری قانا چاپقالیپ، اولارینگ دیللری قاداغان ادیلیپ، پارس دیلی یورتدا اورناشیپ اوغرایار.

تأهراندا قدرتی ایهلان مرکزی حکومت اۆز سیاسی پروپاگاندا لاریندا، ایراندا یاشایان اتتیک حالقلار بیرک- بیرگه دوشونشمک اوچین اۆز ارك-ایغنیارلاری بیلن اورتاق دیل حؤکمینده پارس دیلینی قبول اتدیلر دییارلر. بو دویوندن یالان، سبأپ پارس دیلی-نینگ نأحیل ستملر بیلن بو گونکی اورنی ایله لاندیگی باراسیندا یوقاردا مازالی دوروپ گچدیک.

پارس دیلی هم مدینیتی-نینگ طاراپینی توتیان تأسییکش پارس "عالیملاری هم یازیچیلاری" بو دیلینگ مئیله تین دأل-ده، ایسیم زور بیلن بئیله کی حالقلارینگ آنکینا سینگدیرلیندیگینی بیلگشله بین اونودان بولیارلار. حاکمیت باشینا گچن پادشالارینگ، حان- سولطانلارینگ، بئیله کی حالقلارینگ یازیچیلارینی، شاهیرلارینی پارس دیله یازماغا مجبور اندیکلری باراسیندا اونلارچا دلیل و ثبوت ناما بار. بیر مثال: "ایلی- مجنون" اثری-نینگ یازیجیسی، گنجه لی نظامی شاهیرا، شیروانشاه جلال الدین ابوالمظفر اختسا قوشغی اوستی بیلن بیر حاییات حاط ایبریپدیر. شوندا شئیله دییلار:

"کای محرم حلقه غلامی،
جادو سخن جهان نظامی.
خواهم که بباد عشق مجنون،
رانی سخنی چو در مکنون.
در زیور پارسی و تازی،
این تازه عروس را طرازی.
تورکی صفتی وفای ما نیست،
تورکانه سخن سزای ما نیست"
ترجمه:
"ای بیزینگ وپالی مآحرم قولومیز
جهاندا سۆز اوستادی نظامی
آرزوم، مجنون عشقی حاقیندا
یؤره گینگده بارینی دؤکگون زیادا
پارسی هم عاراپ دیلینده
بزه گین بو تازه گلنی آراسا
تورکی صیپاتلیق بیزه یاراشماز
تورکانا سۆزلمک بیزه گلشیمیز".

شونلیق بیلن نظامی نینگ تورکی دیلینده یازیلمالی لیلی- مجنون اثری، پادشانینگ حاییاتی بیلن پارس دیلینده یازیلار. بو یرده بیر زادی یادلاماغیمیز یرلیکلی بولار، اول هم یازیچی، شاهیر یا- دا باغشی نینگ حالق یازیچی، حالق شاهیری، حالق باغشی یا- دا حان یازیچی، حان شاهیری، حان باغشی دیپ ایکی قاتلاغا بولونمگی. کؤپ عاصیرلاپ اوزاغا چکن فنودال دوزگونده، کؤشگه دایانیپ، کؤشکدن سیلاغ- سرپایه قاراشیان یازیچی- شاهیرلار، یا- دا حانلارینگ، سردارلارینگ حاییاتیندان قورقانلار، اولارا یاپجا بولوپ، اولارینگ حالجاق زادینی یازیپ گلدیلر. کؤشکی-ایوانلاردان اوزاقدا، حالقینگ آراسیندا اؤنوپ، اولارینگ دیلینده یازان ماغتمغولی یالی ساریسماز قایالار، المیداما بیزینگ ملی بویسانجیمیز، زور، دار گونده اومیدیمیز، روحی قولداومیز، ملی دیلیمیزینگ بارلیغینا گواه گچیان دلیل بولوپ گلیار.

بیزینگ دىلىمىز - م باي دىلدىر

تورکمن دىلى نىنگ دۇولت دىلى بولماغى اوغروندا ۸۹- نجى يىلدا قىزغىن جدللر آلنىپ بارىلدى. تورکمنىستان ارکىنلىگىنه قاوشاندان سونگ تورکمن دىلىنه دۇولت دىل حقوقى برىلدى. شول بىر واقتدا ايران بىلن سىياسى هم اقتصادى تايدان آراغاتتاشىقلار- دا اۋسدى. تهران، تورکمنىستاندا پارس دىلىنى ساپاق برىان انچمه کورسلارى يولا قويدى. مونگا گويه پارس دىلى اهللى گوندو غار ادبىياتى نىنگ باي دىلى دىيلىپ سىباپ گۆرکزیلدى. بو دوغرومى؟ گلینگ، بئيله اهمىت برىليان پارس دىلى نىنگ ناخىلدىلىگى باراسىندا بىر آز دوروپ گچىلىنگ:

بو گون پارس دىلى تاجىكىستان، آوغانىستان و ايرانىنگ كاپرلىرىنده دورلى آكسنتلر/لهجه لر بىلن پىدالانىليار. پارس دىلى نىنگ كۆكى حاضىركى آوغانىستاندا يۇرگۈنلى بولان درى دىلى دىر. درى دىلى آوغانىستانىنگ تورك آصىللى قازنالى(غزنوى) سلطانلارى نىنگ ايسلگى بويونچا دۇولت دىلى بولوپ، بو دىلده يازان شاهىرلار حمايت آستىنا آليندى. بىلشيمىز يالى سلطان ماخمىت(محمود)، فردوسيه شاهنامه اثرىنى يازماغى بويريار، اول- دا "اوساتلىق" بىلن دورلى ملترينگ شول ساندان توركلرينگ مىلى اېوسلاريندان(حماسى داستانلاريندان) پىدالانىپ، توركلرى قورقاق، پارسلارى بولسا باتير ادىپ گۆرکزيان اثرىنى يازيار. فردوسى شاهنامه سىندا توركلرينگ مىلى قهرمانى آلپ اورتونگنگه نىنگ آدىنى افراسيابا اويگه دىپ، اونى بىگرنچ، قورقونچ بىر ادام حوكمونده صىياتلانديريار. قازنالى توركلرينگ پارس دىلىنه اهمىت برنلرى نىنگ بىر سبابى- ده اولارينگ توركىستانلى توركلر بىلن حاكىمىت اوستونده باسدشلىگى بولوپدير. قازنالى سلطانلار درى دىل بىلن تورك بولماديق ملتلىرى هم اۋز طاراپنا چكمگى نيت ادىنيپديرلر. درى دىلى نىنگ تورك سلطانلارى طاراپىندان اولانىلماغى نىنگ باشغا بىر سبابى بولسا، عاراپ حالپياتلارى نىنگ يانيندا اۋزلىرىنى باشغا ملتله و دىللره- ده حورمات قوييان يولباشچىلار دىيپ گۆرکزماگه سىناشىغى بولوپدير.

بو دۇوردن سونگ درى دىلى عاراپ، تورك و باشغا دىللردن تاثير آلپ اورتا چىقيار. اونونگ گرامرى عاراپ، تورك دىللرى نىنگ اساسىندا دوزىليار. اگر تورك آصىللى چاغداش عالمى دهخدا بولماديق بولسا پارس دىلى بو گون گرامرسىز بىر دىل بولوپ قالاردى دىيىنلر- ده بار. بارىپ ۱۵- نجى عاصىردا پارس دىلى بىلن توركى دىلىنى دنگىشديرىپ علىشىرنوايى "محاکمه الغتين" اثرىنى يازدى. شوندا اول توركى دىلى نىنگ بايلىغى باراسىندا قاناعاتلانديرىجى دىللر گۆرکزدى. پارس دىلچىللىرى هنيز بو گونه چىنلى بو اثره جوغاب برىپ بىلمان گليار. احمد كسروى نىنگ فكريچه: " توركى دىلده انگساتلىق بىلن

دوشوندورپ بوليان سوز مانيلاريني حاضيركي پارس ديلي دوغري- درست دوشوندورمگي باشارمايار". ميثال اوچين توركمنلرده يكه جه سوز بيلن آقا يا- دا اينى مانيسيني انگلاديان سوز بار، پارسلا راونى ايكي سوز بيلن ياغنى "برادر بزرگ" يا- دا "برادر كوچك" سوزلرى بيلن دوشوندورپارلر و ش. م.

اورتا عاصيردا علمى، فيلاسوفيك و منطق اثرلرى عاراپ ديلينده يازيلان، بو علمى پوداقلار باراسيندا پارس ديلينده اثر يازيلان دالدير ديسه بولار، اگر- ده يكه- تاك اثر بار بولسا اونى عاراپ ديليني بيلمه ياتلر اوقاپ، مانيسينا دوشونيب بيلمه يار، سباب پارس ديلي نينگ ۸۰%- نى عاراپ سوزلرى عمله گنيريار. مشهور تورك عاليملارى ابن سينا، ابوريحان البيرونى و خوارزمى نينگ اثرلرى عاراپ ديلينده يازيلان. سبابى پارس ديلي، علمى و فيلاسوفيك مانيلي اثرلرى بيان ادمگي باشارمايار. ديلينگ اساسيندا ياغنى قوروليش سيستماسيندا لوگيكا(منطق) حاكيم بولمالى. عاراپ، تورك و آلمان ديللرى بو قاعده اويغوندير. اما پارس ديلينده بولار يالى لوگيكاني گوروپ بولمايار. ميثال اوچين پارس ديلينده سانلارى ۱- دن ۹- ه بير حيل، ۱۱- دن ۲۰- ه چنلى باشغا حيل ياغنى كيچى سانا ۱۰ سانيني ارتديرپ آيديارلار، سانينگ آيديلشى بيلن گوركزيليشى دنگ دال. پارس ديلينده ۱۱-ه (يازده) ياغنى يك از ده(اوندان بير) دييارلر، اوندان بير بولسا ۱۱ دال- ده ۹ مانى سيني انگلاديار. سانلار، ۲۰ بيلن ۱۰۰ آراسى هم باشغا حيل ياغنى اولى سانا كيچى سانى قوشوپ آيديارلار. ۱۰۰- دن يوقارى سانلارينگ آيديليشى دوغوردان گولكونچ. پارس ديلينده ۲۰۰- ه (دو بيست) ياغنى ايكي ييگريم دييارلر، اگر بو سوز ۱۰ بيست ياغنى ۱۰ سانى ۲۰ ييگريم بولسا اوندا اول ۲۰۰- ينگ يرينه ۲ مونگ بوليار. شيله- ده اوچ يوزه (سى صد) ياغنى اوتوز سانى يوز دييارلر. ۱- اولار خوردن(ايمك) سوزيني هم ايچماگه(آب خوردن)، هم ساويقلاماغا(سرما خوردن)، تاييب بيره ييقيلماعا(زمين خوردن)، آلدانماغا(گول خوردن)، ايكي كيشى نينگ آراسى دگمگينه(بهم خوردن) و ينه- ده بير توپار سوزلرده پيدالانيارلار.

۲۰-نجى عاصرينگ باشلاريندا مركزلشن حكومتى اساسلانديرپ رضاشاه يالى ديكمه لريني حاكميته گنيرپ، يوردى تالاماق اوغروندا انگليس پارس ديليني اؤسدورمكه اللريندن گلنيني قايعيرماديلار! اولارينگ بو ايشدين اساسى مقصدى، توركى ديلينه و مدنيتينه، هم ايرانينگ چاگينده هم- م آنادوليدا ضاربا اورماقدى. ايرانينگ پادشاسى مامت ارضاشاه، پارس شونيزيميني اؤنگه سوروپ، پارس بولماديق ملتارينگ آغيزلارينده ديللرينه زنجير اورماقدا ياقاسيني تاناديدى. پارس ديلي ايراندا ياشايان توركمنلرينگ قانيم ديلي بولوپ گلدى. حتى بوگونلر اوزلرينى اسلامچى، عاراپ ديليني نينگ و مدنيتى نينگ تاراپدارلارى ساييب گلپان ايران حؤكومتى، يوردينگ مى بودجيتيندين مليونلارچا دولارى هم يوردينگ ايچينده هم- م داشيندا دينگه پارس ديليني نينگ اؤسدوريلمگى اوغروند صارپ اديپ گليار. پارس بولماديق ملتله شول ساندا توركمنلره اؤز مى مدنيتيني و ديليني اؤسدورمك- اؤنله ده دورسون حتى اؤورنمگى- ده غادان.

^۱ بنا بنظر "نوام چامسكى"، از نظر ساختار زباني: (اصوات، گرامر و لغات بسيط اصلى وواژه هاى اساسى)، مقايسه زبان فارسى با زبان عربى، تركى آذربايجانى ويا زبان تركمنى، مثل مقايسه " فيل و فنجان" و يا "شير و روباه" است. با: ۳۶۰ فعل (كارواژه) بسيط در فارسى، در مقابل ۲۲۰۰ فعل بسيط در تركى آذربايجانى: (لغتنامه استاد محمدعلى فرزانه) در تركى از هر فعل بسيط معمولاً پنج وگاه شش فعل بسيط ديگر مى توان ساخت كه براى اكثر آنها مترادف فارسى جز در موارد استثنائى وجود ندارد و بيان آنها به جمله سازى نياز مند است. مثلاً: از "يازماق" (نوشتن): "يازيلماق" (نوشته شدن)، "يازيشماق" (مكتابه كردن كه مترادف باب مفاعله عربى است كه بين دويا چند نفر ميگذرد در زبان فارسى موجود نيست، (آينده نزديك = "ياز ارام" (نيز وجود ندارد)، "ياز دير- ماق" (نويسانيدن) و بالاخره، "ياز ديدير ماق" (بزور نويسانيدن يا گفتن به كسى كه او كاتب را بنويساند) ميآيد. در مورد فعل "يومانق" (شستن) شكل ششم فعل بسيط تركى را داريم كه "يومانق" است، يعنى آنچه در فارسى با جمله "خود را شستن" بيان مى كنيم. در فارسى از فعل "خوردن"، خوردن و خوراندن مى آيد اما از "رفتن" نمى توان رفتاندين و رفتانيدن، و از گفتن، گفتاندين و گفتانيدن... آورد! (به نقل از مقاله "ايران و مسائل ايران" ضياء صرلا شرافى)

ملى دىلىمىزدە يازماق مىلى بورچىدىر !

بىللى داغىستان يازىجىسى رسول حمزاتوف نىنگ "منىنگ داغىستانىم" آدىلى اثرىندە شىئىلە سطر بار:

"ايكىنجى جهان سۇوشىندە قفقازلى بىر عسگر، سۇوش اسىرى بولوپ، فرانسادا قالپار. آرادان يىللار گىچىار، باشغا بىر قفقازلى نقاش اۆز اثرلىرىنى سرگىلمك اوچىن پارىسە بارپار، سرگا شول اسىر دوشن آدم هم قاتناشىپ، نقاش بىلن ايچگىن تانىش بولوپ، اۆزىنىڭ ساغ-آمان گزىپ يۇرنىدىگىنى بىلدىرمك اوچىن اجە سىنە سالام- ساوغات اىپرىار. نقاش گلىپ مونونگ اجە سى بىلن دوشوشىپ، اوغلونىڭ آمان-اسن ياشاپ يۇرنىدىگىنى آيداندا، اجانىڭ ايلكىنجى سوراغى : "اوغولم سىنىڭ بىلن ھامىسى دىلدە گورلشدى"، بولپار. نقاش "اوغلونگ فرانس دىلىندە گورلدى" دىيپ جوغاپ بىپرىار. انە سى ياقاسىنى سىرىپ، "اوندا اونونگ بو گووسدن امن سويدى حلال بولماسىن" دىپار.

حاوا! اگر حاقىقتانام انە مىزدن امن سويدومىز حلال بولجاق بولسا اۆز انە دىلىمىزدە گۇرلاپ ھم- دە يازمالى. حاضىر كاپىر توركمەن يازىجى شاھىر باشاردىغىندان اۆز انە دىللىرىندە يازماغا ايمىتلىپلار. يۇنە قىنانساغام كۆپ حالاتلاردا يازىجىلاريمىز نە گۇزل توركمەن ادبى اثرلىرىنى، مئلم توركمەنىستاندا نشىر بولپان قوشقولارى يا- دا، بايلارى، ارتە كىلرى پارس دىلىنە ترجىمە ادىپ، ايراندا چاپ ادپارلر. بو ايش گۇرايماگە زىانى يوق يالى، اما مسئلاً اونگات سىن ادسىنگ مونىنگ، دىنگە پارس دىلى نىنگ اۇسمگىنە حىذمات ادمكدن باشغا زات دالدىگىنى آنگسە بولپار. بىز مونى تارىخ بويى گۇروپ گلدىك. بىللى سلجوقلى سولطانلارنىڭ وزىرى نظام الملك كۆشك دىلىنى پارسلادىرىپ، بو دىلى اۇسدوردى. بو ياغدايا صفويتلر ھم قاجارلارنىڭ دۇورىندە اوندان بۇردە ھم شايات بولوپ گلىپرىس، كسە كى مدىنىتى بايلاشدىرماقدان باشغا زات ادىلمدى.

ايراندا ياشايان توركمەن يازىجىلار اۆز مىلى دىللىرىندە يازىپ بىلمان گلىپارلر. مونگا قارامازدان كاپىر ياش يىگىتلر اۆز مىلى مدنىيتى اوغروندا حىذمات ادمكى پارس دىلىنە قوللوق ادمك يولوندان آغتارىپ، نە گۇزل توركمەن ادبى اثرلىرىنى پارس دىلىنە ترجىمە ادىپ، توركمەنلىرى بولسا اۆز انە دىلىندە يازىلان ادبىياتدان ماحروم ادپارلر. اگر ايران حۇكومتى بولار يالى ادبى ايشلرىنىڭ چاپ بولماغىنا روغصات برپان بولسا اوندان نۇمە اوچىن اثرىنگ توركمەنچە سىنى چاپ اتدىرمە يار. يازىجىلاريمىز ھر نۇدىپ اۆز انە دىلىندە يازماغا چالېشمايدىرلار. ملتىمىزنىڭ اۇسوش يولى دىنگە شوندا دىر.

سوزومى جىلاپ آيتسام، اگر اوز انه دىلیمیزده یازماغا مکیچیلیک بیریلمه یان بولسا، اوندایا بیر دیله حیذمات ادمکدن و بو دیلده یازماقدان قاچا دورماق یاغشیراق.

دیلمیزینگ قادیمییتی هم بایلغی حاقیندا

« تورکی دیلی نینگ شول ساندان بیزینگ گورکانا تورکمن دیلمیزینگ اوران بای هم قادیمیغی باراسیندا انچه علمی دیرنگو ایشلرینگ آراسیندا تورک عالیمی دکتر قوشای ینگ Kuşay ۱۹۷۲- نجی ییلا یازان تورک دیلی بیلن باغلانشیقلی "پروہیستوریک ایزلار" (تاریخان اونگی ایزلار) ادلی مقالاسی اوران اہمیتہ ایه. عالیم اوز ایشینده تورکی دیلینی اینگ قادیمی دیلر شول ساندان ایلامیت İlami ھم باسک Basque دیلری بیلن دنگشدریپ، قیزیقلی ماغومات بریار^۷.

I

اشورلارینگ تاریخی بویونچا کۆپ ایشلر یازان پروفیسور ب. لاندزبرگره نینگ Landsberger آیتماغینا گؤرا بیزینگ ایلامیمیزدان اؤنگ ۲۵۰۰- نجی ییلا دمرقازیقدا گن "قوت یوم Kut-yum ادلی بیر خالق آکاد دؤلیتینی آغاریار. بو، قوت یوم آدی نینگ آکادچه Akad بؤلومینی ناظارا آلماساق، قوت سۆزی قالیار. قوت دیلینده بیرنأچه سولطان آدلاری نینگ باردیغینی بیلایریس. بو آدلارینگ، بابل/ بابیلیون Babilion خالق نینگ آراسیندا آسیمیله بولوپ، آکادچه لاشدیریلانیدیغینی گؤز اؤنگونده توتساق، دینگه ۱۲ سان آد قالیار. بو آدلارینگ کابیری چن بیلن بیزینگ ایلامیمیزدان اؤنگ ۲۵۰۰ ییل و کابیر بیرنأچه یوزییل شونگا یاقین ۲۰۰۰- نجی ییل بیلن باغلانشیقلی (ص ۷۱). بو آدلارینگ کاراکترلرینا سین اتسک، اولاردا دینگه تورکچه سۆز یاساما فورمالاری نینگ باردیغینی گؤرسه بولیار. موندان باشغا- دا تورکچه ایشلیگیندین "ا- گان"، "آ- گان" (آ- گان)، میش، ایش قوشماچالاری بیلن دؤران صیپاتلار بولانیدیغینی آنگساتلیق بیلن بیلسه بولیار.

قوت سلطانلاری نینگ آدلاری نینگ کابیرلری شولاردیر (ص ۷۲):

- یارلاغان (حابار برن): اورحون یاز غیلارینی یادا سالیار.

- تیره گن (یاردام ادن) قارش. اویغورچا تیره گن قارش. تورکمنچه دیره گ.

- شارلاق، چارلاق (قوش آدی) حاضیر تورکمن دیلینده اولانیلیار.

- ایل اولوموش (ایل اولومیش)

- یارلا

^۷ ملاعاشور قاضی نینگ ماقالاسیندان

سومرلرينگ مدنيتى نينگ و تاريخى نينگ اوستونده بارلاغ ايشىنى گچرىپ يۇرن ايلدشيميز "بگمراد. گرى" اۇزونينگ "ايركى آتا- بابالاريميز" آدى ايشينده تورك دىلى بيلن سومر دىلىنى دنگشديرپ، شىله نتيجائى آرا آتار:

"سومر: بو سۇز، سومر Sumer و سومر Sümer گورنوشلرينده يازيليدير. اوني عاليملار، مزوپوتاميا (ايكى سووينگ/ايكى دريانينگ) آراسيندا ياشايانلار دىيپ دوشونديرلار. سوو سۇزى مالم، "مر" بولسا، قاديمى تورك دىلينده "ايكى" ديمكدير. توركمين حالقى نينگ فولكلوريندا، چاغلار بير نارسه نى (زادى) كۇپ سانامالى بولاندا، بللى بيرچنه باراندا "مر، (مره) دىيپ اويونى قايتادان باشلايلار. "مر/مره"، بو يرده حد/چاك مانيسيندا. شول اساسدا سومرلى ديمك "ايكى سووينگ آراسيندا" ياشايانلار ديمك (مزوپوتاميا- عارابجا بين النهرين) مونونگ گۇنى ترجمه سيدر". سونگرا ب.گرى بللى سومرشناس آ. پيپلينگ "سومر دىلى نينگ گراماتيكاى آدى

A.Poebel: Grundzüge der Sumerischen grammatik

اثرينه سالغيلانپ، تورك دىلى بيلن سومر دىلى نينگ آراسيندا بار بولان اورتاق سۇزلردن بيرنچه ميثال گنيريار:

سومر دىلينده	تورك دىلينده
غا(سويت مانى سيندا)	دويأ نينگ بودلاپ سويده گلگى)، قايماق
مو(ايل/سال مانى سيندا)	Mü+çe ۱۲ ايل حايوانلىق سنه
قال(قالماق)	قالماق آياق اوستونه تورماق
باراق(بار+اق)= چابك، بهيشت حيوانى	بار سوزوندن، بيراغ (توركمنده، بيراغ اط)
بار(گورمك، بارلاماق)	بارماق، يتيشمك
اكارو (دايحان)	اكنجى، اكرانجى (توركمنده)
بال(بالتا)	پالتا، بالتا
كاپو(كيپو)- گورلشمك	گيپ اورماق، گيلشمك
دل Del(ياد آدم)	دل(توركمنچه ده)
گر(بولاشيق حايا)	كير(توركمنچه ده)
گو(طناب)	Güylemek ال-اياغى باغلاماق(توركمنچه ده)
آرو(بوشاتماق، آياق يولا گيديپ، بوشاماق)	آرى، آرلىق، آرتماق/آرتينماق(توركمنچه ده)
دينگر(دمير)	دمير
تو(دوغورماق)	توغورماق(دوغورماق)
سوب(حورماتلى آدم)	سوباي
به(اركك آدم)	بى، بگ، باتير
گيرو(نيزه)	گيرمك سوزيندين، گيزه، جيدا
ان(بييك، كۇپ)	ان/اينگ (صفت)، اينگ گوزل

دكتور قوشاي، ايلاميتلار دىلىنى اۇورينيپ يۇرن واغتيندا بو حالقينگ ديل حازيناسيندا توركچه بيلن بيجيم (گراماتيكا) وانگلتما(مانى) تايدان كابيير منگزشليكلرى- ده ثبوت اديار. اونونگ گنيرن كابيير ميثال لاريني آليپ گۇريلينگ:

توركى دىلى بيلن آكاد دىلى نينگ آراسينداق كابييراورتاق سۇزلر

ايلام چە	تورکچە
آتا	آتا
آلو / آلى	ايل، اولوس
اويلوم (بارلى، اولى)	اوى سۇزىندىن
ارين (قشون بۆلۈمى، توپار)	ارين (تورکمنچە دە حمایتچى، ياغشىلار)
دوللوق	دولدورماق
قول، قوللو (بندە)	قول
ايشاك (روحانى درجه سى و لاقامى، ايشان هم يازىلىپدير)	ايشان (تورکمنچە دە) ايلام پادشاسى نىنگ بىرى نىنگ آدى "لوہ ايشان" بولوپدير.
لا- گيتا	گيت- مک
اکه	اکه (Eke)
کۆكى	گۆك (آسمان)
کوت	گوت- اورمک (Götermek)
پارى، پارو	بار- ماق (بارماق، يئتشمک)
شاق	اوشاق، چاغا
تە- ان (Te-en)	تە ن- لمک (دينگلمک Diñlemek)
تيکا	تيک- مک (اوتورتماق، دیکمک)

دکتر قوشای نىنگ گتيرن بو ميثاللاريندان باشغا، عاليملار باسک دىلىنى- دە تورک دىلى بيلن دنگشديرپيديرلر. اوستونده كۆپ گوررينگ بولوپ، انچمە بارلاغ ايشلرينگ گچيريلنديگينه قارامازدان حاضير بوگونه چنلى فرانسىادا و اسپانيادا ياشايان باسکلارينگ دىلى نىنگ كۆكى دولى آنيقلاننوق.

تورک دىلى بيلن باسک دىلى نىنگ آراسينداقى كآببر اورتاق سۆزلر

باسک	تورک
سوکور	سيغير
زوتا (سويت مانى سيندا)	سويت Süyt
گونا Guna	گۆن Gön (ايشله نن هام)
پوکا	باقا (چاغتايچا)، قورباقا (تورکمنچە)
آيتا	آتا
آناى	اينى
آپا	آپا (اولى آيال دوغان)
آپون Apun	اۆپمک öpmek
آرگوكيا	ارکيک Erkek
آر	آر är

بوروك Bökük	بوروكو
ديمك/ آيتماق/ سوزلمك	داى
تون Tün (قارانگقى/ گىجه)	دون دو Dün dü
آقا	اگاشو Egaşu
بو گون Bu gün	اگون Egün
يارتى Yarty (ياريم)	اردى Erdi
أريق (سوو أريغى/ أقارى)	اره كا Ereka
كىشى، كىسى(ياقوتچه)، گيش(سومرچه/سوبارچه)	گىزا
گل Gel	هيل Hel(ه=گ)
گلن (ه=گ ، ر=ل)	هرن Heren
أولمك	ايل
أوليك ölik، لاش läş	ايلكى
قىزغىن، قىزماق	كىزكىن
ساغىر(قولاغى آغىر، كر)	سوگىر Sogir

II

عاراب چشمه لرى اوغوزلارى "قوت" و بيزانتين لار هم "غوز، اوز" (Goz, Uz) دىيىپ آدلاندىر دىقلارنى ايتاليانىنگ اولى توركولوگى "ا.روسى"- دا E.Rossi آيدىپ گچىيدىر. آشورولوگ "آ. ياروت" A.Yarut هم "قوت"لاردان گوررونك ادبار و اولارينك "كاسى" Kasi آدىل حالقا منگزشديگىنى آغزاپ گچيار. يىنه "تونجان"، "قوت" و اوغوز حالقلارى باراسىندا آيدىليپ گچيلن ماغولماتلاردان باشغا شو آشاقداق پىكرى اورتا آتبار:

۱- تارىخدا "قوتى" لارينك ايزىنى ايلكىنجى گزك، بيزىنگ اييامىزدان اونغ ۳۰۰۰- نجى يىللارنىدا مزوپوتامىدا Mezeo-potamiya(بوگونكى جغرافىدا گوندوغار آنادولى)، قارص و وان كۆلى نىنگ تۆوه- ريگىنده گۇريارس. قوتى لار اوز بارلىقلارنى بو يرده بىرمونك يىل و يا- دا اوندانام سونگقى يوز يىللار چنلى ساقلاپ بىليپدورلر.

۲- مزوپوتامىدا، آشور بانى پال بيلن ايلاميتلار آراسىندا مسكن توتان، بو يردن گوندوغار اوزانان توپراغىنگ مزوپوتامىا تارىخىندا "كاسى" لارينك يوردى (اوغوزلارينك يوردى) دىيىپ آدلاندىرىلاندىغىنى و بو آدلاندىرمانىنگ ۲۲۰۰- نجى يىللارنىدا باشلاناندىغىنى اوقاپ گۇريارس. ۱۱- نجى عاصىردا بو آدلاندىرمانىنگ **"خوزستان"، "هوزستان" ياغنى "اوز، اوغوز ايلى" گۇرنوشينه اويتگاندىگىنى چاق اديارس.** [خوزستان حاضىر ايرانىنگ گونورتاسىندا بىر ولاياتدور. اونونك ايلاتى كۆپلىنچ عاراپلاردان دوريار. مركزى حكومتىنگ سونگقى ۷۰-۶۰ يىللىنگ دوامىندا آلپ بارىان الهنج سياساتى نتيجه سىنده بو يرده كۆپ سانلى پارس دىللى ايلات گۇچورلىپ، يوردىنگ ايلات سانىنى عاراپلارينك زيانىنا كۆپلتيديلر. مونگا بو يرده بار بولان نفت بايلىغى سبأپ بولدى- آ.گ.]

۳- بيزىنگ اييامىزدان اونغ ۲۰۰۰-۲۲۰۰ نجى يىللارنىدا مزوپوتامىدا ياغنى سومر(سوبار) زامانىدا "غودى" (قوتى) آدىندا دىللى- يايىس بىر ساز اينسترومنتدين(آبزالىندان) گوررونك اديليار. يوز يىللار سونك، آشور بانى پال زامانىدا بيزىنگ اييامىزدان اونغ ۷- نجى عاصىردا ماردوك Marduk عباداتحاناسىندا چالنان سازلار قوراللار آراسىندا سومرچه "غودى"،

آسورچا "اينو" (انيو) دىيلىن قورالدىن صحبت ادلىيۇر. شو واغتا چىلى بو قورالنىڭ ياسالشى ھاقىندا ماغلومات يوق. يۇنە قورالنىڭ آدىنا باقسىنىڭ اوغوزلار دىگىشلى بولاندىغىنى چىن اتسە بولىيۇر.

آلتاي ھالقلارىنىڭ ھىم "قوت" سۆزى اولانىيلىيۇر. بو گونكى توركىمىن فولكلورىنىڭ ياغمىر/ياغىن دوغاسىنىڭ "قوت سۆزى آغزالىيۇر:

قوت، قوتىنى گۆردونگىمى،

قوت سالاڭم بىردىنگىمى،

شو آي دوغانى بۇرى

ياغىن قاراسىن گۆردونگىمى؟"

توركىيە توركلرىنىڭ ھىم "قوت، قوتى" يا- دا ياغىن دوغاسى شۇنىلە دىيلىيۇر:

قودو-قودويو گۆردون مو؟

قودويو سالاڭم وردىن مو؟

قودو قاپىدان گىچىندە،

باشىنا بىر سوو دۇكدوين مو؟

III

سومر دىل نىڭ اوستونىدە يازىلان كىتابلارنىڭ سانى آزدال. بىللى عالمى "وینگلر" Vingler، سومرلى لارىنىڭ دىلىنى "اورال-آلتاي" دىل توپارىنا گىرىزىيۇر. اوندان باشقا، عالمى "ف. ھومل" F.Hummel ۱۸۷۸ سانى سومر و تورك سۆزلىرى نىڭ دىگىشلىرىمگى بىلن سومر آكاد و تورك دىل لرى نىڭ آرالارىنىڭ قارىنداشلىغىنىڭ باردىغىنى اۇنگە سورىيۇر.

واشنگتن نىڭ " اسمىت سونيان" Smith Sonian انىستىتوتى نىڭ بارلاغلارلى اساسىندا ايسكىموسلارنىڭ آتا يورتلارلى سىبىرى، اورتا آسيا و اسكاندىناويدىغى ثبوت ادلىيىدۇر. ايسكىموسلار ھىم قىزىل درى لرى يالى قاديمنى چاغلاردا آمريكا گۇچوپ گىلىپىدۇرلر. مكزىكان قىزىل درى لرى نىڭ دىل لرى بىلن توركى دىللىرى نىڭ آراسىنداقى منگىزلىكلر شو واغتا چىلى دىلچى عالمىلار طاراپىندان چونگىنگور اۋورنىلمان گلىيۇر.

IV

" آت استىكچە" دن باشقا، " كىچۇا" چە، ياغنى قىزىل درى لرىنىڭ پرو يوردىندا و باشقا- دا بىرنۇچە يردە اولانىيان دىلى بىلن توركى دىلى شول ساندان توركىمىن دىلى نىڭ آرالارىنىڭ گرامماتىك ھىم مانى تاپىدان كآبىر منگىزلىكلر بار بولسا گرگ. " ە. روسويت" طاراپىندان تورىستلارنىڭ پىدالانماغى اوچىن يازىلان "كىچۇا" ادلى كىتابىندان توركى دىلىنە منگىز بىرنۇچە سۆز گىتىرمىگى ماخول گۆردوك.

قىزىل درى لرىنىڭ دىلى تورك دىلى يالى اينىڭ طىبىغى دىللىرىنىڭ ھاطارىندادۇر. بو دىللىردە طىبىغاتا سىن ادلىيىپ، بىر زادا آد داقىليار. شول سۇپىدن كىچۇا دىلىندە بىشىرىمك، قارا، اۋدون (ھىزم) سۆزلىرىنىڭ آرالارىنىڭ منگىزلىك بولانسونىڭ اولارىنىڭ ھىم سىندە "يان" كۆكى اولانىيلىيۇر و دورلى سوفىكس(پسوند) بىلن گرگ بولان سۆز ياسالىيۇر. توركىمىن دىلىندە ھىم "اۋدلاماق"، "اود"، "اودون" و شونگا منگىز كآبىر باشقا سۆزلىرىنىڭ كۆكى منگىز، ياغنى دويىپ سۆز "اود" بولوپ، تاپاوتلار دىنگە سوفىكسە شو دىللىرىنىڭ قىنلىق بىلن دىگىشمك لرى نىڭ سۇبۇ- دە اولارىنىڭ استروكتوراسى(قورولشىغى) اۋروم öwrüm گۆرنوشىندە دىگى دىر.

تورك و قىزىل درى لرىنىڭ دىللىرى نىڭ آراسىندا دىنگە سۆز تاپىدان دال، گرامماتىك دا ھىم منگىزلىكلرى گۆرسە بولىيۇر. يوقاردا گىتىرىلن مىثال لاردا ، تورك مدنىتى نىڭ ايركى، پارلاق مدنىت بىلن باغلانشىغى نىڭ باردىغىنى گۆركىزىيۇر. سوراغ

دېنگە بو باغلانئىقىلارېنگ نأھىل و نأدرجە-دە دېگىندە ىر. بو مسئلە، دىلچى/ لىنگويست، انتولوگ، آنتروپولوگ و آرکنولوگ يالى علملارېنگ اورتاق ايش بىرلىگى اساسىندا چۇزلىپ بىلنر.

تورك دىلى بىلن كئچوا دىلى نېنگ آراسىداقى اورتاق سۇزلر

كئچوا دىلىندە	تورك دىلىندە
مىسى	مىشىك/پىشىك، مىسىك(قازاقچا)
يان- اوى (بېشىرمك، يان كۆكۈندىن)	يانماق، پېشمك
يان-ا(قارا مانىسىندا، يان كۆكۈندىن)	قارا يانئىق، يان كۆكۈندىن
يان- تا(اۋدون مانىسىندا، يان كۆكۈندىن)	اۋدون Odun ، يان كۆكۈندىن
تايىتا(اتا مانىسىندا)	تيتى، دىدى، دادە، آتا
توتا(قارانگى مانىسىندا)	توتوق(يوزى توتوق آينا)، توتى(اۋرتىگى)
آوا(ھاوا دىمك مانىسىندا)	ھاوا(توركمنچە دە)
اوركو(اركك مانىسىندا)	اركك
سارا(جە ون/ اونون سارى رنگى اوچىن؟)	سارى رنگ
اوچ- كو= آچى	آچ-غى(بلكى آچ، اوچ üç ، كو=؟)
تيو (دايى مانىسىندا)	دايى
كور- را (قورى مانىسىندا)	قورى
ايلاك- وای(يالاماق مانىسىندا)	يالاماق
كورا- پاپا(قورى ىر ألما	قورى=كور؟ كورتوپ/ كارتوفىل
كارا- گو(سۇگونچ مانىسىندا)	قارغىش، قاراقوش
كرى(باش، يارا مانىسىندا)	كىر(بولاشىق، چاپا، زبىل)
كاتاتاي(تيترمك)	تيترمك
رى(گىدمك مانىسىندا)	يۇرى، يۇرىپ گىتمك(يايا گىتمك)
يوراك(آق مانىسىندا)	يأرىق،(ياغتى، آيدىنگ)
كايللا(قولاي، ياقىن مانىسىندا)	قولاي، قولايلاماق
كارو(داش، اوزاق/دور مانىسىندا)	قىرا، چت، داش، اوزاق
پىسى، آس(آز، كم مانىسىندا)	آز
حاتون(بىيىك مانىسىندا)	حاتىن(آروات، عايال)
ھاوا(داشارى (ايشىك مانىسىندا)	ھاوا(ھا؟)
ياركا(ياپ/كأل مانىسىندا)	جار(سوو كانالى)

ملى دىلېمىزە ايه لىق قىلايلىنگ (اوستا دىلى حاقىندا)

ملى كىملىگىمىزىنگ اساسى ستونى بولان دىلېمىزىنگ دويپ كوكى و استراكتوراسى باراسىندا يازىلان علمى ايشلر اونچاقلى كۆپ دال، ايشلرىنگ كۆپوسىندە بولسا توركىمن دىلى نىنگ عاصىرلارىنگ جوممىشىندىن غايىناپ چىقاندىغىندىن از حابار برىليار. بو مقالادا مىلى دىلېمىزىنگ عاصىرلارىنگ چونگلوغىندا دۇرۇندىكى باراسىندا اينگ قادىمى دىنى تىكىست بولان زورايىستلارىنگ باشغاچا آيتساق زردشتلارىنگ اوستا كىتابىندان دىلىل لىر گۆركىزماگە سىنانشىياريىس. بو بارادا توركىمن ادبىياتى و مدنىتى اوغروندا بىر نأچە ايشلر بىتيرن ايلدىشىمىز آى محمد آى محمدى نىنگ ايراندا چاپ بولان "يول" ژورنالىندا يازان مقالاسىندان پىدالانىپ، قادىمى اوستا دىلى نىنگ توركىمن دىلى بىلن باغلانشىغى باراسىندا دوروپ گچىياريىس. بو آرا آتيلان ماصلاحتاتلار باراسىندا دىلچى عالمىلارىمىز گىنگىرأك دوروپ گچسە لىر قاوى بولاردى.

" زورايىستلرىنگ بلى اوستا كىتابىندا بو گونكى اورتا آسيا تورك اولكه لرىندىن خوانىرت= حاضىركى حيوه و مارگىانا= حاضىركى مارى يالى يورتلارىنگ آدلارى آغزالييدىر. اوستا آصلىندا مىتراسم دىنى اساسىندا دۇرۇندىر(مىترا سۆزى توركىمن دىلىندە تانگىرى سۆزىدەر، تانگى يا دانگ و گونش سۆزى بىلن باغلانشىقلىدەر). اهورمىزدا ياغنى تانگىرى سۆزى، توركى دىلى نىنگ ۵-۶ مونگ يىلىنگ دوامىندا اويتگاندىگىنى ناظارا آلساق، انسانى يارادان "آق ايشىغى"، يا- دا يارادانىنگ "آق اودى" معناسىندادىر. اوستا دىلى بو باقىمدان حاضىركى توركىمن دىلى نىنگ گرامماتىكاسىنا اۇرۇن ياقىن. بو بارادا شو آشاقداق مىثالى آلىپ گۆره يلىنگ و اوستادان آلان بو سۆزلىمى توركىمن و اۇزلىرىنى اوستانىنگ يكه- تاك مىراثدارلارى سايىپ گلىيۇن پارس دىلى بىلن دىنگىشدىرىپ گۆره يلىنگ: اير يە ما اويشو(أرلىر يىغناغى)

اوستا دىلىندە	اير	يە ما	ايشىو
توركىمن دىلىندە	ايگ ار	اى مه	اويشىا
پارس دىلىندە	اصيل زادگان نر	از براى	انجمن، جمع

گۇرشىمىز يالى بو سۆزلىرىنگ پارس دىلى بىلن قاقىلىشيان، ايلتشيآن ىرى يوق.

يئنه- ده اوستاداقى " واستر " ياغنى آبادانلاشدىرماق و " اپستاك " ياغنى اولولوق ايسلمك سۆزلىرىنى آلىپ گۇرىلىنك:

"اپ = يوقارى، اولى، اىستاو بولسا ايسلگ سۆزى دىر. چاغداش توركمەن دىلىندە آبا، حاضىركى آقا سۆزىدىر (پارسىلار بو سۆزى توركمەنلردن آلىپ "آبا و اجداد" سۆزوندە حابىرلانىپلار) آپ سۆزى بولسا آپ-آسا ياغنى اۇرآن يواش و آپ-آىرى، آپ-آق يالى سۆزلردە گلىار. بو گونكى پارس دىلىنداكى "خواستن" ياغنى اىستك /ايسلگ سۆزى قاديمنى اوستادا اولانىلان اوز و اىستاك ياغنى پارسچا خود و /ستىن بىرىكىدىرىپ آيتساق خواستن سۆزى و دويىي توركچه دىر. اوستادا سوزونگ باشىندا گلىپ اول سوزى نىگاتىو(منى) مانا اۇورىآن " آن " سۆزى هم بوگونكى توركمەن دىلىندە اولانىليار. مثلم اوستاداقى " آن آپ " ياغنى سووسىز، تاپ سۆزى يا- دا آن آهيتا ياغنى عايپ سىز پاك سۆزلرداكى "آن" سۆزى بو گونكى توركمەن دىلىندە ان آپ= آشغارسىز، غارىندىسىز، آراسسا سۆزوندە گلىار، آپ سۆزى چاپا، زبىل سۆزىدىر، پارسىلار بىزىنگ بو سۆزىمىزى "خفه" ياغنى بوغولماق ماناسىندا آلىپدىرلار. آناهيتا سۆزى بولسا بىزىنگ دىلىمىزداكى انه سوزوى بىلن بىر كۆكدندىر، آناهيتا دىمك، بسلاپ سويتىدىن قاندىران انه، آيدىم آيدىان انه دىر. اپروىز سۆزى هم توركچه دىر. آپ= يوقارى، آنگىرباش، آتا- بابا، اروىز بولسا اوران، يه نىگن معناسىندا دىر. حتى آرى يان ويچ (پارسىلار آيتمىشلايىن قاديمنى ايران) سۆزوى هم توركى دىر، آرى هم آراسسا هم ار ماناسىندا، يان بولسا يورت هم بىر طاراپى، بىر يانى سالغى بىرمكىدىر، ايلرى يانى، آشاق يان و ش.م.لر، ويچ سۆزى توركچه ده ويك يا- ده ايك، ايك سۆزىدىر. جمعلآپ آيتساق ايرانويچ "ايگلىرىنگ يوردى" دىمك. آريايى لار گلمزدن اونگ بو توپرافدا توركلرىنگ ياشايدىغى حوت فردوسى نىنگ شاهناماسىندا- دا آغزالىار. فردوسى بىر ناچه توركى ملتلىرىنگ آدلارنى آغزاپ، اولارىنگ ايران پادشاسى خسرو شاهاهه يازماغى اۇوره دندىگىنى بيان اديار.

اوستادا آغزالان آلتىن، كوموش، گوهر، بهالى داشلار و پارلاق سويشه لردن عمله گلن و عجايب قالا آدلاندىرلان " گنگ دژ" (قالا) سۆزىنداكى "گنگ" سۆزى توركمەن دىلىنداكى گنگ/عجايب سوزىدىر.

اوستادا ايلكىنجى آدم ساينلىان كيومرث سۆزى، كيه، كۆك، گۆك، آسمان و مرث ياغنى آسماندىن اينن ايلكىنجى مرث يۇزلىرىندن عمله گلىار و بو سۆز هم توركچه دىر. مېتريست دىنى نىنگ يولباشچىسى كىكاس ىدى اولكا حكومت اندە، اوچماغى آرزو اديپدىر، اوستادا اول (كوى كى اوسن) ياغنى گۆگده اوچان جسيم دىليپدىر، بو بلكى- ده شول دۇوردە گۆكدە اوچوپ بىلن كىچى بىر جسمى انگلاتماقچى بولاندىر. ايلكىنجى پادشاه ساينلان جمشىدىنگ آدى اوستادا "يىم خشيت" گۇرنوشىندە بيان اديليپدىر. بو سۆزلر يىغىم قوشا اديو ياغنى توپارلايىن حكومت اتمكىدىر. خشيت سۆزى خىشات توركمەنچە ده قوشات ياغنى بىر ىرى قورشاپ/ غاباپ آلماق و يىغىم بولسا يىغناماق، توپارلانماق مانىسىندە دىر. كىچى اوستانىنگ يثاهو(بالىگىز باشلىق) قوشغىسىنى آلىپ گۇرىلىنك. اوندا شئيله دىيلىار:

" يىم درىگو بيو ددات " (ياغنى توپارلانىپ حكومت اتمك)

اوستادا	يىم	درىگو	بيو	ددات
توركمەن ده	يىغىم	دورشى	بييك	دوغوش
پارس دا	جمعى	وضعيت	به بلندى	زايش

بو قوشغى نىنگ هم پارس دىلى بىلن اصلا قاتناشىغى نىنگ يوقدىغى گۇرنوپ دور.

كىچى اوستادا گوندە باش واقت آيدىليان دوغالارىنگ باشىندا " خوشنوتره اهورمزا " سۆزلىمى گلىار. بو "دۇورانى سور ببيك اهورمزا تانگىرى" سۆزىدىر. دوغالارىنگ آدلارى و اولارىنگ آيدىليان واقتى باراسىندا آيتساق؛ بو باش واقت توركمەن دىلىندە بو گون پىدالانىليان سۆزلر بىلن بىر كۆكدن، اولار شئيله:

۱- اوشهين: أوستادا بيان ادیلن بو سۆز، گيجه ياريسيندان گوندو غار آراسینی گۆركزیار. بو سۆز دوغری اوقیلسا "اوشاهین آی" یا- دا اوجاغان آی بولمالی. (آی سۆزی، یاغتیلیق، ایشیق ماناسیندا گلیار)

۲- هاون: گون دوغاندان گونورتا آراسینی بیان ادیار. بو سۆز دوغری اوقیلسا "هاو-اوانی" بولمالی. دیمك بو سۆز "اونونگ" آوانی (آبانماغی/ حاکیم بولماغی، یوقاری قالماغی)، گونونگ دپا چیقماغینی انگلادیار. بیزینگ حاضیرکی آننا (آننا گونی سۆزویمیز) أوستادا آنگه دیلیپدیر.

۳- رپیتون: أوستادا گونورتا واغتینی انگلادیار. اونونگ آیری گورنوشی "رپی ثوین آی" سۆزودیر. تورکمن دیلینده ر سۆزونینگ باشینا ا گلیپ رجب یرینه ارجب، رادیو یرینه ارادیو دیلیاندیگینی ناظارا آلساق، بو سۆز هم دوغری اوقیلسا آرابی سۆین آی بولمالی. آر، آرا تورکمنچه ده اورتا مانیسیندا، آپ بولسا اوزالام آیدیپ گیچیشیمیز یالی یوقاری دیمك، سۆین آی یاغنی ایشیق، جملأپ آیتساق اینگ آرادا دوران ایشیق دیمکیدر.

۴- ازیرین(اؤز یایران): ایکننی/ایکننین ماناسیندا دیر. بو سۆزونگ باشغا گۆرنوشی "اؤزی ییرین آی" دیلیپ أوستادا بیان ادیلیپدیر. بو گونگی تورکمنچه ده اؤزی یا- دا یوزی یایران/ یاییلان ایشیق دیمك. أوستا دیلینده ل سسی بولماندیر، بو سس سونگرا آرتدیریلیپدیر شونگا گؤرأ بو سۆز یوزی یاییلانینگ یرینه، یوزی یایران ایشیق بولمالی. سبأپ گونینگ یوزی ارتیر هم ایکنین گینگرأك گۆرونیار. اؤز سۆزی بولسا باشدا آیدیشیمیز کمین پارسلا راونی بیزدین آلیپ خود/خود گورنوشینده اولانیارلار.

۵- اویسروثرم: پأك/ آراسسا قوشغولارینگ آیدیلیان چاغی/ آغشامارا. بو سۆز دوغری اوقیلسا "اویه اسریك سوریم" دیمك دیر. یاغنی چوپانلارینگ ماللارینی یاغشی باقیپ، اسریدیپ، اویه دۇنیان چاغیدیر.

گۆرشیمیز یالی بولار یالی باریپ یاتان حازینالاریمیز بارقا باشغالارا دایانماغا گره گی یوق. یؤنه اولارا ایه لیک اتمه سک بولار یالی حازینامیزینگ اوغورلانچاغی ایکوچسوزدیر.

عالشیرنوايى:

توركى دىلى نىنگ بايلىغى

نوايى اۋزى نىنگ "محاكمه الغتین" (سۆزلر دنگشديرمه سى) اثرينده تورك دىلى نىنگ پارس دىليندن باي هم اوستونليگىنى، تورك دىلينده بار بولوپ، پارسچادا قارشىلىغى بولمادىق سۆزلر بىلن اۋز پىكرىنى اۋنگه سوريار. حاضيره چنلى پارس دىلچىلر طارايپندان بو كتابا جو غاپ برىلمان گليار.

تورك دىل و ادبىياتى نىنگ مشهور عالمى نوايى ميلادى حاسابا گۈره ۱۴۴۱- نجى يىلنىڭ ۹- نجى فوريه آينىدا هرات شاهرينده دونيا اينيار. ۶۲ ياشدان عبارات بولان عمرونى تورك دىل و ادبىياتى اوغروندا صارپ ادىپ، بو ميداندا اۋچمىك ايز قالدىريار. نوايى ۱۵- نجى عاصيردا پارس دىليندن تورك دىلى نىنگ اوستونليگىنى هم بايلىغىنى شول ايكى دىلنىڭ دنگشديرمىگى اساسيندا يازان "محاكمه الغتین" اثرينده ثبوت اتمانگه سينانشيار. بو يردە شول مشهور اثردن بير-ايكى مثالى كىيرمىگى ماخول گۈردوك:

"... تورك شاهيرلارنىڭ بيرنآچه سى ادىل بير پارس يالى پارس دىلينده اودان قوشغولار دوزمىگى باشايارلار، اما پارسلاردان هيچ بيرىسى توركچه گورلاپ بىلمز، اينىڭ اونكات گورلاپ بىليانلرى بولسا توركى سۆزلرىنىڭ مانيسينا دوشونمىلر. يوزده يا- دا مونگده بيرى توركچانى اۋوره نىپ گورلشماگه دورسا اونونگ تورك دالدىگى ايلكى سوزوندىن بللى بوليار و اۋز لهجه سى بىلن اۋزونى گولكونچ ياغدايا ساليار...

اولى-اولى شاهيرلارنىڭ كآبىرىسى "مى" يى تاريلاپ، مبالغه قىليپىدىرلار[گۈزل سۆزلر اولانيپىدىرلار]، مى ايچمك قاعده- دا سوزگۈپ سوروپ[دورلى سۆزلر كىيرىپ] اينجه ليك ظاهر قىليپىدىرلار. مثلم "تاميشماق" ياغنى «آنگىرباش لذت تاپا- تاپا، آز ايچمك» مانيسيندا توركچه ده شئيله سطرير بار:

"ساقى چو مى ايچىپ، مانگا توتار گوش، تامشى- تامشى اونى قىلغاي نوش"

"تامشېماق"، "بوغساماق"، شىئەلەمە «اينگراماق»، «سېنگراماق» ياغنى درد بېلىن ياشرىن، يوواشجا آغلاماق سۆزلىرىنىڭ قارشىلىقى پارسىلاردا يوقدۇر. «سېغتاماق»، «اوكورمىك» ياغنى قاتى سس بېلىن آغلاماق سۆزلىرىنىڭ دە اولاردا قارشىلىقى يوقدۇر و پارس شائىرلارى بولار دىك عىجب ماضىمولى سۆزلىرىدىن ماحرومىدىرلار. يىننە يىغلاماينىڭ قارشىسىنا، اينچە سس بېلىن آغلاماق «حېنچىغىرماق» بار. پارسىلار آغلاماق سۆزىنى "ھى-ھى" دېيىن تۈرك سۆزۈندىن آليارلار. تۈركلەردە «كىسىمىك» و «قىسىغاماق» يالى سۆزلىر بار. پارسىلار مۇنداق عىجب ماضىمولى سۆزلىرىدىن ماحرومىدىرلار. بويىنى قىشارىدىپ، زارىن باقماق سۆزە تۈركلەر «تلمورماق» دېيىرلر. پارسىلاردا اونونىڭ قارشىسى يوقدۇر. تۈركلەر كۆز بېلىن قاش آراسىنا «قاپاق» دېيىرلر، مونىڭا پارسىچا سۆز بولماز. پارس دىلىندە «چاقىن و يىلدىرىمە» (يىلدىرىم چاقماق) سۆزلىرى يوقدۇر و عاراپ دىلى بېلىن "برق و صاعقە" دېيىرلر. يۈزدەكى مىنگە-گە(خال) پارسىلاردا سۆز بولماز، عاراپلاردان خال دىيىپ آليپىدىرلار. "مىزان الاوزان" ادلى كىتابىمدا- دا تۈركى دىلىنىڭ قادلارلى باراسىدا دورۇپ گىچىيىدىم. تىجىسىدە «تويۇق» قاداسى بار، قوشغۇدا ايىكى مىنگىزىش سۆزۈنىڭ اوللانماغى نىنىڭ اصولى بار، بو دستور پارسىلاردا بولماز. پارسىلاردا ü، ö سىلىرى يوقدۇر.

يىننە تۈركلەر ھەر دورلى طاغامغا «ايگۈلىك» دېيىرلر. پارسىلار ايمىكى ھەم ايمىكى "خوردن" دېيىرلر. پارسىلار اولى و كىچى قارداشا "برادر" دېيىرلر. تۈركلەر اولىنى «آقا»، كىچىنى «اينى» دېيىرلر. پارسىلار اولى و كىچى قىز دوغانىنا خواھر دېيىرلر. تۈركلەر اولوسىنا «اكە جى»، كىچى قىز دوغانىنا «سېنگىگىل» دېيىرلر. تۈركلەر آتانىنىڭ آقا-يا- دا اينىسىنە «آپاغا/آبا»، آتانىنىڭ آقا-يا- دا اينىسىنە «دائى» دېيىرلر. پارسىلار ھېچ حايىسىنى بللى قىلماق، عاراپ دىلى بېلىن ەمە و خالە دېيىرلر.

تۈركلەر كىيىك نىنىڭ ارىكە گىنە "حونا"، اورقاچىسىنا "قۇلچاقچى" دېيىرلر. سوغونىنىڭ ارىكە گىنە "بوغا"، اورقاچىسىنا "مارال" دېيىرلر. پارسىلار ارىكە ك-يا- دا اورقاچىسىنى بللى ادمان "آھو و كوزن" دن باشقا زات ايتمازلار. تۈركلەر دونىگىگوزىنىڭ ارىكە گىنە "قاپان"، اورقاچىسىنا "مكە جىن" و چاغاسىنا "چورپا" دېيىرلر، پارس ھەمە سىنى "خوك و گراز" دېيىرلر. تۈرك اۋردىك يىنىڭ ارىكە گىنە "سونا"، اورقاچىسىنا "بورچىن" دېيىر، پارس مونىڭا ھەم آد قويمان ايىكىسىنە- دە «مرغابى» [سوو تاوبىغى] دېيىر. تۈركلەردە اۋردىك يىنىڭ، چوركە، ايرىكە سوغدور، آلماباش، چاقىرقانات، دمىرقانات، آلاتغا، آلاپىكە، باغچال يالى گۈرنىشلىرىنە آد بار، پارس بارسىنى مرغابى دېيىر. اگر- دە بىرى- بىرىندىن تاپاوتلاندىرچاق بولسا تۈركچە سۆز بېلىن ايدارلار. پارسىلاردا آتىنىڭ، دويانىنىڭ، قويونىنىڭ دورلى گۈرنىشلىرىنە ھتى اورش اسبابىنا يۈرىتە سۆزلىرى يوقدۇر...

ھونارسىز تۈرك يىگىتلىرى آنگسادىنا باقىپ پارس دىلىندە قوشغى ايدارلار. ايىكى دىلى اونىگارىيانلار اۋز دىلىندە كۆپرأك، باشقا دىلدە آزاراق قوشغى ايتىسالار، حاص بولماندا ايىكى دىلدە دىنگ ايتىسالاردى، بئىلە زادا يول بىرمىسە بولاردى. اما كآبىر تۈرك يازىجىلارى پارس دىلىندە قوشغى يازىپ، تۈرك دىلىندە ايتمايىرلار. شىئىدىپ ھەم اول طاراپا مئىللە نىپ، عادات اديپ باشلايىرلار، عادات ادن قىلىغى ھەم اۋركىلكى قىن بولار... شول سىباپلەر گۈرە تۈركى دىلىنىڭ واصىپى حاقىندا و تۈركى و پارسى دىللىرىنىڭ دىنگىشدىرمىكى اساسىندا بو كىتاپچانى جمع قىلدىم و اونىڭا «مىحاكمە الغىتىن» آد قويدۇم تا تۈرك اىلى، تۈرك دىلىنىڭ سويىجى و بايلىغىنا قايتادان ناظار قىلسىن لار و اۋز دىلىنىڭ بايلىغىنا اينانسىن لار و پارسىلارنىڭ اولارا اديان توقونچىلارىندىن [كىمىسىتمە لرىندىن- سركوفت لرىندىن] قوتولسىنلار...

تۈركمەن ادبى دىلىدە دويپىلى رفورما عامالا آشيريلمالى

باريپ ۳۰- نچى يىللاردا اوراز تاش ناظاروف، كومشالى بۇرىف و باشغالارینگ مردانا تاغاللارى بيلن دۇره ديلن تۈركمەن دىلى نینگ گرامماتيكاسى و سۆزلۈگى شول دۈورینگ باسغىلارى آستىندا اونچاقلى دولى ايشله نيپ بيلينمه دى. ادبى دىليميزه بيرتوپار عاراپ- پارس هم روس سۆزلىرى و ترمينلىرى گيريزيلدى. اساسان عاراپ- پارس دىليدن گيرن سۆزلىرى قاتى يالنيگش گۈرنوشينده آليندى. مثلم يرزمين، يا- دا ير ائرانما سۆزى بولان زلزله نى زمزله، حالال خور يرينه حالالخور، دئم- دئرس يرينه دئلم- دئرس، لام- جيم يرينه لال-جيم، و ش. م

شونويستىك سياستينى يۇره دىپ گليان ايران دۈولتى تۈركمەنلرینگ دىلينى، دأپ- دستورينى، مىلى تاريخينى، دىلينى يوق ادمك اوغروندا گيجه- گوندیز ديمان مكيرلى پلانلار دوزىپ گليار.

اۈزلىرىنى ادامكارچيليگینگ ببيك سيمبولى سايان روس بلشويكلىرى هم ادبل قونگشى دۈولتلرداكى يالى "ببيك روس ملتى" شيغارى آستىندا روس شونوييزيمينه پوغتا قوللوق اتدیلر. تۈركمەنستاندا شئيله بير دۈور بولدى، كيم- ده كيم روس مکتبىندە اوقامادىق بولسا اونكات هيچ یرده ایش بريلمە دى، راديو و تلویزیون ديكترلىرى روسچانى آکستنسيز (لهجه سيز)، آراسسا گپلمسه لر اولارا اورون بريلمە دى. شئيله ليك بيلن تۈركمەنستاندا روس دىلى دۈولت دىلى بولوپ گلدی، تۈركمەن دىلى بولسا ۲- نچى اوروندا دوردى، قارشى بولانلارى بولسا "سوسياليستىك اينترناسيوناليزيمينه" شلتىق آتيار باهاناسى بيلن ايزارلاديلار، "گلمز يولا" ابيردیلر. بو الهنچ هم يايوز سياستينگ تائيرى بو گونلر هم اۈزونى گۈركزيپ گليار، تۈركمەنستاندا مونگلرچه تۈركمەن تۈركمەن بالالارى تۈركمەنچه گپلاپ بيلمان گلدیلر يا- دا ساقاولاپ گپله ديلر. روس مدنيتى نینگ باسغىسى آستىندا حالقارا ترمينلر دینگه روسلارینگ آيديشى كمين آيديلماليدي. تۈركمەنلر ده "ح" سسى بولا- بولا، ير- يورت و ادام آتالارى روسلارینگقى يالى "گ" سسى بيلن آيديلدى (اسن، گاسان، حايدار، گايدار و ش.م)

يئنه بير اساسى بلاپ گچملى زات، تۈركمەن دىلينى نینگ دورلى تيره- طايپالارى نینگ آرالاریندا يۈرگونلى بولوپ گليان سۆزلىرى نینگ يۈرگونلى ليكن غالديريلماغى دیر. بو سۆزلىرى و آدالغالارى دولى يئغنايپ تۈركمەن دىلى نینگ سۆزلۈگينه

گيريزيلمگى و گونده ليک گپله شيكده اولاردان پئيدالانماغى واجيب مسئله بولوپ دوريار. بو ايشينگ كرون باشيىسى بولوپ گچن عاصرينگ ۳۰- نجى يىللاردا اولى ايشلر بىترن كومشالى بۇريف يالى اگيرتلىرى آغزاپ گچمه گيميز قاتى يرليكلى بولار. توركمينيستان اوز مىلى غاراشسىزليغىنى جار ادندن سونگرا اهللى علمى پوداقلاردا بوليشى كيمين دىلى باباتيندا- دا اۇنگه گيديشليگينگ يرينه ايزا غايديشلىق بولدى. شو بير ناچه يئلينگ دواميندا گيديپ ياتان عاراپ- پارس سۇزلىرى توركمين دىلى نينگ اوز بولوشلى كاراكترينا سانجى بولدى. بولارينگ يرينه ايركى دۇورلرده توركى حالقلارينگ آراسيندا يۇرگونلى بولان سۇزلردن پيدالانيلسا يرينه دوشوردى. حاضيركى زامان سۇزلىرى و ترمينلرى بولسا دينگه روسچادان دال- ده، دونيأده گينگ مۇجبرده اولانيليان مثلم انگليس ديليندن آلينسا اوسوشه كۆپ ياردام بريپ بيلردى.

توركمين ادبى ديلينده رفورمالار ناحيل عامالا آشيرليپ بيلنير؟

۱. ديلچى عاليملار توركمين ادبى ديلينى آليتما سۇزلردن باشاردىقچالار آراسسالاماق اوغروندا تاغاللا اتملى؛
۲. تازە دۇره ديلن سۇزلىرى و ترمينلرى، اۇنگكى آيدىليپ گليان سۇزلر بيلن بيله ليكده راديو، تلويزيون و مطبوعاتدا يان ما يان(پارالل) اولانيلمالى، دورا- بارا حالق آليتما سۇزلرينگ يرينه توركمينچە سۇزلىرى سايلاپ آلار. بو اوغوردا توركيه لى ديلچى عاليملارينگ قازانان تجربيه لريندن پيدالانسا بولار.
توركمينيستاندا هنيز بوگونه چنلى گيديپ ياتان مانيسيز سۇزلر اولانيلپ گلينيار. اولارى دوزلتمه گينگ واقتى گليپ يتدى. ميثال اوچين "يرزمين" سۇزى آليپ گۇرهيلينگ، ير-أ ير، زمين بولسا پارسچا ير. يا- دا " ير ايرانما" سوزونگ يرينه عاراپچادان آليپ، بولوغسيز گۇرنوشينده "زمزله" ديمك(اونونگ اصلى زلزله)، نه گۇزل قاديمى تامديرا سۇزونگ ييرينه پارسچا دوتار سۇزونى آلماق نامأ گرگ؟ و ش. م

يننه بير زات. ناحيلى بوليار- دا بيز باشغا ديللرداكى ترمينلرى ادبل بولشى يالى آيدىپ بيلياريس يۇنه اولارا گزك گلنده بيزينگ ير- يورت و آدم آدلاريميزى يوييارلار، روسلار "باشيىمى، بياشيم"، "ليلانى، ليالا"، "اسنى، گاسان" و... ايراندا بولسا كابير توركمين آدم آدلارى نينگ ترجمه ادبلن گۇرنوشينى سجيلده يازيارلار "اوتوز" يا- دا "باشيم" يالى آدلارى پارسچا "سى" يا- دا "پنج" دىيپ يازيارلار. بارىپ ايكي مونگ يئل موندان اوزال حازار دنگيزى ياقاسيندا حوكوم سوروپ گچن و اوز آدلاريني بو دنگزه برن حازار توركلريندن ميراث قالان آدى يويوپ، اونى "كاسپى" يا- دا مازندران ديمكلرى گولكونچ.

ديالتكلرينگ اهميتى باراسيندا كلام آغيز سۇز

توركمينلرينگ اهللى تيره- طايپالارى ديبين يالى سۇزه قاتى باى هم اولار شول ديل بايلىقلاريني گۇز مونجيغى يالى ساقلاپ گلديلر. ارسارى، يوموت، گۇكلنگ، ساريق، ساليق و تكه لرينگ گپله شيك شيوه لريني دولى اۇره نيپ اونى حاضير يۇرگونلى بولوپ گليان آليتما سۇزلرينگ يرينه اوتورتمالى. ايندى بولشويكلرينگ "بوتين شورويده بير ديل يۇريمه لى و شيوه لره قارشى برک گۇرشمه لى" ديبين واغطيندان اوبا گۇچدى. بوتين اۇسن يورتلاردا بو مسلا چينلاقاي اونس بريليپ، هر شيوه ده گپله يان و يازيانلار حورمات قوبوليار. شول يورتلاردا اهللى شيوه لرداكى سۇز بايلىغى ييغناپ، ديل حازيناسينا اۇزلىشديرديلر و اۇزلىشديرپ گليارلر. سوئدده حتى سانلارى قاتى آز بولان "سامه"لرينگ ديلينه هم حورمات قوبوليپ اونى رسمى تايدان اقرار اتديلر و بو ديلده بار بولان سۇزلىرى يوردينگ ديلچى عاليملارى اۇرناماگه سينانشيپ گليارلر.

توركمينيستاندا قينانساغام شيوه لرداكى باى- باى سۇزلر ادبى ديلينگ لايري نينگ آستيندا يوق بولماق حاوپينا دوچار بولوپ گليار. بو ياغداينگ چالتليقدا اۇنگى آليتما مىلى ديليميزه ييتى ضاربا بولجاقي ايكوجسوزدير. حايال ادمان توركمينيستانينگ

دورلى كونجكلرىندە ياشايان طايپالارنىڭ گېلە شېكە شېوھ لرى دولى اۈرە نىپ اولارى سۆز بايلىغىنا و سۆزلىكلەر گىرىزىملى، قابىيىرسە توركىمىنصاحرادا هم آوغانىستاندا ياشايان توركىمىنلارنىڭ آرالارىندا شىئەلە بىر قانچىمى سۆزلەر بار، ولين اولار يىغىنلاپ توركىمىن ادبى دىلى نىڭ دوزمىنە گىرىزىلسا گۈر نە اولى ايش بولاردى.

بىر ملت اوز بارلىغىنى مىلى دىلى بىلەن ساقلاپ بىلىپ دىلچى عالمىلار، لىنگوىستلار آيدىپ گىلىپ. اگىن- اشېك، قانچىمى دورموش دوزگۈنى گۈن گچدىكچە اويتگەيەر، اما دىل بولسا مىلى دۆلەتلەر دىرك بولۇپ حىزمەت اديپ گىلىپ. قىيىنسانام توركىمىنستاندا قاراشسىزلىق جار اديلىندىن سونگ گۆدىك دىل سىياسەتى عامالا آشىرىلىپ گىلىپ. اوزالقى پىدالانىپ گىلىپ يارىم- يالتا حالقارا ترمىنلارنىڭ بىرىنە عاراپ- پارس آدالغالارى اوتوردىلدى. رايون بىرىنە ولايات، يا- دا اطراپ، حاكىم يالى سۆزلىرىنىڭ بىرىنە نە گۆزل توركىمىن سۆزلىرى بولان ايل، يايلا، اولوس (آوغانىستاندا حاكىمە اولوسوالى دىيلىپ) ايلباشى، اطراپىنىڭ بىرىنە تۆۋەنك يالى سۆزلردىن پىدالانىلسا دوعرى بولمازى؟ اونورسىتت استىودىنلارنىڭ آدالارى ادىل اورتا عاصىرداكى مدرسە لردە آيدىلىشى يالى طالپ سۆزۈنە اويتگە دىلدى، دكومنت بىرىنە رىسمى نامە، پرايكت بىرىنە مىل نامە... غاراض سۆزلىگىمىزى "نامە" سۆزىندەن دولدورۇپ بارىپلار. "نامە سۆزلىرىندەن قولايغىمىزى قامادا گىتىردىلەر. بارىپ آلتى- ىدى مونگ يىلدا بۇرى مارى، مارگانا، مارگوش آدى بىلەن تانالىپ گىلىپ دونيا بىللى شأهرمىزىنىڭ آدى عاراپ، پارسلارنىڭ آيدىلىشى يالى "مرو" آدىنا اويتگە دىلىپ بارىپ.

اگر- دە بىز اۈز مىلى كىملىگىمىزە ايه چىقماساق، اونى يوق اتمك اوچىن فرستە غاراشىپ اوتورانلار غاتى كۆپىر. بىر مىثال: ايران تلوزىيونى نىڭ بىرىنچى كانالى نىڭ تارىخ بۆلۈمى طاراپىندەن "مىسلمانلار" آدىل گېلە شىگىندە ۱۹۹۳- نچى يىلدا بولسا گرگ- توركىمىنستان حاقىندا دكومنتال! فىلم گۆركىزىلدى. اوندە توركىمىنستاننىڭ تارىخى باراسىندا بارىپ ياتان قالمى ماغولماتلار، توسلانان رواياتلار آغراپ، توركىمىنستانى قانچىمى ايران يوردى نىڭ بىر بۆلەگى دىيىپ سامرادىلار. پارس "تارىخچىلار" تارىخى فاكتلارنى قابىلاشدىرماقدا قاتى اۈگدە. مىثل بىزىنىڭ پارفىا (اشكانى) يا- دا سلجوقلى توركىمىن پادىشالار اوروغىمىز ايرانلى پادىشالارنى دىيارلر و شول اساسدا اولارنىڭ قايناپ چىقان توپراغى، توركىستانى هم ايران توپراغى حاساب اديپلر. اگر توپراق اوستوندە داوا تىلى بولسا بىز توركىمىنلر دىنگە ايران دال- دە، ايسم اھلى ايران، دجلە- فرات توپراقلىرىنى سورامالى سىباپ اول يرلر تورك- توركىمىن پادىشالارنى نىڭ حۆكومروانلىغىندە. يانگى آدى آغزالان "دك.مىنتال" فىلمدە آشغاباتدا بىر اوقۇو جايدان آلان بۆلۈمىندە گل يالى توركىمىن چاغالارنىڭ پارسچا ساپاق آلىندىقلارنى گۆركىزىلپ. بار، بو- دە جھنم، دىل اۈورنمە گىنگ زىانى يوق دىيە يلى، مكتىپە ادىل ايراندا چاغالارا اۈورە دىشى يالى توركىمىنستىللى چاغالار "بابا خون داد، بابا خون داد... آتالار قان بردى، بابالار جان بردى" دىين اسلامى رىمىنىڭ پروپاگانداسىنا نامە دىملى؟ بارىپ يكە سانى پارس بولمادىق آشغاباتدا بىرناچە پارس دىل كورسىنى آچدىلار. توركىمىنستان دۆلەتى بولسا ايراندا يا- دا آوغانىستانداق توركىمىنلارنىڭ آراسىندا توركىمىن دىل مكدىبىنى بولا قويۇپ بىلمان گىلىپ؟ سۆزدىن اوزاقلاشمايلى. مىلى دىل باراسىنداقى گوررىنگىمىزە اۈورلىپ گىلسك. اگر- دە توركىمىنستاننىڭ پرە زىدنتى نىيازوف نىڭ بىرچە پىرمانى بىلەن شأهر آدىنى اويتگە دىپ بوليان بولسا، شىئەلە ايشى عادالەتلى طاراپا گۆنۈكدىر مىلى. مىثل اۈز توركىمىن كىملىگىمىزى قوراماق اوچىن بارىپ بىزىنىڭ ايبامىزدان باش- آلتى يوز يىل اوزال حۆكوم سورىپ گچن بىللى پارلار/اشكانى دۆلەتى نىڭ پادىشاسى آرشاكىنگ/آرتە كىنگ تاغالاسى بىلەن دوىبى توتولان آشغابادا، توسلانپ تاپىلان "عاشىقلار شأهرى" دىيىپ اونونگ يوز ناچە ياشى بار دىملى دال، كىسكىلەر هم باشارسانگ دوعروسىنى دىدىرتك بولمالى. پارسلار كۆپت داغى كبود داغ(آلا داغ)، دوشاغى، دوشاخ(ايكى شاخا، سووينگ ايكأ آيرىلان ىرى) بايرامالىنى بايرامىلى، آلىلىنى، آل على(على نىڭ اولادى) دىيارلر و يازىپلار.

مراد تۇچمىراد (تۇچمىراد آقا):

تۈركمىنىستاندا دىئالكتىكلار ۋە دىئالكتىزىم باراسىندا

ساۋىت دۇۋرىنىدە تۈركمىنىستاندا مەكەپ- ماغارىف باباتىدا ئولى ايشلارنىڭ ادبىيلىكىگە ايقرار بولماق گىرك. شونونگ نىتىجە سىندە حالقىمىز اوچدان توتما دىيىن يالى حاطلى- سۋادلى بولدى. اۋز مىلى-ادبى دىلىمىز عملە گىلدى ۋە اۋسۈپ يىتىشىدى. اما شو بىر ۋاقتىنىڭ اۋزىنىدە بىزىنىڭ دورلى طايپالارىمىزنىڭ دىئالكتلرىنە از بها برىلدى. شو دىلكتلر- شىۋە لىر عمومى حالق دىلى نىنىڭ پوداغىدىر، اولار، ادبى دىلدە اولانىلمايىار. اوندا اولار عمومىن يوغالىپ گىدىملى مى؟

يوردومىزدا دىئالكتلر عمومىن ۋە رسمى تايىدان رد ادبىلار. كاپىر دىلچى عاليملار: "دىئالكتلرىنىڭ اولانىلماغى بىزى دىنگە اىزا چىكىپ بىلر، بىز ادبى دىلىمىزنىڭ عملە گلن قادالارىنى، نورمالارىنى بركىتىمىگىنڭ درە گىنە، اونى قاۋشاتىارىس" دىيىلرلر. شو مىناسىيىنلى، اىنە مىثلەم مەكسىم گوركى نىنىڭ دىئالكتىزىمە قارشى بارلىشىقسىز گۇرش آلىپ بارماقلىغىنىڭ ضروردىغىنى آيدانلىغىنى توتارىق ادبىلپ گۇركىزىلار.

مالىم بولىشى يالى، بىزىنىڭ يازىچىلارىمىز اۋز اثرلرىنى ادبى دىلدە دۇردىلرلر. اما شىئىلە-دە بولسا، شىۋە لىر غورالىپ ساقلانمالى، چونكى اولار-دا بىزىنىڭ دىلىمىزنىڭ بايلىغى نىنىڭ چىشمە سىدىر. مونى يازىچىلارىمىز اۋز اثرلرىنىدە اونى دىنگە بىر چىپرچىلىك سىرىشە سى حۇكومىندە دال، اىسم شولارىنىڭ يوغالىپ گىتمىزلىكى اوچىن پىدالانماقلارى گىرك. سونگرا- دا بللى بىر شىۋانى- دىئالكتى قاۋى بىلىان يا- دا بللى بىر طايپانىڭ وكىلى بولان يازىچى، اۋز اثرلرىندكى پرسوناژلارىنىڭ (شاخىصىلارىنىڭ) بىرىنى شول دىئالكتىدە سۆزلە دىپ، گورلە دىپ بىلردى آخىرىن!

گىپىنىڭ گىردىشە گۇرا، دىئالكتلر دىنگە بىزدە دال، اىسم باشغادا يورتلاردا- دا بار ۋە شول يورتلاردا دىئالكتىزىم حورماتلانىار ۋە اۋسۇرىلار. اىنە مىثلەم آلمانى آلىپ گۇرە يلىنىڭ. شونونگ عمومى نمىس ادبى دىلى بار. اما وللىن آلمانى عملە گىتىرىان ۱۶ ولاياتىنىڭ ايلاتى نىنىڭ اۋزبولىشلى دىئالكتى بار ۋە شول دىئالكتلرە- دە صارپا قويولار، شولار گوندە لىك دورموشدا- دا اولانىلار. شول ولاياتلارنىڭ ھر بىرىندە دىيىن يالى، اۋز دىئالكتىدە اويون قويولان حالق تئاترلارى بار ۋە شول تئاترلارنىڭ اۋز توماشاچىلارى بار، اولارىنىڭ پروگراممالارى حتى تلۋىزىون آرقالى بىئە كى ولاياتلاردا- دا آلىنىپ گۇركىزىلار. موندان باشغا-

دا دینگه اۆز دیاكتينده يازيان يازيجيدير شاهيرلار بار. شئيله- ده، هر ولاياتينگ قازياتدير ژورنالاريندا، دياكتنده يازيلان حكايلارا و بلليكلره گينگ اورون بريليأر.

نأمه اوچين توركمينيستاندا بئيله ادمك بولماچاقميش؟ بيزينگ پيكرىمىزچه، اگر- ده شئيله اديلسه، بو بيرىنجيدن-أ شيوه لرىمىزىنڭ يوقالپ گىتمىزلىگينه يول برمزدى. ايكنىجيدىن بولسا بو ايش، شول قازيات-ژورنالارينڭ اوقىجىلارى نىنڭ سانى نىنڭ آرتماغىنا آليپ گلردى.

شونونڭ اوچين- ده پايىزيا (قوشغى) ژانرىندا (موضوعىندا) گويچلرىنى سىنايان يازىجىلارىمىزىنڭ كآبىرلرىنى، "انتك اولار دياكتىزىمدىن دولى حالاص بولوپ بيله نوق، اۆز گپله يآن دياكتلرى نىنڭ تآثيرىندىن چىقىپ بيلمە يآرلر" دىيپ عايپلاماقلىق دوغرى بولماسا گرگ. ترسىنه، اولارا شونگا يول برمك گرگ.

آلماندا اۆز اثرلرىنى اۆز ياشايان ولاياتى نىنڭ شيوه سىنده يازىپ گون گچريآن و آد-آبريدان پئيدالانايان يازيجيدير شاهيرلار قاتى كان و اولارينڭ اوقىجىلارى- دا يترليك بار.

شونونڭ اوچين توركمينيستاندا- دا، دياكتلر و دياكتىزىم پرابلماسى نىنڭ اوستونده پوغتا اويلانىشماق ضرور دىيپ حاساپلاريىس.

ادبى دىل، ادبى دىل بولوپ قالمالى و هر طاراپلايىن اؤسدوريلملى، اما شيوه لرىمىز- ده يوغالپ گىتملى دأل. قوى بو پرابلمانى دىلچى عالميلارىمىز، يازيجيدير شاهيرلارىمىز و ادبيات ايشگارلارىمىز گينگيشله بين و چىنلاقاي آرا آليپ ماصلاحتالاشسىنلار.

پارس دىلىنە گىرن توركى سوزلر

دىل دىيلىنى جانلى اورگان شونگا گۇرا ىر يوزىندە ھىچ بىر دىل يىكە باشىنا ياشامايار. سىياسى، اقتصادى ايلاندا. دا مدنى قاتناشىقلاردا دىللارنىڭ بىرى- بىرىدىن تائىر آلماغىنا سىباپ بوليار. شونگا گۇرا بىزىنىڭ دىلىمىز-م اسلام دىنىنىڭ توركىستانا يايىراماغى، موغوللارنىڭ چوزوشى، سونگرا روسلار دىر پارسلار بىلن آلنىپ بارىلان قاتناشىقلار... اساندا بو مدنىلردن تائىر آلماغا مېبور بولوپدېر. بىز مونى آدامزادىنىڭ تارىخىندا اۇسوش دىيىپ دوشونىارىس. اما بار گويى بىلن شوونىستىك سىياساتى آلپ بارىان كآبىر پارس دىلچى "عالىملار" ھم اينتلا گىتلىرى! توركى دىلىدىن آلان سوزلرىنى اۇزلىدىرمك اوچىن ھر حىل عامال ادىپ گلىارلر، مېثال اوچىن بو سوزلرىنىڭ يازىلىش فورماسىنى و آيدىلىشىنى اويتگە دىپ، اونونگ گلىپ- چىقىشىنى باسىرماق ايسلەيارلر.

گچن عاصىرلاردا كلاسىك يازىچى- شاهىرلار يىمىزى عاراپ مدنىتىنە اىخلاسلارنى گۇركىزمك اوچىن اۇزلىرىندە بار بولان «چ، گ، ژ، پ» سىسلىرىنى ادىل عاراپلاداقى يالى فورمادا يازىپ(گۇنگول يىرىنە كونكول، پالتا يىرىنە بالتا...) گلدىلر و بىرتوپار سوزلرىمىزنىڭ يىتىپ، يوق بولماغىنا سىباپ بولدولار. آيرى طاراپدان سونگقى دۇردە توركىستاندا توركىمىن الپ- بىسىندىن اوزىن چكىملى سىس بللىگىنى نىڭ تاشلانماغى اولارنىڭ دوغرى اوقالمازلىغىنا سىباپ بولدى.

بىز بو ماقالادا، اتىمولوگ (سوزلرىنىڭ دويپ كۇكونى بارلايان عاليم) حۇكىمىندە دال- دە يۇنە كى بىر علمى درىنگوچى حۇكىمىندە پارسلارنىڭ اينىڭ سونگقى دۇردە چاپ بولان ۶ جلدلىك "معين"(تھران ۱۹۹۲) و فرھنگ عمىد آدىلى سوزلىكلرىنە يوزلە ى باقىپ، اونداقى توركى سوزلرى گۇركىزدىك. اگر بو مسئال بىر اتىمولوگ گۇزى بىلن باقىلسا بلكى- دە بو سوزلردىن اون اسسە آرتىق سوز تاپسا بولاردى و توركى دىلى نىڭ بايلىغىنا يىنە بىر كرك دولى گۇز يترسە بولاردى. حاضىر "تايلاق يىتياچا يومروق" دىلىشى يالى بو سوزلرى دقت يىگىزا حۇدورلە يارىس.

بىرناچە دوشوندىرىش:

- ۱- پارس سوزىنداكى "چى"، "باشى"، "لو"، "تاش/ بكداش، قارداش"، "لان/گوكلان"، "لاخ/لاق- سنگلاخ، قشلاخ"، "تك/ گورتك" ... قوشمالارنىڭ ھمە سى توركىچە دىر.
- ۲- بك، بىكى، بىگى توركىچە داكى بگ سوزوندىن آلاندىر.

۳- پارسلا، تورک سۆزوندأكى "ق" بيلن باشلانان سۆزلىرى "غ" سۆزونه اويتگه دىپ گليأرلر. بيزينگ هم "ق" بيلن باشلانان سۆزلىرى "غ" ادىپ يازماغيميز، مثلم "قايچى" نى غايچى ادىپ يازماغيميز اولى يالنگيشلىقدىر. پارسلاردا "ق" نينگ يرينه "غ" بيلن يازماق پروسسى بو گون چالتلاشدىر ييلار.

۴- پارسلارداقى كوپ سۆزلر توركچه دن ترجمه اديليپ آلاندىر. ميثال اوچين توركچه ده يكه سوز بيلن آيدىليان "قوراغ" Goorag (بىر يرى قوراپ ساقلاماغى) پارسلاردا اونونگ غارشىليغى بولمانى اوچين بيرنأچه سۆز بيلن بيان ادملى بوليأرلار.

۵- پارسلار بىر توپار نأرسأ ات تاپمان اونى فورما گۆرنيشونده بيان اديارلر، ميثال اوچين "حوز" تگه لك بولانى اوچين اونگا "گردو" دييارلر.

۵- فرهنگ معين سۆزليگينده توركى سۆزلىرينگ كۆپوسى نينگ اؤنگونده "مغ/مغولى" دىيپ بلليك ادىليپدير، اولارينگ قالاپىنى توركچه دىر.

۶- بوگونلر اوللانىشدان قاچانى سبأپلى يازىلىشى نينگ نأحيدىگىنى بيلمه ديك توركى سۆزلىرينگ لاتىنچا يازىلىشى نينگ اؤنگونده (؟) بلليگى قويدوق.

۷- پارسچا دوشوندىريشلىرى دولوراق بيلمك اوچين "معين" نينگ كتابىنا يوزلنيپ بيلرسينگيز.

۸- پارس دىليندأكى توركى سۆزلىرىندن باشغا، عاراپ سۆزلىرى- ده چىقارسانگ، اونها بو دىلينگ نأدرجه ده "بايدىغىنا" گۆز يترسه بولار.

پارسچا يازىلىشى	پارسچا بريلن مانيسى	توركمنچه يازىلىشى
آ	آ	A
آبا	ابا و اجداد	Aba
آباجى/آبجى	همشيره، خواهر	Bajy
آتابك/آتابيك		Atabeg
آتاليق	مربى	Atalyk
آداك	جزيره	Aada
تيرك	ستون	Direg
آچار	وسىلى باز ككندى قفل	Açar
آچمز	مرحلهأى در بازى شطرنج	Açmaz: sadrançada bir hareket
آخنه چى	مأمور عقيم كردن حيوانات	Agtaçy
آدداش	همنام	Aatdaş
آراسته	پاكيزه	Arassa
آردل/اردل	مأمور فراخوان سپاهى	Erdel, Erdemli/ Batyr
آرش/ارش	ريسمان	Eriş
آريا؟	شايد از كلمه آرى/پاكيزه و يا از كلمه أر بمعنى مرد شجاع؟	Ary+a
آش	خوراك	Aş
آشغال	ته مانده آش	Aş+gal (aşyň galyndysy)
آغاچ	مسافت ۶ كيلومتر	Agaç, bir ağaç yol
آغاجى	پرده دار	Tuty eýesi
آغل	آغل	Aagyl, guzy ýatagy
آغار	رطوبت	Yzgar, nem
آغار	نوعى عبا	Aagr: A:gar, agar çäkmen, düýe ýüňünden dokalan çäkmen
آغوز	شير اول	Awuz
آغوش/ آقوش	نام مردان در تركى	Ak+guş
آق كردن	نفرين	Ak etmek, südüňe tabşyrmak, gargyş etmek
آق بانو	پارچه اى ابريشمى يا نخى	Ak banuw
آق پر	نوعى چاى	Ak per, çayyň bir görnüşi
آقا/ آقاسى	صاحبمنصب	Aga/Agasy: Eýesi

Aakça	نام پول	آچه
Aaksakgal	ریش سفید	آقسغال
Ak sungur/ şunkar	پرندی شکاری = شاهین	آق سنغر
Agşam	شب	آقسام
A:l al baýdak	رنگ قرمز	آل/آلا
Alaw: alawlap durmak	شعله	آلاو
A:l tagma	مهر دولتی	آل تمغا
Altyn, gyzył	طلا	آلتون
Alça/Helçek	آلچه	آلچه
Alamançy	غارنگر	آلمانچی/المانچی
Amaç	تودی خاك كه نشان تیر بر آن نصب کنند.	آماج
Anna:Türklerde Tañry ady, ene sözünden	روز جمعه(آننا از کلمه ترکی انه مادر است. گ)	آدینه
Anahita: Ene sözünden	نام خدای باستان زردشتی	آناهیتا؟
Aybeg, dolan aý	قرص کامل ماه	آی بگ
E	ا	ا
Ablak?	اسب رنگ کهر	ابلق
Otag	سرا	اتاق/اطاق
Otaga/ Otagaly gyz	کلاه دخترانه	اتاقه
Otrag (oturmak sözünden)	محل استراحت	اتراق
Atlyk	سوار دلاور	اتلیغ
Ojak	اجاق	اجاق
Ajgar/Ajgar/Eçgar/Ejgar? Türk şamanlarynyň ot ýakyp daşynda kymys içmekleri	آتش افروخته. روز ۱۶ ماه چهارم مغان خوارزم (حیوا) در شب این روز مانند سده آتش افروخته بر گرد آن باده می نوشیدند.	اجگار
Agta /etmek	اخته/ کردن حیوانات	اخته
Araba	عربه	ارابه/عربه
Ortak	شریک	ارتاق/ارتاق/ارتق
Orda beg	سپه سالار	اردو/اردوبیکی
Arslan	شیر	ارسلان/اصلان
Argaly (Argaly gäw bolar maly Gürgeniň. Magtymguly. Gürgeniň goşgusy)	قوچ کوهی	ارغالی
Urug	تیره/ طایفه	اروق
Örümjek	عنکبوت	ارومجک
Üzüm	انگور	ازم
Üzeňňe, gurçusy	رکاب (اسب)	اوزنگو/ قورچیسی
İgdeş. İgdeş atyň şanynda (Zeliniň goşgusynda)	انسان یا حیوان دورگه	ایکش/ ایکش/ ایکدیج
Eke, ekeji	دایه	اکه
A:l, alaja	قرمز	ال(آلا، آلاجا)
Ulaw/ulag	الاغ	الاغ
Alamançy	غارنگر	المانچی
A:l tagma	مهر رسمی و دولتی	آل تمغا
Oljamyşy (olja almak sözünden)	اطاعت	الجامیشی
Olja	غنیمت جنگی	الجه
İljar (il+jar)	اجتماع گروهی	الجار
Almaz, almaz daş	الماس/ شیبی برا	الماس
Emzik	امزیک	امزیک
Ynak(ynamly adam)	آدام مطمئن	اناق
Eneke	دایه	اناکا/اناکه
Yeňňe	دنباله رو عروس	انگه/ ینگه
Öý ogly, sadyk kişi	خانه زاد	اواوغلی

Ubay, meýdanda dikilen ok	تیری که در میدان برپا کنند	اوبای
Oba	منزل ترکمان!	اوبه
Tumar, boýna dakylýan bezeg. Ozal permanlary şolar ýaly bezegde ýeleşdirerler eken.	طومار	اتورک
Örmek	بافتن	اورمک
Örünjeň, örmek sözünden	ساعی در بافتن و ریسیدن	اورنجن
Bekre (parslarda bu balyga at bolmansyň onuň burnuna garap at dakypdyrlar)	نوعی ماهی	اوزین برون
Uşak, ownuk-uşak	غلام	اوشاق
Ok	تیر	اوغ/اوق
Ugur(uguna bolmak)	سعادت	اوغر
Ugrur haýýrly	تمنای آرزوی خوب	اوغور بخیر
Uka,	با عقل	اوکا/اوگه
Öwey, öweý dogan	ناتنی	اوگه بی
Öleň (öleň, öleň haý öleň- folklordan)	چمنزار	اولنگ
Ülke	موطن	الکه
Ulus, il-ulus	ایل	اولوس
Onbaşy	فرماندی ده تایی در ارتش	اون باشی
Oýmak(oýmak-oýmak obalar), bölek	طایفه	اویماق
Aýaz	یخبندان	ایاز/ ایاس
Aýak, şerap goýulan aýakly närse	پیاله شرابخوری	ایاغ
Yz ýitirmek	گمراه کردن تعقیب کننده	ایز گم کردن
İdeç? idaç	مقامی در سر رشته داری و خدمات ارتش	ایداج/ایداجی
İt burun, ösümlük	گیاه نسترن	ایت بورنی
Eşek	خر	ایشک
İşik agasy/eýesi, hyzmatkär	خدمتکار	ایشک آقاسی
Ygaak? (yklap ýörmekden?)	سخن چین	ایغاغ
Aýgyr (esrik)	حیوان مست	ایغیر
İl	دوست، یار، طایفه	ایل
Ýylky	اسب وحشی و آزاد	ایلخی
Ý:aýlag (mallary ýaýlaga çykarmak)	بیلاق	ایلاق
İlbegi	بزرگ ایل	ایل بیگ
İlçi	سفیر/سفارتخانه	ایلچی/ایلچی خانه
İlhan	بزرگ ایل	ایلخان
İlgar (il+gar. Gar sözüne T goşulmagy, ony sypat görnüşine öwürüpdür)	غارت	ایلغار
Ylgamyş, ylgamak, ýörtmek sözünden		ایلغامیش
Ýylgyn agajy, ösümlük	نوعی بومی گیاهی است	ایلغین آقاجی
İnji (gelin bolan gyza ata tarapdan berilýän sowgat, injilik)	زمین خالصه که خان به افراد صادق هدیه میکند.	اینجو
B	ب	ب
Baba	پدر	بابا
Bäbek	بابای کوچک	بابک
Bajogly (bajy+ ogly = ýegen)	طلای عثمانی	باج اوغلی/باجاقلو
B:aja	باجناق	باجناق
Baja, häzir parslarda sinema ýa-da beýleki ýerlerde bilek satylýan kiçjik penjereli jaýa diýýärler- gişe	پنجره کوچک	باجه
Bajy	خواهر	باجی
Däri (bar, gümpüldi sesi + T goşulmasy)	باروت	باروت/ بارود
Baslyk, süýji köke	نوعی شیرینی	باسدق/ باسلوق
Baskak, salgyt ýygnaýan adam	مأمور مالیات	باسقاق
Baslyk? Hozdan bişirlen imit	خوراکی از مغز گردو	باسلق
Basma, basmahana = çaphana	چاپ	باسمه

Başmak goraýjy (başmak, aýak gap = köwüş)	پای افزاردار، سازمان حکومتی عهد صفویان	باشماق قورچیسی
Başlyk/ baş börtük	کلاه بزرگ بارانی	باشلق
Başlyk (baş, ýolbaşçy sözünden)	سردار	باشلیق
Başa (algyr)	پرندی شکاری	باشه
Başı, ilbaşy	سردار	باشی
Batlak, batgalyk ýer	باطلاق	باطلاق
?	وسيله قیاس طلا و زر	بالش/بالشاق
Bay	غنی	بای
Bayguş	جغد	بایغوش/بایغوش
Bagyş etmek, bölmek	تقسیم کردن	بخش
Bähr-e türk	آواز دوم از اصول موسیقی ترکی	بحر ترك
Buwg/ buwgarmak	بخار	بخار
Bagty, iner maýa (adam ady, Bagty han)	شتر قوی و سرخرنگ	بُختی
Bagşy, köp zady bilýän adam	مرد دارای اطلاع وسیع، روحانی	بخشی
Bukaw (atyň aýagyna daňylýan demir zynjyr, gyzlaryň boýun bezegi. “ýedi ýyl aşyl boldum boýny bukawly gyza. Folkloridan)	زنجیریکه بر دست و پای چهارپایان می‌بندند.	بخو/ بخاو
Gylyksyz	بد اخلاق	بدقلق
Bire-bir, deň	برابر	برابر
Barak, baryjy, barmak sözünden, «eşekden uludyr, gatyrdan kiçi ýörise bilinmez ýzy bragyň. Magtymguly»	اسب تیزرو	براق/ باراق
Bezemek	آرایش	بزك- دوزك
Barangar? Goşunyň sag tarapy	سمت راست سپاه	برانغار
Bossaançy, bagban	باغبان	بستانچی
Beş/ Bäş? Küşt oýny	بازی نرد	بش
Boşgap, gap-gaç	بشقاب	بشقاب
Boş+ke, çelek	بشکه	بشکه
Başmak/ köwüş	کفش	بشماق/باشماق
Bogaz (Hazayň kenaryndaky Garabogaz köli)	آب باریکه که دو قسمت دریا را بهم وصل میکند	بغاز
Bukça/düwünçek	بغچه	بغچه
Bugra, erkek düýe, iner	شتر نر	بُغرا
Bogma? Bugma? aýallaryň bezegi	نوعی زیور زنانه	بغمه
Bükewül? Bekewül?, ýaşuly, aksakgal	بزرگ و ریش سفید مطبخ	بقاول/بکاول
Buga	گاو نر اصیل	بقه
Bekdaş, han	خان مانند	بکدش
Bekter/ Begter, urş dony	نوعی لباس جنگ	بکتر/بگتر
Begler begi	خان خانان	بکلبک/بیگلربیگی
Beg	خان	بگ
Begres, bir hil mata/ parça	نوعی پارچه	بگرس
Bagmaz?	غم، اندوه	بگماز/بکمز
Bulgur	پیاله	بلغور
Bulak	چشمه	بلاق
Bulak ot	نوعی گیاه، تر تیزك	بولاغ اوتی
Bulamak	آش بی گوشت	بلماج
Ýol beledi, galawuz	راهنما	بلد
Bölek	بخشی، قسمی	بلوك
Monjuk	زیور آلتی است	بنجاق
Bonjuk/Bonjyk=at ýatagy	طوبله	بنجیک
Bonçak	سند مالکیت	بنچاق

Bondukçy? Tüpeñçi	تفنگچی	بندقچی
Beň	بنگ	بنگ
B:orany, imit	خورشتی از اسفناج و ماست	بورانی
Burky, gamyşyň bir görnüşi, ösümlük	نوعی نی	بورغو
Boza? buza?	کفک روی نان	بوز/بوزه
Buwza, şerap «Bozahor ýamany ýasy näbilsin. Magtymguly»	نوعی شراب از برنج و جو	بوزه
Batyr	بهادر	بهادر
Baýram	بهرام	بهرام
Biýaban, y:aban	صحرا	بیابان
Baýat/ Baýaty, Oguzlaryň 24 taýpasynyň biri	۱-نام طایفه ایست ترکی ۲- آواز ایست عامه پسند، بیات ترك، بیات اصفهان...	بیات/ مقام بیات
Hatyn	خاتون	بی بی
T:aysyz	بی تا	بی تا
Baýdak	پرچم	بیدق/بیرق
Beglik	مقام و رتبه	بیکی
Begim, patyşanyň ecesiniň lakamy	ملکه مادر	بیگم
P	پ	پ
Papak, telpek	کلاه	پاپاخ
Patuk, üýşülýän yer, baýdagyň dikilyän ýeri	جای نصب پرچم	پاتوق
Barys	یوز پلنگ	پارس/بارس
Barysçy, awçy	صیاد یوز پلنگ	بارسچی
Parça-parça, bölek-bölek	پاره-پاره	پاره/پاره-پاره
Paşay, han (häzir gökleňlerde tire ady)	خان	پاش/پاشالیق/پاشای
Palyk, dolak	نوعی جوراب دستباف	پالیک
Palan, eşegiň palany	پالان	پالان
Peýnir	پنیر	پنیر
Boş	پوچ	پوچ
Pyçak	کارد	پچق/پچاق/پچک
Porbinçi/ Parbinçi, kesellän itleri sagaltmak üçin okalýan dogra	دعا برای شفای سگان بیمار	پربین
Perçem, Baýdak	پرچم	پرچم
Perwançy, gaznaçy	خزانہ دار	پروانچی
Peş (ak peşeneli adam), selle	عمامه مانند	پش/فش
Garawulbaşy	سرنگهبان	پیش قراول
Pekmez, begmaz? şerap	دوشاب، شراب	پکمز/بگماز
T	ت	ت
T:araj, yagmalamak	تاراج	تاراج
Tabuwg, esgeriň çes bermegi	سلام خاصی که افراد با سر باز و برهنه، دست راست را به گوش رسانده، کرنش کنان به سران ترك میدادند. کلمه سرباز محتملاً از اینجا آمده و ترجمه شده آنست.	تابوغ
Taba, yaglawy, balyk bişirilýän gap	نوعی ظرف، ماهی تابه	تابه
T:abak, gap-gaç	ظرف	تاباق
D:ag	کوه	تاخ/تاغ/داغ
Taşak, çapar, ýyndam	چابک	تاشاک
Tag, yumur(togalak+tag, sypat) yumurtga	تخم مرغ	تاغ
Talaň	تاراج	تالان
Tazy	سگ شکاری	تازی
Taňry	توانگری	تانگری
Tow, tow bermek, towlamak	پیچ	تاو

Taý, jübit	جفت	تای
Tanyk, siňe syn etmek, şaýat	در کاری خوب نگرستن	تانق
Tagta gapy, göçebe halky zor bilen bir ýerde oturtmak	اسكان اجباری ایلات	تخته قابو کردن
Tokmak	پتک	تخماق
Der, derlemek	متضاد خشك	تر
Tarhan, Türk şazadasynyň lakamy, erkin adam	شاهزاده ترك معاف از مالیات	ترخان
Türkäne, Türken hatyn	لقب زنان ارجمند ترك	تركان
Tarnas, ok ýaýdan çykandaky sesi	صدایی كه بهنگام خروج تیر از كمان ایجاد میشود.	ترناس
Tasma, tesme	رشتی چرمین	تسمه
Täk, syňar, jübüt däl	فرد	تک
Tike, bölek	بخش	تکه(تیكکه)
Dikleltge, dikeltgi, eýer astyndaky keçe	نمد زیر زین	تكلتو
Düwme, ilik	دگمه	تكمه/دگمه
Teke	بز نر	تکه
Tegin= şazada	پهلوان، شجاع/ الپ تکیں	تکین
Tagma, möhir	مهر	تمغا
Tomus, rimlerde aý ady	تابستان، نام ماه در رومی	تموز
Taňsyk, palçykdan ýasalýan küýze...	هر چیز نفیس	تنسوق/تانسوخ
Teňňe	آهن سفید، نام پول	تنکه
Torba	توبره	توبره
Top/Topçy	توپ جنگی	توپ/توپچی
Topuz, gürz	گرز	توپوز
Tuwz? Toz (Beýrek altyn tozly ýaýny aldy = Gorkut ata dessanynda)	پوست نازك و محكم تیر كه به كمان و زین اسب می‌بندند	توز
Düşek	توشك، زیر انداز	توشك
Perçem, baýdak	پرچم	توغ/توغ
Tük, tüy	يك دسته پشم و مو	توك
Teleke etmek, erbet ýagdaýa düşürmek	غارت کردن	تلکه کردن
Tulama/nasus	تلمبه	تلمبه
Temen, biyz	جوالدوز	تمنه
Topuk, säginmek	توپوق زدن هنگام سخن	توپوق
Tütün	توتون	توتون
Tümen, müň esgeriň başlygy, Eyranda pul birligi	ده هزار، فرماندی ده هزار سرباز، امیر تومان	تومان
Taýýar	مهیا	تیار
Direg		تیرك
Timaç, tumaç? G:ön	چرم دباغی	تیماچ
Demir	آهن	تیمور
Tiýuwl? Wepaly esgerlere şa tarapyndan berilýän mülk	واگذاری زمین از سوی پادشاه به افراد خدمتگذار	تیول
J	ج	ج
Jabolsa, maksat günbatar. «Saçak ýazyň jabolgadan tä jolbolsa çenli»	منظور مغرب است. مثال: سفر پهن کنید از جابلقا(شرق) تا جابلسا و منظور از آن وسعت مکان میباشد.	جابلسا
Seňner, buky	سنگر	جان پناه
Jatak/çatak, öý direginiň üstünde goýulýan deşik tagta	تخته سوراخ كه بر سر ستون خیمه گذارند	جاتاغ/چاتاق
J:atda, ýol	راه	جاده
Jar/ jar çekmek	ندا	جار
Jar/ýap, ýap gazmak	جوى كندن	جار كندن

Jar boljar, wadasynda durmagy islemek	طلب و عده	جار بلجار
Jüpbe/ d:on	نوعی لباس	جبه
Jyda/ ide, jadyçylaň ulanýan daşy	سنگ جادو	جدا/یده
Jydamyşy = jadylamak, jadyçylaň gar ýagdyrmak üçin okaýan dogasy	دعا و سحر مخصوصی نزول برف حتی در زمستان	جدامیشی
Jyrangar, leşgeriň sol tarapy	طرف چپ سپاه، متضاد برانقار	جرانگار
Jigin, gamyşlyk	نیزار	جگن/جیگین
Jul, atyň july	پوشش اسب	جل
Jyn:ak: Eyeriň gaşy	تسمه رکاب و زین	جناغ
Jinneke, mis pul (jinnek zadym ýok)	مسکوک مسین کوچک عهد قاجار	جندک
Çuwal	کیسه بزرگ	جوال
Köp, çok	زیاد	جوخ/چوق/چوخ
Juha, esgerler topary, çoh sözünden bolsa gerek	گروه نظامی	جوخه
Jöwşen, demir don	لباس رزم	جوشن
Julh, ýüňden dokalan mata, jul sözünden	نوعی پارچه پشمین	جولخ
Jyga, börük (jygaly gyz, Göroglydaky Jygaly beg = başy demir börüklü ýigit)	کلاه دخترانه	جغه
Jeň, urş	جنگ	جنگ
J:oya	جوی-آب	جوی
J:oşmak sözünden	جوش-یدن	جوش
Jeren	آهو	جیران
Ç	چ	چ
Çapmak, çabuk	چابک	چابک
Çabuksowar, atoglan	چابک سوار	چابک سوار
Çapaty, çelpek	نوعی نان روغنی	چاپاتی
Çapar	تازنده اسب	چاپار
Çatak, 1.ýoluň çatylýan ýeri, 2. kyn, iş çatak		چاتاغ/جاتاغ
Çadyr, çatma. “Öz çatmajygym, garynym açyp ýatmajygym” (nakyl)	چاتمه/ چادر	چاتمه
Tüpeňleri çatyp goýmak	اصطلاحی در ارتش	چاتمه فنگ کردن
Çakan, ýalançy, ýylan ýaly çakan	چاخان/ حقه باز	چاخان
Çargat, baş örtgi	روسری	چاخچور/چاقچور
Çakmak, çakmak daş	سنگ آتشزنه	چاخماق/چخماغ
Çadyr	چادر	چادر
Çarwa, maldar	چاروا، مالدار	چاروا
Çaryk	چاروغ، نوعی کفش	چاروغ/چاروق
Ç:ag. (çagdyr bu çaglar- Magtymguly)	سلامتی، فربه گی	چاق
Ç:ag, çagdaş, döwrebap	زمان	چاق
Çaky	چاقو	چاقو
Keypi çag	سرزندگی	چاقی/ کیف چاقی
Çäk, dilnen	پاره گی	چاک
Çatyr, şatyr. Şanyň buýrugyny bir kemsiz ýerine ýetirýän	نوکری	چاتر
Çekiç	چکش	چاکوچ/ چکوچ
Ç:al, çal goýun	دو رنگ	چال
Çalak, çalt sözünden	چالاک	چالاک
Çalyjy, tamdyrany çalan bagşy	نوازنده	چالانچی
Çalyş, çalyşmak sözünden	زدو خورد	چالش
Çalyk	دو تکه چوب که کودکان با آن بازی میکنند	چالیک
Çaw? Gihatu döwründe ýörgünli bolan kagyz pul	پول کاغذی رایج زمان گیخاتو خان در ایران سال ۶۹۳ ه. ق	چاو

Çowdur, ösümlük	نوعی علف	چاودار
Çawuş, kerwönbaşy	قافله سالار	چاوش
Çypar	دو رنگ	چپار
Çapak, kiçijik balyk	نوعی ماهی کوچک	چپاغ
Çapawul	غارت	چپاول
Çeperi	نرده	چپر
Çebiş	بزغاله یکساله	چپیش
Çopuk	چیق	چیق
Çapmak, talamak	غارت	چپو
Çetir, çetremek, ağaç çetredi (çetridi). Ýagyşa garşy ulanylýan çetir şu sözden	چتر	چتر
Çatylan goş, göçmäge taýýarlyk, ýük	بارو بنه	چاتلان قوش
Çiçek, gül (Banu çiçek- Gorkut ata dessanynda)	گل	چچک
Çagala? Badam	چغاله-بادام	چغاله
Çörek	چورک/ نان	چرک
Ýeni (täze) çeri, çeri+k, meýletin esger	سربازان داوطلب	چریک
Çok(köp) sag bol, harby salam	در ارتش ایران تا اوایل پهلوی صاحبمنصبان برای ابراز رضایت از سربازان اطلاق میکردند.	چخ صاغل
Çyg, ýele, ýagyşa garşy penjerä tutulýan tuty	پرده ایکه از چوبهای باریک میسازند.	چبغ
Çygrat? çekize	نوعی ماست که آب آنرا بگیرند	چغرات/جغرات
Şugul, şugulçy	خبرچینی	چغل/چو غول
Çykçyga, jykjyga, sesden dörän söz	ابزار سازیکه از چوب سازند	چقچقه
Çakyr, şerap	شراب	چقر
Çekme, ädik	چکمه	چکمه
Jik/ jyk(azajyk)	بسیار کوچک	چکه
Çegur, tamdyra	سازیکه نزد ترکمنها رایج است.	چگر/چو غور
Çel? Sag eli, sol aýagy ak reňkli at	اسبی که دست راست و پای چپ آن سفید باشد	چل
Çolak, leň, çalynan, çapylan, ýolunan sözlerden	لنگ	چلاق
Çelpase, kelpaze (Kelpezä ýuwturmaz ajdar maslygyn-Magtymguly)	مارمولک	چلپاسه
Çelek	کاسه چوبین، سطل آبکشی	چلک
Çalman, ynanjaň	زودباور	چلمن
Çille, ýaýyň çillesi	زه کمان	چله
Çmmalmak, çommalyp oturmak	چنباتمه زدن	چنباتمه
Çem, çem geren ýerde	چم پیدا کردن	چم
Çomak, gürzi, çommak	چماق	چماق
Çemçakı? Esgerleriň darak bilen iňňe goýýan haltajyklary	کسیه کوچکی سربازان در آن شانه و سوزن گذارند.	چمچاق
Çemçe	قاشق چوبی	چمچه
Çemhal, hyrly tüpeň	تفنگ سرپر قدیمی	چمخال
Çanta, gapjyk	کیف دستی	چنته
Çöp, ot-çöp	نوعی علف	چوبلمه
Çopan	چوپان	چوپان
Çük, erkeklik organy	آلت مردانگی	چوک
Çöl, çöl-biýaban	بیابان	چول
Zaň, ýaň, jaň	زنگ	زنگ
H	خ	خ
Hatyn	خاتون	خاتون

H:akan, Türk soltanlarynyň tituly	عنوان پادشاه ترکان	خاقان
Hakanlaryň hakany, titul	اصطلاح: شاه شاهان	خاقان الخواقین
Han	خان	خان
Hyrly, hyrly tüpeň	نبله تفنگ	خان تفنگ
Hanlyk	خانخانی	خانخانی
Hanym, hanym-janym	عنوان احترام به زنان	خانم
Hana (Han+öyi)	خانه	خانه
Hytaw? Şyrmaýy	دندان دراز/عاج ماهی وال	ختو
Gazna, hazyna	خزانه	خزانه، هزینه
Goç	قوچ	خوچ/قوچ
Gulbaş, leşger başy	فرمانده	خیلباش
Hyltaş (ta, daş = topardeş, atdeş, boýdaş, ýoldaş sözlerinde gelýän daş= deňlik manysyda)	همگروه	خیلتاش
D	د	د
Daýy	دایی	دایی
Dädeş	داداش	داداش
Dadbeg (d:dayňa ýetişýän beg)	رئیس قاضی	دادبگ
Däde, şalaryň ogluny terbiýeleýän hyzmatkär	غلامیکه از کودکی خدمت کند.	دادو
D:aruga? Garawul	نگهبان	داروغه
Dädeş	مخفف داداش	داهش(اصطلاح لوطیها)
Dag çekmek, tagmalamak. (“Maňlaýyna arap dagy çekilen. Nakyl)	داغ کردن اسب و غیره	داغ
Dag	کوه	داغ
Dargan	ویران، پراکنده	داغان/داغون
Dakuw?	۱- تیر بی پر ۲- یابینجه	داقو
Tanyş, tanyşmak, d:neşgaah-da tanyş, bilim alynýan ýer	علم، آگاهی	دانش
Däde, Däde gorkut	پدر، پدربزرگ	دده
Tussag	زندان	دوستاق/دوستاخ
Düşek	زیر انداز	دشک/تشک
Dikel/Dikeltge	دکل	دکل/دکل کشتی
Dolamak, maýa atylan süýt	شیری که بعد از مایه بسته شود.	دلماک
Dolama, üzümiň ýapragyna dolap bişirilýän imit	نوعی غذا	دلمه
Dymmak/ dymmak sözünden	گرفتگی	دمغ/دمغ شدن
Dümmük, dep, deprek	دنبک	دنبک
D:odurga, gökleňlerde taysa ady, igdiş at	اسب اکدش، دورگه نام طایفه ترکمن	دودرغه
Durak, üstüne täze süýt guýlan çal ýa-da gatyk	دوغ و ماستی که در آن شیر دوشیده باشند.	دوراغ/دوراق
İki gul, ekiz çağa	دوقلو	دوقلو(فارسی- ترکی)
Duman, gay, tupan	طوفان	دومن/دومان
Direg	تکیه گاه	دیرک
Düzmek, üç düzümlü oýny	دوختن ۲- نام بازی: اوچ دوزوم	دوز/دوخت و دوز
Dilmaç, terjimeçi	مترجم	دیلماچ
Reňk	رنگ	رنگ
Zülük, sülük	زالو: مکند خون	زالو
Zer+düş(tzyr =1.köp, 2- zyr =sary reňk Düş: düye. Zerdüş = Köp sary düyeli adam	زردشت	زردشت
S	س	س
Satgen? Uly şerap käsesi	پیاله بزرگ باده نوشی	ساتگن/ساتگن
S:aç, çörek bişirilýän uly hem ýasy gap	تابه نان پزی	ساج
Saçak	جامه و لوازم آرایش که	ساقچ

	يکروز پيش از عروسی خانوادى داماد بمنزل عروس میفرستد	
Seçme, aw tüpeňň okjagazlary	ساجمه	ساجمه
S:ajuk? salgyt	عوارض مخصوص پذیرایی دوره آق قویونلو	ساجوق
Saklaw, saklamak, goramak sözünden	نگهبانی	ساخلو
S:aryk? Uwjuna zynjyr daňylyp agaçdan ýasalýan ýarag, Türkmenlerde taýpa ady	نوعی سلاح چوبی که بر سر آن زنجیر کوتاه می بستند.	ساریخ/ سالیخ
Suwbaşy, subaý	رئیس نظمیة	سوباشی
Sygrak, şerap küýzesi (Kapryň gyzlaryna sygrak sürdördiler. Gorkut ata dessanynda)	کاسه و کوزه لوله دار	سغراق
Syklama? Ýumruk urmak	ضربه زدن با مشت بسته در حالیکه انگشت شست بیرون باشد.	سقلمه
Syknak, sygynmak sözünden bolmagay ahmal	اختیار	سقناق
S:al, agaçlary bir-birine daňyp ýasalýan gämi. (Suw ýüzünde gezdire saly sen- Magtymguly)	تخته ای از دو بهم پیوسته که برای گذر از آب استفاده ککند.	سل
Sallana-sallana, nâzli ýöremek	خرامیدن	سلانه- سلانه
Soltany, bike	عنوانی که به ملکه اطلاق میشود.	سلطانم
Sanjak, baýdak	۱- سوزن ۲- پرچم	سنجاق
Temenlik, mör-möjek	حشره ایست	سنجاقک
Sanjar/ sançmak, sünçmek	۱- نام پادشاه ترکمن ۲- باز شکاری ۳- فروبردن	سنجر
Sekiz ýyldyz, şum görülyän ýyldyzlar topary	هشت ستاره که منجمان آنرا منحوس میدانستند.	سکز بلدوز
Seňk/ seňsirmek sözünden bolmagy mümkin	سنگ	سنگ
Sawar/sürmek	سوار شدن	سوار
Sürmek, döwrany sürmek, hoş geçirmek	جشن و سرور	سور- چهارشنبه سوری
Sürtme, buzda, garda sürçüp gidýän arabajyk	نوعی ارابه	سورتمه
Sürüji, paýtunçy	درشکه ران	سوردی
Sürsat, sülsat	آذوقه	سورسات
Süren, hüjüm wagty edilýän gyk-bak	یورش، غوغا بهنگام حمله	سورن
Sowgat	سوغات	سوغات
Soluk, ýan torba	خورچین همراه سفر	سولوق
Söýgüli	سوگلی	سوگلی
Surgal? Şanyň töweregindäkilere berýän mülki	زمینی که شاه به اطرافیان بخشد	سیورغال
Söýer+gamyş, söýülme	عنایت	سیورغامیش
Sag, sag-aman	خوب و سالم	صاغ
S:agar, şerap bulgury	ساغر، ساغری	صاغری
Ş	ش	ش
Şamak «agşamyň şamagy solak görüner- aýdymdan»	پیشبندی که زنان هنگام پخت و پز به دامن میبندند	شماق/ شاماق
Şuluk, çokluk, köplük, ýitirmek	از دست دادن	شلوق
Şyltyk atmak	تهمت زدن	شلناق
Şapalak, şapbat	سبلی زدن	شپلاق
Çorba	نوعی غذا	شوربا
İşsek	بره ۶ ماهه	شیشک
Çyşlik, çişe düzmek	کباب شیشلیک	شیشلیک
T	ط	ط
Tabur, topar sözünden gelen bolmagy ahmal	صف، فوج، کتیه	طابور
Tahya/ böruk	کلاه دخترانه	طاقیه

Targan, tarhan, Tarkan, leşer	انبوه لشکر	طرغان
Tirmek, düýrmek, ýygnanmak	گرد آمدن	طیرمک
Targur? sowgat	پیشکش	طرغور
Targak, garawul	محافظ و نگهبان	طرقاق
Torumtaý, aw guşy, (Oguzlarda ungun (mukaddes saýylan haýwan)	باز شکاری	طرمئای
Tuwgun, aw guşy, (Oguzlarda ungun (mukaddes saýylan haýwan)	شاهین	طغان
Tagra? Togra? Şanyň permany ýazylan hat	نوعی مکتوب	طغری
Torgaý? perman	فرمان، منشور	طورغای/ طرقة
Togrol, aw guşy, Seljukly soltan	اسم پادشاه، باز شکاری	طغرل
Toý	جشن	طو/ طوی
Top	توپ جنگی	طوپ/ توپ
Tozgu? Atly-abraýly adamlara hödürlenýän hanar	طعامیکه پیشکش بزرگان کنند	طوزغو
Tuwg, baydak	پرچم	طوغ/ توغ
T:agan, gazynyň tagany	سه پایه اجاق	طوغان/ طغان
Apy tupan	طوفان	طوفان
Uly, uly gapy, köşk, saraý	بزرگ، عالی قاپو	عالی
Alyk? Azyka sözünden bolmagy ahmal	خوراك اسبان	علیق
G	غ	غ دخیرا در نوشتار فارسی برای زدودن ریشه کلمات ترکی / عربی، نوشتن غ بجای ق رواج یافت. [گورگنلی]
Garym-gatym	قاراشمیش	غاراشمیش
G:aret, talaň	غارت	غارت
Gazayagy, otuň ady	نوعی گیاه	غاز اباغی
Gazbegi, puluň bir görnişi	واحدی برای مسكوك در عهد صفوی که آنرا پول هم میگفتند	غازبیک
G:azan	دیگ	غازغان/ قازان
Gazalak, deňiz guşy	مرغ دریایی سواحل خزر	غازالاق
Galy/ haly	قالی	غالین
Aara çöp atmak	مزاحم شدن	غامیش گذاشتن
Gangara-landmak	بیماری سیاه شدن خون	غانغرایا
Gajar, aw guşy, palçy	۱- فالگیر ۲- باز شکاری	عجر
Gajarçy, awçy, belet	راهنما	عجرچی
Gyjak	کمانچه	غچک/ غژک
Gyzylala-balyk	نوعی ماهی	غزل آله/ قزل آلا
Goç	فوج	غوچ
Guwrt, möjek	گرگ	غورت
G:owra, üzüm suwy	آب انگور	غوره
Gorag, goralýan ýer	محل حفاظت شده	غورق/ قرق
Guşat, gabamakdan, bir ýere dolap salmakdan, agyl	نوعی آغل	غوشاد/ قوشات
Gultaş/ guldaş, urş börügi	کلاه خود	غولتاش
Gygaç, gyýyp, kesip gaçmak	زیگزاك	غیغاچ
Q	ق	ق این حرف در فارسی نیست (معین. زیر حرف ق)
G:an, Hakan	پادشاه بزرگ	قان
Ga-aanjy, Hakanyň goraýjysy	محافظ اموال قان	قآنجی
G:ap, aşyk	۱- ظرف ۲- قاب بازی	قاب
Gapturga, hat saklanýan gapjyk	صندوقچه نامه	قابتورغه

Gapyjy, garawul	نگهبان در	قاجبی/ قاپوچی
G:aplyk, altyn gapyrjak	جعبه کوچک زرین	قابلق
G:aplama, nahar bişirilýän gaplama	نوعی ظرف	قابلمه
G:abyk, agajyň gabygy	پوست درخت و...	قابوق
Kapak, bir hil kădi	نوعی کدو	قابوق
Gapy	در	قابو
Gatyk, ysmanakdan we gatykdan bişirilýän nahar	نوعی خورشت با ماست و اسفناج	قاتق
Gatma, atyň ýaly we gurugy	موی دم و یال اسب	قاتمه
Gatmak, garmak	در هم آمیختن	قاتی/ قاطی
Gatym-gatym	اصطلاح: در هم آمیختن	قاتی- پاتی
G:aç, dilim	۱- قاچ زین ۲- قطعه خربزه	قاچ
Gaçak, bikanun iş	کار غیرقانونی	قاچاق
Gaç-gaç, bölek-bölek	قطعه- قطعه	قاچ- قاچ
G:ar	برف، سفید	قار
Garatäç, ösümlik	گیاهی است	قاراتاچ
Garyşmak	بهم ریخته	قاراشمیش
Garpyz	هندوانه	قاربوز
Garç, kömelek	در فارسی ق و در عربی چ نیست، شاید این کلمه ترکی باشد؟ آ. گ	قارچ؟
Garsak, torsuk	جانور است	قارساق
Garmak, balyk awlanýan çeňňek	چنگککی که بر سر دام ماهی نصب کنند.	قارماق
Garny yaryk, ösümlik, Türkmentsähranyň Akgala şäheriniň 10km dermîrgazyndaky uly depe	۱- گیاهی است ۲- محلی در شمال آق قالا ترکمنصحرا	قارنی یاروق
G:az, guş ady	پرنده ایست	قاز
G:aş, göz-gaş	ابرو	قاس[قاش]
Gaşyk çemçe	قاشق	قاشق
Gaşgarly, gap-gaç	نوعی ظرف چینی	قاشغری
Gaşyk urmak däbi	از مراسم شب چهارشنبه سوری ترکان	قاشق زنی
Kak, gawunyň kaky	گوشت و یا میوه خشک شده	قاق
G:ak, aňkaw	عقب ماندگی عقلی، عقب ماندن اسب در مسابقات	قاق/ قاق شدن
Galpak, telpek	نوعی کلاه	قالپاق
Galtak, galtga	زین اسب	قالتاق
Galynja, guş ady	پرنده ایست = فاخته	قالنجه
G:aly, haly	قالی	قالی
Gama, hanjar	خنجر	قامه/ قمه
Gamyş	نی	قامیش
Gawluk, gapjyk	کیف دستی	قاولوغ
Gawut, köke, şeker	شیرینی	قاووت
Gawun	خربزه	قاوون
Gaýyk	قایق	قایق
G:aýyn	برادر شوهر/ زن	قاین
Gabak? Meýdanda dikilyän uly agaç	چوبی بلند که در میدان نصب کنند.	قباق
Gapçur, salgyt	مالیات، باج	قېچور
Gybrak, çabyk, ýyndan	چابک	قېراق
Gapyrga	استخوان پهلوی	قېرغه
Gapan	قیان: وسیله توزین	قیان
Gapy	در	قېو
Gopuz, gowuz	نوعی ساز	قېوز

Gatırmak, peýdasyz	بی مصرف	قترماق
Gatsyz, bagtsyz	بدبخت	قتسز
Gutly, mübärek	مبارك	قتلغ
Gajar, Türk taýpalaryndan, aw guşy, saz mukamy	۱- طایفه ایست از ترکان ۲- یکی از گوشه های موسیقی شور ۳- باز شکاری	قجر
Goçgar	قوچ	قچقار
Gadagan, yasak	قدغن	قدغن
Gyran, pul birligi	واح پول	قران
Gyrgawul, guş ady	قرقاؤل	قرقاؤل
Gara agaç, ösümlik	گیاهی است	قره آغاچ
Garabuga, urş esbaby	منجنیق جنگی	قرا بغا
Garaçory, söweşjeň	شمشیردار	قراچوری
Gara sungar, aw guşy	باز شکاری	قراسنقر
Garasüren, kerwön garawuly	محافظین قافله	قره سورن
Garatat, ösümlik	گیاهی است	قرا طاطا/ قاط
Garatawuk	سار سیاه	قراطوخ
Garatuwgun	باز شکاری	قراطغان
Garakçy	سارق	قراق/ قراقچی
Garaguş, aw guşy	باز شکاری	قراقوش
Garagurt	ماست جوشانده آب گرفته	قراقورت
Gurban	ترکش	قربان
Gurt/ yuwduw	یک جرعه آب...	قورت
G:orçy, gorhanaçy, ýarag saklaýan adam	اسلحه بان	قرچی/ قورچی
Gyrgy, aw guşy	باز شکاری	قرقی
Gyrmyz, gyzył	نوعی رنگ است	قرمز
Gurrumsak, sögünç	نوعی فحش	قورمساق
Garmut?	مخلوط کاه و جو	قرموت
Gowurma, imit ady	نوعی خورشت با گوشت و سبزی	قرمه
Gyrmak	کنیز	قرناق
Gara	سیاه	قره
Garabiyn, tüpeň ady	نوعی تفنگ	قره بینه/ بینا/ کارابین
Garapazy, ösümlik	نوعی علف	قره پازی
Garatiken	نوعی علف	قره تیکان
Garagulak, ösümlik	علفی است.	قره قولاغ
Gargy tüýdük	ابزار موسیقی	قره نی
Garaýarag	رساننده ملزومات و اسلحه در قشون صفویان	قره یراق
Gyzyl/ Gyzylala	قرمز. نوعی ماهی	قزل/ قزل آلا
Gyzylbaş	نام دسته و طایفه ای ترکی	قزلباش
? bir hil ilik, düwme	نوعی دکمه	قزن قفلی
Gysrak	مادیان	قسراق
Gyşgyramak, goh-galmagal turuzmak	جار و جنجال	قشقرق
Gyşlak	قشلاق	قشلاق
Gyşlamak	کوچ زمستانی	قشلامیشی
Goşun	قشون	قشون
Kaşañ, owadan	قشنگ	قشنگ
Gaşaw/gaymak	قشو کشیدن بر اسب	قشو
Kant	قند	قند
Gul	بنده	قل
Kelaç	۱- کشش کمان. ۲- وسیله دنده عوض کردن در ماشین	قلاچ/کلاج
Gulaç? At ýörişi, ýörtme	جستن اسب	قلاچ

Gulaçuw	جام و ظرفی از چرم	قلاچو
Gallaç, sergezzan	بی نام و ننگ، میخواره	قلاش
Kelak, garga	کلاغ	قلاغ
Golan/Gulan? Süri maldan alynýan salgyt	مالیات گله	قلان
Gulan	گورخر [ترجمه قلان]	قلان
Galwuz	راهنمای راه	قلاووز/ قلاغوز
Gylyç	شمشیر	قلج/ قلیچ
Gulçak, gürz	دستانه آهنی سربازان قدیم	قلچاق
Guldur, urşak batyr	قلدر محله	قلدر
Gullak, pul tygşytlanýan küyezejik	صندوقچه پس انداز پول	قلک
Gulmaş	هرزه	قلماش
Gum\ Gumdag	نام شهر. قم بمعنی خاک و کویر	قم
Gamçy	تازیانه	قمچی
Kymys	نوعی شراب از شیر مادیان	قمیز
Gangala, salgydyň bir görnüşi	نوعی مالیات	قنغلا
Gundag, gundamak	قنداق بچه	قنداق
Gonuk, myhman	مهمان، طایفه ای از اوغوزان	قنق
Guw, guş ady	پرنده ایست	قو
G:oz, hoz	قوز پشت	قوز
Guty, gap	قو طی	قوتی/قو طی
G:orhana	اسلحه خانه	قورخانه
Gurbaka	قورباغه	قورباغه
Gurultaý	انجمن	قورلتای
Gurmaç, bugdaý	گندم بریان	قورماچ
Goz/hoz	گردو	قوز
Guş	پرنده شکاری	قوش
Güýçli	پر زور	قوی
Gahryman	قهرمان	قهرمان/ کهرمان
Gytul?Gaytawul? leşgeriň dynç alýan ýeri	محل استراحت اردو	قیتول
Gaýcy	وسيله برش	قیچی
Gaýyş	چرمی که سلمانی تیغ تیز کند.	قیش
Gaýmak	سرشیر [ترجمه قیماغ]	قیماغ
Gyma, gymmak	گوشت ریز- ریز	قیمه
Gynamak	شکنجه	قین [شاید کین از این باشد]
K	ك	ك
Arany sazlaşdyryjy (termin)	اصطلاحیست	کار چاق کن
Qaqa	برادر؟	کاکا
Kalbas(gol+bas)	نوعی غذا	کالباس
Kepir, balygyň bir görnüşi	نوعی ماهی	کپور
Köpek ogly, sögünç	دشنام	کپه اوغلی
Görnüş, egilip salam bermek	تعظیم	کرنش
Kelent, çeper çekmek, küren obası	حلقه زدن، میدان اسبدوانی، جای صف کشیدن سپاه	کرنزدن
Keşik, nobatçy	نگهبانی	کشیک
Kelte	کوتاه	کلته
Külçe	کلوچه	کلوچه
Kümeçden, tüwüden bişirlýän bir hil köke	نوعی شیرینی	کماج
Kempir	پیروزن	کمپیر
Geñeş	مشورت	کنکاش
Geñeşistan, parlament	از عهد مشروطیت این کلمه به تصور اینکه فارسی است به "مجلس شور" اطلاق شد	کنکاشستان

	و گروهی آنرا بکار بردند ولی بزودی متروک گشت [وقتی فهمیدند ترکی است جلوی استعمالش را گرفتند . گ]	
Kutal? Goşmaça at	اسب سواری، اسب یدک	کوتال
Kötek, kötekleme, urmak	عصا، دسته هاون، ضربه	کوتک
Kötel, dag ýamajy	تپه، گردنه	کوتل
Göç	کوچ	کوچ
Köçe, geçmek, göçmek sözünden bolmaly	کوچه	کوچه
Kiçi	کوچک	کوچک
Gödek, akly kämilleşmedik	کودک	کودک
Köse	کوسه: مرد بی ریش	کوسه
Goş, goşuşmak, gaýrat etmek	کوشش	کوش/ کوشش
Gök reňk	کبود	کوک
Kök, dikişde düwün bilen bir ýeri belli etmek	کوک-زدن بر لباس	کوک
Gökleň, Türkmende taýpa ady	علفی است. طایفه ترکمن	کوکلان
Göğüldaş, süýtdeş dogan	برادر رضاعی(شیرخواره)	کوکلتاش
Kulak, g:om, tolkun	کولاک	کولاک
Kömek	کمک	کومک
G	گ	گ
Geplemek	گپ زدن	گپ
Getir, getirmek, esgerleriň jalbarlaryny çekmek	گنر کردن شلوار در ارتش	گنر
Gädik, Alburz dagynda ýer ady	شکاف. نام محلی در کوه البرز	گدوک
Gerek-ýarag	حامی، پشتیبان	گرك-یراق
Gereyli, Türklerde tire ady, saz mukamy	قطعه ایست ضربی در دستگاه موسیقی شور که در پردی شهناز نواخته میشود. طایفه ای ترکی	گریلی
Gezlik, sapy süňden owadan pyçak	کارد کوچک دسته دار. پرده درمی که بر طرف خارجی چشم اسب نهند.	گزلیک
Gezme, garawul	پاسبان شب	گزمه
Gül/gülmek, açylmak	گل~لاله	گل
Gelen-giden, tüpeňdäki mäşe	وسيله ای در تفنگ. رونده و آینده	گلنگدن
Gubalak, ösümlik	گیاه سماروغ	گوبلك
Oturýer	سرین، کفل	گوت(ارامی-ترکی)
Güýç	زور	گوچ
Gude, göwre	تن و بدن	گوده
Gürhan/Gurhan? Gurhanly Türk döwleti, Gara Hytaýly	لقب شاهان گورحانی/ قره ختایی	گور حان
Görk, gözellik	زیبایی	گورك
Köreken, giýewi	داماد	گورکان
Güran? Goşunyň halka guran wagty	حلقه ایکه در لشکر در گرد چیزی تشکیل دهند. نوعی اردوگاه سنگربندی شده	گورن
Görnüş, egilip salam bermek	تعظیم	گورنش
Göz	چشم	گوز
Gözkerme, hoza zyýan berýän närise	آفت گردو	گوزکرمه
Gözgulak, ösümlik	میوه درخت سرو	گوزکلاغ
Gök, mawy	آبی، آسمان	گوك
Gö:l/ Köl	تالاب	گول
Kulak, g:om, tolkun	موج بزرگ	گولاک

Giç, ýetişmedik, akyl kasesi dolmadyk	عقب مانده	گیج
L	ل	ل
Lap: lap dogry, tüys dogry	عیناً: لاپ سفید	لاپ
Laçy, ösümlük	گیاه هل	لاچی (الاجی)
Laçyn, aw guşy	شاهین. نام مردان در ترکی	لاچین
Läş, talaň	تاراج، غارت	لاش
L:ak atmak, degişmek	هزل و شوخی	لاق
Läle	لالایی	لالایی
Läliksiretmek, hanlaryň lälik ogluny terbiýeleýän	للیگی بزرگان کردن	لله بگی
Letirtmek? Çöregi çaýa batyrmak	نانی که آب بسیار داشته و خوب برشته نباشد. نان را در چای لترمه کردن	لترتمة
Leçek, çadyr, baş örtgi	چادر	لچک
Kagşamak, titremek	لرزه	لخشه
Mavera un-nahr, saz mukamy	یکی از گوشه های مخصوص راست پنجگاه که شباهت به افشاری دارد.	ماوراءالنهر
Mäşe, ot tutgyç, tüpeň mäsesi	ماشه-تفنگ	ماشه
Maral, keýik	گاو کوهی!	مرال
Mesge yag	روغن ناگداخته	مسکه
Monjuk, baýdagyň başynadaky gupba, aýal bezegi	قبه ایکه بر سر پرچم نصب کنند. زیور زنانه	منجوق
Maňňal	منقل	منقل
Näçag, näsag, keýpi ýerinde däl	بیمار	ناچاق
Yz ýitirmek	اصطلاح: رد گم کردن.	نعل وارونه زدن
Now bäbek, täze dogan bäbek	نوباه	نوباه
Otag	خیمه، اتاق	وثاغ
Otakbaşy	سردستی غلامان	وثاق باشی
? gelin	عروس	ویو/ بیوک
? Her işe goşulmak	اصطلاح: در هر کاری دخالت	هر دیگی چمچه
Ý	ی	ی
Ýaby	یابو	یابو
Ýatagan, motordäki aýlam-aýlam demir	یاتاغان، ایزاری در موتور	یاتاغان
Ýatugan? Saz guraly	نوعی ساز ۱۷ تار	یاتوغان
Ýarag	اسلحه	یراق
Ýardanguly, aňyrsy belli bolmadyk kişi, samsyk	اصطلاح: کسیکه هویتش مجهول باشد، افراد پخمه	یار دانقلی
Ýargylamak, bir dürli salgyt	نوعی عوارض	یار غو/ یرغو
Ýasak, gadagan	قدغن	یساق/ یاساق
Ýasama, salgyt	نوعی مالیات	یاسامه
Ýasamyşy, düzgün	نظم	یاسامیشی
Ýasawul, garawul	قراول دربار	یاساول/ یساول
Ýaşmak, ýaşynmak	روسری، روگرفتن عروس	یشماق/ یاشماق
Ýagy, duşman	یاغی	یاغی
Ýalançy	دروغگو	یالانچی
Ýalňyyz, sallah adam	تنها، مجرد	یالغوز
Ýaman	بد، ضعیف	یامان/ ایمان
Ýam, post	چاپارخانه، پست	یام-خانه
Ýuwaş	آهسته	یواش/ یواش
Ýawar	سرگرد	یاور
Ýatak	نگهبانی	یتاق
Ýabugu, Türk şazalarynyň lakamy	لقب شاهزادگان ترك	ییبغو

Ýokary	بالا	یخاری
Ýahna, ýahana	نوعی غذا	یحنی
Ýaka	بقه	یخه/ بقه
İdeg, itmek	يدك	يدك
Ýortma, ylgamak	يرتمه رفتن	يرتمه/ يورتمه
Ýöriş	يورش	يرش/ يورش
Ýorga	يورغه، رهوار	يرغا
Ýargu, salgydyň bir görnüşi	نوعی عوارض	يارغو
Ýargyç, sudiýa, garalawjy	بازپرس، دادستان	يارغوچی
Ýarlyk, patyşanyň permany	فرمان شاه	یرلیغ
Ýerendak? ýumşak içege	روده، تسمه نرم و سفید	یرنداق
Ýasal, sap, hatara durmak	صف	یسال/ یاسال
Ýatak	خوابگاه	یطاق
Ýogur, ýogyn	كلفت، خشن	یغور/ یغور
Ýaglaw, içi ýasy gap-gaç	ماهی تازه	یغلاوی
Ýaglyk? Ýaýyň oky	تیر پیکاندار	یغلق
Ýagma, ýagmalamak, talamak	غار ت	یغما
Ýugurmak	از مصدر یغورماق، خمیر کردن	یغور
İljar, jar çekmek	جار کشیدن	یلجار/ ایلجار
Ýylky	گلّه اسبان	یلخی
Ýyldyz	ستاره	یلدوز
İlgar, talaň	غار ت ایل	یلغار/ ایلغار
Ýalmak, birnäçe bölekden ybarat demir don	زره دارای چند تکه	یلمق
Ýalwaç, pygamber	پیغمبر	یلواج
Ýeni çeri/ çerik	قشون داوطلب	ینگى چرى/ ینى چرى
Ýeňňe	دنباله رو عروس	ینگه
Ýeni(täze) dünýä, Amerşkadan maksat	مقصود آمریکا	ینگه دنیا
Ýuwka/ Gawyk, kädi	میان تهی، قواك	یوخه/ كاك
Ýurt	سرزمین	یورد/ يورت
Ýurtçi, täze ýurduň nirde gonulmagyny bilýän adam	شخص تعیین کننده یورت	یورتچی
Ýüzbaşy	سرکرده صدتایی در قشون	یوزباشی
Ý:aýlamak, ýaza çykmak	بیلاق-کوچ به بیلاق	بیلاق

تورکمنینگ یازوو حاظی نینگ دورلی الپ- بیی لری

1	Latynça	Kirilçe	Arapça	Mysal	Мысал	مثال
2	A a	А а	آا	Adam	Адам	آدام
3	B b	Б б	ب بپ	Baba	Баба	بابا
4	Ç ç	Ч ч	چ چچ	Çemçe	Чемче	چمچه
5	D d	Д д	د د	Däde	Дәде	دآده
6	E e	Э е	اا	Eje	Эже	اچه
7	Ä ä	Ә ә	آا	Ädik	Әдик	آديک
8	F f	Ф ф	ف فف	Ferhad	Фархад	فرهاد
9	G g	Г г	گ گگ	Gülğün	Гүлгүн	گلگون
10	H h	Х х	ح حح	Hemra	Хемра	همراه
11	İ i	И и	اي ي	İki	Ики	ايکی
12	J j	Ж ж	ج چچ	Jäjek	Жәжек	جايچک
13	Ž ž	Ж ж	ژ ژژ	Žurnal	Журнал	ژورنال
14	K k	К к	ک کک	Kömek	Көмек	کۆمک
15	L l	Л л	ل ل ل	Leýla	Лейла	لایلا
16	M m	М м	م م م	Mahym	Махым	ميحمان
17	N n	Н н	ن ن ن	Nirden?	Нирден?	نيردن؟
18	Ñ ñ	Њ ѓ	نگ	Meñli	Меңли	منگلی
19	O o	О о	او و	Odun	Одун	اودون
20	Ö ö	Ө ө	او و	Ördek	Өрдек	اوردک
21	P p	П п	پ پ پ	Pamyk	Памык	پامیق
22	R r	Р р	ر ر ر	Radio	Радио	راديو
23	S s	С с	س س س	Sary	Сары	ساری
24	Ş ş	Ш ш	ش ش ش	Şemşat	Шемшат	شمشات
25	T t	Т т	ت ت ت	Tuty	Туту	توتی
26	U u	У у	او و	Uly	Ули	اولی
27	Ü ü	У у	او و	Üzüm	Үзүм	اوزوم
28	W w	В в	و و و	Watan	Ватан	واطان
29	Y y	Ы ы	اندھ	Yz	Ыз	انز
30	Ý ý	Й й	ی ی ی	Ýelek	Йелек	یله ک
31	Z z	З з	ز ز ز	Zöhre	Зөхре	زۆهره
		Ю ю	يو		Юваш	يوواش

		Я я	يا		Ялкап	يالقاپ
		Ё ё	يۈ		Ёл	يول
		Ъ ъ			Дүнъе	

تۈركمەننىڭ دىلى باراسىندا قوشۇلان قوشغۇلار:

شىدايى:

گۈزل يىگىرىم باش^۸

شۇنچە قولغا يوقۇملى، سۈزلە دىم، گۈزل يىگىرىم باش،
نىچە اوۋازى چىكىملى، ايزلادىم، گۈزل يىگىرىم باش.

بو گون اورنونگ بولدى بللى، بول آمانات تللى- پللى،
اۋسدورپ شول گونە چنلى، گىزلدىم، گۈزل يىگىرىم باش.

آرزو ادپ، يته بيلمن، گۈرنوپ دور، توتا بيلمن،
مالى دونيا ساتا بيلمن، ايزلادىم، گۈزل يىگىرىم باش.

يدىسىندىن آواز چىقىپ، اون ايكىسىندىن تارتار چىكىپ،
اوچ مونگ ياشدا عۇمرونك ياقىپ، گچىردىك، گۈزل يىگىرىم باش.

ماتام، مرثيه شاقاندى، يازىپ گچمىش نىچە بندى،
اوقىپ ياد ادپلر شىندى، ايزلايىپ، گۈزل يىگىرىم باش.

شىدايى دپىر، بار بترلر، سنىنگ اوچىن ياس توتارلار،
بو واقىت كم- كاس توتارلار، يترسن گۈزل يىگىرىم باش.

^۸ تۈركمەن اليپ- بىي سى باراسىندا يازىلان بو قوشغۇدا، ۲۵ خارپى نىنگ باردىغى آيدىليار.

شيدايى:

سايران ديللریم

سائلى دوزگون بيلن سايران ديللریم،	عاراپ، عجم هر بير زادا قوشولدى،
ايندى دين اويونده حايران ديللریم.	كم- كم اوزون چكىپ، بوغا داشيلدى،
دوغرى ديسم، زاماناما ياقانوق،	هيچ ميله تينگ قولاغينا يوقانوق،
گنگ بولوپدير شيندى، سايران ديللریم.	كمين يازسام، دولى مانى چيقانوق،
قويوپ يازسام، آندا آچيلماز پرده،	چيستان بيلن بير ديله گى ايچرده،
ينه- ده گلرمينگ هر يان ديللریم.	ديليم ياراليپدير، قالميشام درده،
اوقوو آچىپ، هر ميللته بيلديريپ،	نألر سانينگ آلدیم دوزلر دولدوريپ،
قارايير آستيندا چويران ديللریم.	بوگون ايندى پلك سنى اولدوريپ،
ايندى اونى هيچ كيم گلميز ديه سى،	شيدايى ديير، كلام، منطق ايه سى،
دارتيشيپ دورت يانا سويران ديللریم.	عاراپ دىلى بولدى سؤزلر گويه سى،

كرىم قورىان نىس:

انه دىل مودادان قاجىار دىدىلر...

حىي، دىلم مودادان قاجار اوغوشيان!
گنگ گۇروپ اوتورمانگ! كآبىر پورساتدا
شولام مومكىن اكن. حاوا، باغىشلانگ

ابنھا، بىر ادارە. قاشانگ ادارە.
اولى مېنىستىرلىك. ادىل كۆشك يالى.
گىريآن يرينگدە عاجايىپ كيوسك بار.
يوز دورلى كىتاپلى، قازت ژورناللى.

اىر بىلن شول جآيا ساويليان ھر گون.

Materik = قارە

دورلى نشىرلر بار باش ماتىرىكدن

Vera آدام آدى

بىر گزك زە يرندى كيوسكى ورا:

"توركمنچە زآت آليان... سانليجا توركمن.

Vot = اينە

كاتە- دە وت سن.

ايكى يوز ايشگارینگ كۆپوسى توركمن.

كيف

جنتلمن، اينتله گنت. ياپكالى كيشى.

اما شول ياپكالانگ بىر توپاريندان

توركمنچە تاپماق قين درمانلىق اوچىن..."

حاوا، لنین دىلین اینترناسیونال،
 دوستلوق دىلى دىيپ اوقايار اولار.
 یۇنه انه نك دىلین کیمسیتیآن بولسانگ-
 لنین نادىپ سنینگ بیلن دوست بولار!
 دۇوریمیز اویتگدیپ قورولیان دۇویر.
 گۇرك قوشمالی یوردومیزینگ گۇركونه.
 ارك قوشمالی آداملارینگ ارکینه.
 بويسانچ، اینام پایلامالی هر کیمه.
**یۇنه اینینگ دىلین بىلمییان بولسانگ-
 کیم اینانار گىپینگه؟**

بیر گزك اولی بیغناقداد بولدوم
 دین-عاداتا قارشى، قالینگا قارشى.
 اوشویدیر انه لر، گلینلر، قیزلار.
 کلوبه گۇرك بیریار یاقلانگ ناغشى.

یۇغناقداد رایکوم وکیللى هم بار،
 (رایون/بخش کمیته سی)
 آخیر اونگا- دا بر دیلر گزك.
 (بیرینجی سکره تار مثلث قوچوف)
 آچدی پاکاسینی. اوقادی اوزاق.

"کالیم... پره ژیتوک... بروتسیا نادو!..." غالینگ، کونه دأبه غارشى گۇرش

کله سین قالدیرمان... گپله دی قوراق...
 اینگ سونگوندا بولسا، کأبیر قیزلارا
 آدلارینی اوقاپ، قاوشیردی بابراق:
 "گیوزل" دیدی "گۇزل" دیمآگه درك.
 "دوندی" دیدی "دۇندی" دیمآگه درك.
 داکلادا-آ دأل، اۇز آدینا دوشونمان
 چیقیش
 زننلار بولشدى اله ك- ده- چه لك.

انه لر آنگق بولوپ قیزلارینا باقدی،
 قیزی هم آنگق بولوپ سراتدی انأ...
 "کیم گونأکار؟" سوراغ بر دیم اۇزومه.
 هم- م جو غاپ بر دیم: "اوندا- دا گونأ.
 منده- ده گونأ بار، سنده- ده گونأ!
 همه- ده گونأ!..."***

انە دىلىم

بويلارىم بو كولدۇ ياد اولكه لردە،
ايرالغىنىڭ درياسىنى بويلادىم.
ساغ بول، انە دىلىم، باقى بويسانجىم،
سن مىنىڭ يۈرە گىمى يىكە قويمادىنىڭ.

كا سىربىلىپ چىقىدىنىڭ قىندان قىلىچ دك،
كا قىزىل گۈل بولدۇنڭ، كا ياشىل ياپراق.
اىكا بۇلۇنىدە توركەن توپراغى،
انە دىلىم، بولدۇنڭ بۇلۇنمىز توپراق.

انە دىلدە يايان شاتلىغىم، قوصصام،
آراچاكە بودرۇپ قالاندا گۈزلىر.
آرزولارمىنىڭ گىچىپ بىلمە دىك گۈنى،
تىكە نىكلى سىملىرى بۇسۇپدى سۇزلىر.

گۈللە كار اتمە دى يۈپك ھىگىنە،
اۋلدورمە دى قانىملارنىڭ بوغماسى،
شىدايى نىنىڭ آخىرى- گۈزلى بىگىرىم باش-
بولدى توركەن يۈرە كلرنىنىڭ تاغماسى !

قايرادان- ايلرىك، ايلردىن- قايراق،
آراچاگى بۇوسدى اركىن يلى يالى.
آدام يۈرە گىندە سۇيگى اركىندىر،
باشغا اركىنلىك يوق انە دىل يالى.
ماغنىمغولنىڭ سۇزلىرىن دىنگلە دىنىڭ،
انە دىلىم، سندن مىنگ تامام اولى.
تتىم تابشىرىلار بىر گۈن توپراغا،
يۈنە سانگا تابشىرىن روھومى.

آ.گۈرگىنلى
گۈتتىرگ- سۇند
۱- نىجى يانوار ۱۹۹۸